

Katri Päivärinta

Suomi muinoin ja nyt

Friedrich Rühsein ja A. I. Arwidssonin näkemyksiä
1800-luvun alkuvuosikymmeniltä teoksessa *Suomi ja sen asukkaat*

Yleisen historian pro gradu -tutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
toukokuu 2008

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Päivärinta, Katri	
Työn nimi – Title Suomi muinoin ja nyt. Friedrich Rühsin ja A. I. Arwidssonin näkemyksiä 1800-luvun alkuvuosikymmeniltä teoksessa <i>Suomi ja sen asukkaat</i>	
Oppiaine – Subject Yleinen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2008	Sivumäärä – Number of pages 114
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Ensimmäinen yleisesitys Suomen historiasta, <i>Finland und seine Bewohner [Suomi ja sen asukkaat]</i>, ilmestyi vuonna 1809. Sen laati saksalainen historianprofessori Friedrich Rühs. Hän käsittelee Suomen historiaa hamasta muinaisuudesta vuoteen 1807 saakka. Mukana on poliittista historiaa ja kulttuurihistoriaa sekä tuon ajan talousseikkoihin keskittyvää maantieteellistä kuvausta. Teos ilmestyi ruotsinnoksena vuosina 1811–1813.</p> <p>Vuonna 1827 ruotsinnoksesta ilmestyi toinen, uudistettu ja laajennettu laitos laatijanaan suomalaisuusmies A. I. Arwidsson. Tässä laitoksessa on huomattavia eroja alkutekstiin nähden, mikä on kyllä noteerattu historiantutkimuksessa, mutta tarkemmin laitosten välisistä eroista ei ole tehty selkoa. Tutkin tässä pro gradu -työssäni, miten em. kaksi eri versiota eroavat toisistaan ja mistä erot voisivat johtua. Millaisen kuvan kirjoittajat antavat Suomesta ja suomalaisista? Pyrin myös tarkentamaan kuvaa Rühseitä ja Arwidssonista historioitsijoina sekä määrittelemään teoksen roolin historia-alan tutkimuksena.</p> <p>Analysoin Suomi ja sen asukkaat -teoksen sisällöstä kuutta temaattista kokonaisuutta, joissa kirjoittajien johtopäätökset eroavat toisistaan. Neljä liittyy suomalaisten muinaisuuteen (suomalaisten alkuperä, varhaisimmat asuinsijat, uskonto sekä kehitysaste) ja kaksi tuon ajan nykyisyyteen (käsitykset suomalaisten nykytilasta sekä Suomen kielestä).</p> <p>Saksalaisen kriittisen valistushistorian vankkaan perintöön tiukemmin sidottu Rühs antaa sekä suomalaisten muinaisuudesta että nykyisyydestä huomattavasti pessimistisemmän kuvan kuin Arwidsson, joka katsoo suomalaisten menneisyyttä kansallisromanttisesti värittyneestä näkökulmasta. Muinaisuuden suhteen eräs tärkeimpiä syitä on Rühsein ja Arwidssonin erilaisuus historioitsijoina. Rühsein mielestä tuli pyrkiä varmaan tietoon tutkimuskohteesta, Arwidssonille taas riitti, että tutkimustulokset todennäköisesti olivat totta. Hänelle oli tärkeintä saada edes jonkinlaista tietoa oman maan muinaisista ajoista.</p> <p>Myös suomalaisten nykyisyyden ja tulevaisuuden Arwidsson näkee ruusuisempana kuin Rühs. Tämä johtui osaltaan siitäkin, että maan talous ja kieli tosiaan olivat kehittyneet teosten ilmestymisajankohtien välisenä aikana. Kaiken kaikkiaan Rühsein alkuteksti on enemmänkin selviytymistarina, jonka Arwidsson tavallaan muutti kasvutarinaksi.</p>	
Asiasanat – Keywords historiankirjoitus, historiantutkijat, historia, Suomi-kuva, valistus, romantiikka, 1800-luku	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1.	JOHDANTO	2
1.1.	Tutkimusongelma ja sen käsittely	2
1.2.	Aatehistoriallista ajankuvaa	11
2.	KAKSI ERILAISTA HISTORIOITSIJAA SUOMEN HISTORIAA KIRJOITTAMASSA	16
2.1.	Professori Friedrich Rühns – historiatieteen ammattilainen	16
2.2.	Suomalaisuuden äänitorvi A. I. Arwidsson	25
3.	SUOMI JA SEN ASUKKAAT -TEOS	35
3.1.	Rühnsin teoksen vastaanotto	35
3.2.	A. I. Arwidsson ja teoksen ruotsinnoksen toinen laitos	42
4.	SUOMALAISTEN MUINAISUUS	46
4.1.	Saagojen sankareitako?	46
4.2.	Suomalaisten varhaisimmat asuinsijat	55
4.3.	Esi-isien uskonto	65
4.4.	Muinaisen edistyksen huipulla	75
5.	SUOMALAISTEN NYKYISYYS	81
5.1.	Suomalaisten nykytila Rühnsin ja Arwidssonin silmin	81
5.2.	Suomi – alkuvoimaisen runouden vai turhien sijamuotojen kieli?	91
6.	SELVIYTYMISTARINASTA KASVUTARINAKSI	97
	LÄHTEET	102
LIITE:	Lähteet, jotka Friedrich Rühns nimeää teoksessaan <i>Suomi ja sen asukkaat</i>	111

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusongelma ja sen käsittely

Ensimmäinen Suomen historiaa käsittelevä yleisesitys ilmestyi vuonna 1809. Teoksen laati saksalainen historianprofessori Christian Friedrich Rühs ja sen nimi oli *Finland und seine Bewohner* [Suomi ja sen asukkaat¹]. Siinä käsiteltiin alueen historia hamasta muinaisuudesta vuoteen 1807 saakka. Teos ilmestyi myös ruotsiksi vuosina 1811–1813 ja hollanniksi vuonna 1815. Vuonna 1827 sen ruotsinnoksesta ilmestyi toinen, laajennettu ja muokattu versio laatijanaan suomalainen historiandosentti Adolf Iwar Arwidsson, joka tunnettiin innokkaana suomalaisuuden puolestapuhujana. Hän mm. lisäsi teokseen runsaasti tarkennuksia suomalaisten muinaisuutta koskien sekä kirjoitti siihen vuoden 1807 jälkeisiä tapahtumia käsittelevän osion.

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on verrata keskenään näitä kahta eri versiota teoksesta Suomi ja sen asukkaat. Teoksesta voidaan löytää monia eri teemoja, joihin liittyvät asiat Rühs ja Arwidsson esittävät eri tavalla. Monin paikoin Arwidssonin versiota voi lukea suorastaan poleemisena vastineena Rühsin Suomea ja suomalaisia koskeville väittämille. Erot tuntuvat kumpuavan kirjoittajien historiatieteellisistä periaatteista ja erilaisista lähtökohdista. Lukijalle muodostuu erilainen tietämys Suomesta ja suomalaisista riippuen siitä, kumpaa versiota teoksesta hän lukee. Haluan tutkia, *miten versiot eroavat toisistaan ja mistä eroavaisuudet tarkemmin ottaen voisivat johtua.*

Suomi ja sen asukkaat -teos eroaa rakenteeltaan siitä, mitä nykyään mielletään historian yleisesitykseksi. Se ei esittele pelkästään Suomen historiaa, vaan myös kirjoitusajankohtansa nykypäivää. Teos jakautuu kolmeen osaan: ensimmäinen käsittelee poliittista historiaa, toinen osa on kulttuurihistoriallista yleistä kuvausta maasta, sen asukkaista ja tuotteista ja kolmas puolestaan maantieteellinen katsaus. Vaikka tyyli käsitellä menneisyyttä oli 1800-luvun alkuun mennessä muuttunut enemmän kulttuurihistorialliseen suuntaan, muistuttaa teos ulkonaiselta rakenteeltaan 1700-luvun alkupuolella käytännöksi muodostunutta tapaa kuvata valtioiden historiaa. Sen mukaan valtiokuvaus oli poliittisen historian ja historiallisen valtio-opin periaatteiden synteesiä,

¹ Viittaan vastedes yhtenäisyyden vuoksi teoksen kaikenkielisiin laitoksiin tällä suomennetulla nimellä.

jossa mielenkiinto kiinnitettiin kolmeen eri osa-alueeseen: ensinnäkin tuli käsitellä käytännön politiikkaa, toisen osa-alueen muodostavat maasta kerätyt yleiset tiedot ja kolmanneksi tuli kertoa siitä, mikä juuri kyseisessä valtiossa oli huomattavaa². Sisällöllisistä eroista huolimatta teoksen molempien versioiden ulkoinen rakenne on sama. Ensisijaisestihan Arwidssonin versio on käänнос alkuperäisestä. Silloin, kun Arwidsson ei katso tarpeelliseksi korjata Rühsin käsityksiä, hän noudattaa alkuteoksen sanamuotoja tarkalleen.

Siihen, että em. versioissa on eroavaisuuksia, ovat aiemmin kiinnittäneet huomiota ainakin historiankirjoituksen historian tutkijat Olof Mustelin ja Päiviö Tommila sekä Suomen ja Saksan välisten akateemisten suhteiden tutkija Erich Kunze³. Olof Mustelin oli sitä mieltä, että Arwidsson muokkasi Rühsin tekstiä vain kevyellä kädellä ja että huomattavin muutos alkutekstiin nähden oli se, että Arwidsson jätti omasta versiostaan pois erään Kustaa II Aadolfin puheen, jonka Rühs oli julkaissut kokonaisuudessaan⁴. Kirjassaan *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia* Päiviö Tommila tuo lyhyesti esiin Suomi ja sen asukkaat -teoksen kahden eri version tärkeimmät eroavaisuudet sekä niiden syitä⁵. Mikään varsinainen historiantutkimuksen musta aukko ei siis ole kyseessä. Tarkempaa vertailevaa analyysiä aiheesta ei kuitenkaan ole olemassa.

Pyrinkin pro gradu -työssäni määrittelemään Suomi ja sen asukkaat -teoksen paikan niin suomalaisen kuin saksalaisenkin historiankirjoituksen historian kentällä. Millaisia Rühsin teoksen kaksi eri versiota olivat historia-alaa edustavina tutkimuksina, mitä ne kertovat kirjoittamisajankohtansa historiatieteestä? Samalla tarkennan kuvaa sekä Rühsistä että Arwidssonista historioitsijoina. Pitkän unohduksen ajan jälkeen Rühsia ja hänen tuotantoaan on tutkittu Saksassa viime vuosina enemmän. Kiinnostuksen kohteena on ollut niin hänen toimintansa aggressiivisena ranskalaisuutta ja juutalaisuutta vastustaneena varhaisnationalistina kuin saksalaisen Pohjoismaiden tutkimuksen edustajanakin. Historian metodologian ja opetusmenetelmien kehittäjänä häntä on alettu pitää J. G. Droysenin ja Leopold Ranken edelläkävijänä.⁶

² Valera 1986, 121 ja 122.

³ Mustelin 1957, 129; Tommila 1989, 62 ja 67–68; Kunze 1986, 125.

⁴ Mustelin 1957, 129. Samantyyppisenä käsitys toistuu myös Kauko Pirisellä. Ks. Pirinen 1992, 69.

⁵ Tommila 1989, 67 ja 68.

⁶ Duchhardt 2000, 718–721.

Eräs syy Rühsiä kohtaan osoitetulle kiinnostukselle on Saksassa ollut se, että hänen tuotantonsa yksinkertaisesti on melko laaja. Tämä on mahdollistanut tuloksekkaan tutkimuksen ja suunnannut mielenkiintoa kuin luonnostaan häneen. Rühsin tuotannon laajuus muihin aikalaisiin verrattuna ja varmasti myös hänen sujuvasanainen ja helposti seurattava kirjoitustyyliinsä vaikuttivat siihen, että hän oli ajallaan suosittu ja arvostettu ”tietokirjailija”, mattiklinge, jonka teoksista usein otettiin lisäpainoksia.⁷ Hänen teksteillään oli siis vaikuttavuutta.

Rühsin kirjoittaman Suomen historian sisällön arviointi on Saksassa jäänyt vähemmälle huomiolle. Osaltaan tämä johtuu siitä, että se syntyi ikään kuin hänen Ruotsin historiansa sivutuotteena eikä kuulunut hänen pääteoksiinsa. Osaltaan syynä lienee aiheen vieraus saksalaisesta näkökulmasta. Joitakin artikkeleita aiheesta on kuitenkin olemassa. Esimerkiksi Leopold Magon 1950-luvulla ja Manfred Menger 1980-luvulla ovat tutkimuksissaan sivunneet Rühsiä myös Suomen historian kirjoittajana. Käsittelen Suomi ja sen asukkaat -teoksen syntyhistoriaa tarkemmin alaluvussa 3.1.

Suomi ja sen asukkaat -teos on jäänyt myös Suomen historiankirjoituksen historiassa melko vähälle huomiolle. Kuitenkin se oli käytössä pitkään. Kirja pysyi 1860-luvulle saakka luotettavimpana ja laajimpana katsauksena Suomen historiaan⁸. 1900-luvun jälkipuoliskolla Rühsin teoksen merkittävyyden arviointiin on epäilemättä vaikuttanut myös Olof Mustelinin vuonna 1957 ilmestyneen väitöskirjan *Studier i finländsk historieforskning 1809–1865* väittäminen, että Rühsin ja Arwidssonin versioiden väliset erot ovat pieniä⁹. Mustelinin antaman kuvan valossa teoksiin tarttumista tai niiden vertailua ei ehkä ole pidetty vaivan arvoisena.

Rühsin Suomen historia on toisinaan kuitattu myös Henrik Gabriel Porthanin tuotannon kokoomateoksena, joka lähinnä vain keräsi yhteen Porthanin Suomea koskevat tutkimukset ja saattoi ne laajemman yleisön ulottuville. Manfred Menger on ottanut huomioon jopa sellaisen mahdollisuuden, että Rühns olisi ollut häikäilemätön Porthan-plagiaattori¹⁰. Tässä kohden täytyy tosin muistaa, että aikalaisetkin kiinnittivät Rühsin harjoittamaan näkyvään

⁷ Duchhardt 2000, 719.

⁸ Klinge 1997, 34.

⁹ Mustelin 1957, 129.

¹⁰ Menger 1985, 43.

Porthanin teoksista ammentamiseen huomiota¹¹. Mielestäni plagiointisyytteet eivät kuitenkaan ole oikeutettuja, sillä Rühns pyrki hyödyntämään *kaikkea* luotettavaa tietoa, jota Suomesta ja suomalaisista vain oli saatavissa. Suuri osa siitä sattui toki olemaan Porthanin tuottamaa. Lisäksi Rühns piti Porthania suuressa arvossa, minkä vuoksi hän varmaankin mieluiten on nojannut Porthanin tietoihin, jos vaihtoehtoisia tiedonlähteitä on ollut tarjolla useita. Kuten myöhemmin tulee käymään ilmi, Rühns oli erittäin tarkka lähdekritiikin suhteen.

Pelkästään Suomi ja sen asukkaat -teos itse ei tietenkään riitä lähteeksi, kun arvioidaan sen paikkaa historiankirjoituksen historiassa sekä Rühnsin ja Arwidssonin historia-aiheisen tuotannon osana. Siksi käytän analyysini tukena kirjoittajien muita hengentuotteita. Rühnsin kohdalla tärkein niistä on yliopistolliseksi oppikirjaksi tarkoitettu teos *Entwurf einer Propädeutik des historischen Studiums* [Hahmotelma historiaopintojen teoreettiseksi pohjaksi]¹². Aloittaessaan vastaperustetun Berliinin Friedrich Wilhelm -yliopiston historianprofessorina vuonna 1810 Rühns päätti koota keräämänsä historiatieteeseen liittyvän materiaalin kirjaksi¹³. Se julkaistiin vuonna 1811. Jälkimaailma on toistaiseksi kiinnittänyt teokseen huomiota hyvin vähän¹⁴. Teos on Rühnsin ammatti-identiteettiä tutkivalle erinomainen lähde ja tulen viittaamaan siihen tutkimuksessani usein. Rühns määrittelee siinä historiatieteen suhteen muihin tieteenaloihin ja niiden ajankohtaisiin virtauksiin sekä ohjaa tulevaa tutkijaa oikeanlaisiin käytänteisiin. Teoksen kautta on mahdollista tutkia sekä hänen näkemyksiään historiatieteen asemasta ja harjoittamisesta että hänen henkilökohtaisia mielipiteitään esim. ajankohtaisista filosofisista suuntauksista. Rühnsin kirjoittama historiatieteen metodologia oli Saksassa ensimmäinen perusteellisempi yritelmä aiheesta¹⁵.

A. I. Arwidssonista sen sijaan ei historiantutkijana ole kovin paljon tietoa suoraan saatavilla. Yleisimmin on tutkittu hänen isänmaallisia pyrkimyksiään. Tulisieluisena persoonana hän on päässyt myös psykohistoriallisen analyysin kohteeksi¹⁶. Arwidsson ei ollut historian alalla ollenkaan yhtä tuottelias kuin Rühns, mikä vaikeuttaa osuvan analyysin

¹¹ Ks. esim. SL-T nro 19/1817 (Gottlund).

¹² Hans-Jürgen Pandelin mukaan käsite 'Propädeutik' tarkoitti 1800-luvun alussa tällaisessa yhteydessä todellista tieteellistä teoriaa, mutta seuraavien vuosikymmenten kuluessa 'Propädeutik' alkoi tarkoittaa yksinkertaisesti johdatusta opiskeltavaan asiaan. Ks. Pandel 1990, 150.

¹³ Schleier & Fischer 1997, XLV.

¹⁴ Scholz 2001, 127.

¹⁵ Schleier 2003, 201.

¹⁶ Ks. Jalava 2005.

muodostamista. Arwidssonin toimintaa ja henkilöä koskien on kuitenkin ilmestynyt lukuisia tieteellisiä artikkeleita. Tärkeän lähderyhmän muodostavat myös hänen itsensä kirjoittamat artikkelit, joita ilmestyi mm. *Mnemosynessä* ja *Åbo Morgonbladissa*. Kirjoituksessaan *Mina Lefnads-Händelser* Arwidsson teki tiliä elämästään vuoteen 1823 saakka¹⁷. Arwidssonin elämäkerturi Liisa Castrénin mukaan käsikirjoitus Suomi ja sen asukkaat -teoksen lisäosaan valmistui samoihin aikoihin Arwidssonin muistelmien kanssa¹⁸. Siksi olen katsonut voivani pitää Arwidssonin muistelmissaan esittämiä näkemyksiä relevantteina myös hänen Suomi ja sen asukkaat -teoksessa esittämiensä näkemysten suhteen.

Lisäksi on huomioitava, että Arwidsson paitsi muokkasi, todellakin myös *laajensi* Rühsin teosta. Hän kirjoitti siihen noin kolmanneksen lisää, mikä tarkoittaa, että se on tuhdimpi lähdepaketti niin Arwidssonin historioitsijuuteen kuin Suomen historiaankin. Sanavalintojen perusteella vaikuttaa siltä, että Arwidsson käytti työnsä pohjana Rühsin Suomen historian ruotsinnosta. Siksi olen toiminut niin, että viitatessani Rühsin alkuperäisversioon teoksesta Suomi ja sen asukkaat, viittaan aina myös sen ensimmäiseen ruotsinnokseen. Itse asian puolesta tämä kaksoisviittaaminen ei sinänsä olisi välttämätöntä, koska joitakin vähäisiä poikkeuksia lukuunottamatta Suomi ja sen asukkaat -teoksen ensimmäinen ruotsinnos noudattaa Rühsin alkuperäisversiota.

Arwidssonia koskien on ilmestynyt kolmekin perusteellista monografiaa, jotka kaikki ovat tärkeitä analyysini kannalta. Liisa Castrén käsitteli vuonna 1944 julkaistussa teoksessaan *Adolf Ivar Arwidsson. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä* protagonistinsa toimintaa antaen aikakauden ja sosiaalisten suhteiden verkoston kuvaamiselle paljon tilaa. Hänen teoksestaan saa siis hyvän kuvan paitsi Arwidssonin, myös monien muiden häneen liittyvien aikalaisten toiminnasta niin Suomessa kuin Ruotsissakin. Vuonna 1951 ilmestyneessä teoksessaan *Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisena herättäjänä* Castrén keskittyy enemmän Arwidssonin toiminnan ja ideologian sisällölliseen puoleen.

¹⁷ Olen hyödyntänyt Arwidssonin muistelmista suomennosta, joka ilmestyi vuonna 1909 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisemassa valikoimassa Arwidssonin kirjoituksia. Alkuperäiset Arwidssonin muistelmat ovat Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa. Hyödynnän valikoimaa muiltakin osin. Kyseisen valikoiman suomennokset ovat tarkkoja, mutta siihen liittyy eräs ongelma, josta Liisa Castrén on huomauttanut: valikoimaan on epähuomiossa sisällytetty alunperin Åbo Morgonbladissa julkaistu kirjoitus *Ammattikuntalaitokset ja elinkeinovapaus*, jonka Castrénin mukaan on laatinut Arwidsson Åbo Morgonbladidin toimituksessa avustanut lakitieteen kandidaatti Gustaf Idman-Idestam. Ks. Castrén 1951, 136.

¹⁸ Castrén 1944, 201. Junnila on tosin huomauttanut, että Arwidsson paneutui myös uusimpaan, vuosilta 1822–27 olevaan tutkimukseen Suomesta. Ks. Junnila 1972, 233.

Käsittelyssä on Arwidssonin Suomessa asuma aika eli vuoteen 1823 saakka kestänyt ajanjakso. Olavi Junnila taas keskittyi väitöskirjassaan *Ruotsiin muuttanut Adolf Iwar Arwidsson ja Suomi (1823–1858)* (1972) Arwidssonin toimintaan hänen siirtyttyään Ruotsiin. Junnila palasi aiheeseen vielä vuonna 1979 ilmestyneessä suppeahkossa yleisteokseksi tiivistetyssä kirjassaan *Adolf Iwar Arwidsson*.

Tutkielmani kannalta tärkeä on myös nuoren suomalaisen romantikon, C. A. Gottlundin kirjoittama arvostelu Rühsin Suomen historiasta. Se ilmestyi ruotsalaisessa *Svensk Literatur-Tidning*issä vuonna 1817 ja Gottlund teki siinä harvinaisen selväksi, että hänen mielestään Rühns ei ollut onnistunut Suomen historian kuvaamisessa kovinkaan hyvin. Arvostelu on arvokasta lähdemateriaalia romantikkojen ajatusmaailmaa tutkittaessa, ja antaahan se yhden kipakan esimerkin teoksen vastaanotosta. Samassa lehdessä, *Svensk Literatur-Tidning*issä oli ilmestynyt jo aiemminkin arvostelu Rühsin teoksesta. Sen laati ruotsalainen kirjoittaja vuonna 1813, teoksen toisen ja kolmannen osan ilmestyttyä ruotsiksi. Se on huomattavasti suppeampi kuin Gottlundin kirjoittama arvostelu, joka ilmestyi ”jatkokertomuksena” kahdeksassa lehden numerossa ja paisui 49 sivun laajuiseksi.

Toisiinsa suhteutettuina arvosteluista saa jo hieman käsitystä Rühsin teoksen asemasta Suomen historian yleisesityksenä. Tärkeä merkitys tässä suhteessa on lisäksi Pietarissa vaikuttaneen Peter von Gerschaun teoksella *Versuch über die Geschichte des Grossfürstenthums Finland* [Suomen suurisuhtinaskunnan historiasta] vuodelta 1821. Se syntyi tarpeesta esittää venäläinen näkökulma Suomen historiaan ja liittyi suoraan myös Arwidssonin päätökseen laatia uusi laitos Rühsin teoksesta. Työni alaluku 3.3. on omistettu Arwidssonin laatiman uudistetun ruotsinnoksen syntyhistorian tarkemmalle kartoitukselle.

Varsinainen vertaileva tutkimus Rühsin ja Arwidssonin teosten välillä sijoittuu päälukuihin 4 ja 5. En aio käydä pääasiallisena tutkimuskohteenani olevia teoksia järjestelmällisesti luku luvulta vertaillen läpi enkä puutu kaikkiin mahdollisiin kirjoittajien välisiin eroihin. Näin toimiessa saattaisivat jyvät ja akanat mennä sekaisin, sillä kaikkia pieniä eroavaisuuksia tuskin voi tulkita merkittäviksi periaatteellisiksi eroiksi kirjoittajien välillä, kuten luvuissa 3.2. ja 5.1. tarkemmin käy ilmi. Esittämieni tutkimuskysymysten nojalla valikoin käsittelyyn sellaisia asiakokonaisuuksia, jotka täyttävät samanaikaisesti seuraavat neljä ehtoa:

- 1) asiakokonaisuuksia on mahdollista lähestyä aikalaisia askarruttaneina erityiskysymyksinä ja niillä on aikalaiden näkökulmasta painoarvoa
- 2) Rühls ja Arwidsson antavat niistä erilaisen kuvan
- 3) asiakokonaisuuden kautta on mahdollista tehdä tulkintoja kirjoittajiensa ammatillisesta identiteetistä ja mentaliteetista
- 4) asiakokonaisuus auttaa jäsentämään Suomi ja sen asukkaat -teoksen paikkaa historiankirjoituksen historiassa.

Huomautettakoon erikseen, että nämä ehdot rajaavat tarkoituksella käsittelyn ulkopuolelle vuoden 1807 jälkeisiä tapahtumia koskevan osuuden, jonka Arwidsson lisäsi Rühlsin Suomen historian ruotsinnoksen toiseen laitokseen.

Lähestyn tutkimusongelmiani poimimalla alkuperäislähteistäni käsiteltäväksi yhden ehdot täyttävän asiakokonaisuuden kerrallaan. Toisin sanoen käytän työssäni temaattista jäsenystä. Käsitelen kahdessa luvussa yhteensä kuusi asiakokonaisuutta, joista neljä liittyy suomalaisten muinaisuuden tulkintojen kautta esiin nouseviin huomioihin ja kaksi avautuu suomalaisten nykytilaan liittyvien näkemysten kautta. Näin pääsen pureutumaan viimeiseen, vaan ei suinkaan vähäisimpään tutkimuskysymykseeni: *millaisen kuvan kirjoittajat ylipäätään antavat Suomesta ja sen asukkaista?*

Edellä esitetyn nojalla voidaan todeta, että tutkielmani kuuluu aate- ja mentaliteettihistorian alaan. Suomessa autonomian ajan paria ensimmäistä vuosikymmentä on aatehistorian tutkimuskohteena perinteisesti painotettu hieman vähemmän kuin esimerkiksi romantikkojen toisen polven aikakautta Snellmanneineen, Topeliuksineen ja Lönnroteineen. Tämä myöhempi kausi on varmaankin ollut historiantutkijoiden kannalta helpommin lähestyttävä ja selkeämpi, koska kansallinen projekti oli jo kunnolla käynnissä. Sekä itse prosessi että sen hedelmät ovat paremmin havaittavissa. Esimerkiksi nationalismiteorioita on helpompi soveltaa, hyödyntäen vaikkapa tärkeän tsekkiläisen nationalismitutkija Miroslav Hrochin luomaa sapluunaa, jossa Euroopan pienten kansojen nationalismi jaetaan A-, B- ja C-vaiheisiin¹⁹. Hrochin mallia pystyy tosin soveltamaan Arwidssonin aikakauteenkin, kuten Michael Branch on osoittanut²⁰. Mutta Arwidssonin kausi sijoittuu mallissa A-vaiheeseen, jolle tyypilliset piirteet ovat mielestäni varsin

¹⁹ Hroch 1968.

²⁰ Tarkemmin ks. Branch 2006.

ylimalkaisia (isänmaanrakkaus, historianharrastus)²¹. Hroch käsittelee A-vaihetta vähiten, painotuksen ollessa B-vaiheen nationalismissa.

Saksalaisessa aatehistorian tutkimuksessa tilanne sen sijaan on erilainen. 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun aate- ja mentaliteettihistoriaa käsittelevää tutkimusta on olemassa erittäin paljon, monesta näkökulmasta ja erilaisin painotuksin. Aikakauden monimuotoisuus on tehnyt sen vaikeasti hahmotettavaksi – ja vaikeasti tyhjiin ammennettavaksi. Jo pelkästään historiankirjoituksen historian näkökulmasta aikakautta on tutkittu esimerkiksi kulttuurihistoriallisen historian tutkimuksen alkuaikana²², valistuksen ja historismin välisenä murroskautena²³ ja modernin historiatieteen syntyä aikana²⁴. Reippaasti karrikoiden voisi sanoa, että akateemisen keskustelun alalla Arwidssonin Suomessa ja Ruotsissa elettiin uinuvaa hiljaiseloa Rühsin Saksaan verrattuna ja se on näkynyt myös aate- ja mentaliteettihistorian tutkimuskohteiden valikoitumisessa.

En varsinaisesti sovelta mitään teoriaa tutkimusongelmaa työstäessäni, mutta siihen, mitä ja miten olen alkuperäislähteistäni asioita nostanut esille, ovat vaikuttaneet saksalaisen Hans-Georg Gadamerin ajatukset historianfilosofiasta. Gadameria pidetään ns. filosofisen hermeneutiikan merkittävimpana edustajana. Hermeneutiikka puolestaan on tieteenfilosofinen suuntaus, jossa painotetaan inhimillisen ymmärryksen merkitystä erilaisten tekstien tulkinnassa²⁵. Molemmat pääasialliset alkuperäislähteeni ovat syntyneet sellaisessa tieteellisessä ympäristössä, jossa edellä kuvatun kaltainen nykyaikainen hermeneutiikka oli ikään kuin nupullaan. Inhimillisen ymmärryksen ja tunteen merkitys oli vasta hiljattain ”löydetty” ja sen painottamisesta oli tullut suoranainen muoti-ilmiö.

1800-luvun alun hermeneutiikan vaiheet liittyvät tiiviisti romanttiseen filosofiaan. Romantikot pitivät valistusajan kaikesta epäjärkevästä puhdistettua pragmaattisuutta suorastaan vastenmielisenä. Eräs hermeneutiikan tärkeimmistä tuolloisista kehittäjistä oli saksalainen romantikkoteologi Friedrich Schleiermacher, joka oli myös Friedrich Rühsin ystävä. Arwidssonilla puolestaan oli tiiviit yhteydet Ruotsin romanttisiin suuntauksiin, jotka pohjautuivat saksalaisten romantikkojen ajatuksiin. Rühns ja Arwidsson siis

²¹ Tarkemmin ks. Hroch 1968, 25.

²² Ks. esim. Schaumkell 1905; Schleier 2003.

²³ Ks. esim. Gottlob 1989; Blanke & Rösen 1984.

²⁴ Fulda 1996.

²⁵ Teksteiksi ymmärretään tässä tapauksessa myös esim. musiikki ja kuvataide.

”altistuivat” toimintaympäristössään hyvin samantyyppiselle filosofialle, vaikka vaikuttivatkin eri maissa ja hieman eri ajassa ja suhtautuivat romanttiseen liikkeeseen eri tavalla. Olennaista on huomata, että molemmat kirjoittajat joutuivat jatkuvasti tekemisiin tämän aikakauden näkyvimmän filosofisen suuntauksen kanssa, ja se näkyy myös Suomi ja sen asukkaat -teoksessa.

Nykyaikaisessakin hermeneutiikassa on vielä havaittavissa romantiikan perintö. Suuntauksille on edelleen yhteistä ainakin se, että yleisesti ottaen kumpikaan ei pyri olemaan tiukka teoreettinen järjestelmä, vaan ennemminkin yleisluontoinen kaikkien tieteiden perusfilosofia, joka vastustaa liian pragmaattista tulkintatapaa. Huomioimalla nykyaikaisen filosofisen hermeneutiikan haluan siis tavallaan varmistaa sen, että pitäydyn saman mentaliteettihistoriallisen perinteen piirissä kuin Rühls ja Arwidsson, samalla aaltopituudella heidän kanssaan. Se on mielestäni tärkeää, jos haluaa Markku Hyrkkäsen tavoin ajatella aatehistorian tutkimuksen olevan asioiden käsittämisen käsittämistä²⁶.

Takaisin Gadamerin filosofiaan. Se ei suuntaudu pelkästään historian alaan, vaan myös esimerkiksi taidekokemuksen ja filologian pohdintaan. Historian näkökulmalla on Gadamerin filosofiassa kuitenkin suuri merkitys sekä sisällöllisesti että periaatteellisella tasolla, sillä hän suhteutti aina omat käsityksensä niiden edeltäjiin eli 1800-luvun romanttiseen saksalaiseen hermeneutiikkaan.²⁷ Gadamerin mukaan historiantutkimus on menneisyyden ja nykyisyyden välistä keskustelua. Historia ja sen tutkimus kuuluvat yhteen, niiden välillä ei pidä olla vastakohta-asetelmaa. Historialla on oma horisonttinsa ja tutkijalla omansa, ja historiantutkimuksessa nämä kaksi horisonttia tulisi saattaa yhteen.²⁸ Gadamer käyttää tapahtumasta nimitystä *horisonttien sulautuminen*. Gadamerin historia-ajatuksia tutkineen Sakari Ollitervon mukaan Gadamerin ajatus on se, että historiallisen lähteen tulkinnassa tulisi tavallaan hakea tulkitsijan ja tulkittavan välistä yhteistä rajapintaa. Ymmärtäminen ei ole mahdollista, jos tulkitsijalla ja tulkittavalla ei ole mitään yhteistä. Gadamer on esittänyt asian myös niin, että tulkitsijan pitää ymmärtää, mihin aikakautensa kysymykseen tulkittava teksti toimii vastauksena.²⁹ Tätä pidän lähtökohtanani.

²⁶ Hyrkkänen 2002, 24.

²⁷ Ollitervo 1996, 21 ff.

²⁸ Gadamer 1965; 268 ff., 290, 439 ja 451.

²⁹ Ollitervo 1996; 143, 147 ja 157. Ks. myös Gadamer 2004; 26, 87, 167 ja passim.

1.2. Aatehistoriallista ajankuvaa

Yllä on jo viitattu 1700-luvun loppu- ja 1800-luvun alkuvuosikymmeniin vaikeasti hahmotettavana ajanjaksona. Tässä vaiheessa on siksi syytä paneutua aikakauden luonteeseen hieman tarkemmin. Ajanjakso on todellista suurten nimien aikaa: toimijoita olivat mm. ajattelija ja kulttuurivaikuttaja Johann Gottfried von Herder, filosofit Immanuel Kant, Johann Gottlieb Fichte, Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling ja Georg Wilhelm Friedrich Hegel sekä Schlegelin kielitieteilijäveljekset Friedrich ja August Wilhelm. Ismeissä mitattuna aikakauteen viitataan saksalaisessa filosofiassa idealismin ja luonnonfilosofian aikana. 'Romantiikalla' taas viitataan lähinnä ajan kirjalliseen ja taiteelliseen liikkeeseen, mutta koska romantikot halusivat muuttaa maailmaa kokonaisvaltaisesti eivätkä pelkästään kirjallisuuden alalla, työnjako kirjallisuuden ja filosofian välillä on kaikkea muuta kuin yksiselitteinen. Moniin aikakauden toimijoihin voi viitata useammilla epiteeteillä: kirjailijoina, runoilijoina ja filosofeina.

Romantiikka, luonnonfilosofia ja idealismi ovatkin pikemminkin painotuseroja kuin erillisiä suuntauksia. Ajalle olivat tyypillisiä erilaisten periaatteiden ympärille muodostuneet ryhmät, joiden toiminnassa 'romantiikkaa' pidetään jonkinlaisena kattokäsitteenä. Niiden toiminnan kirjo käsittää kaikenlaista tiukasti rajatuista filosofisista ohjelmista kokonaisvaltaisiin ideologioihin, jotka määräytyivät historiasta ja kansallisuudesta käsin. Yhteistä niille kaikille oli se, että ne olivat reaktioita valistusajan järkeä ja rationalismia korostavaan ideologiaan, jota ne pitivät tunteettomana ja kankeana. Ruotsalainen aatehistorioitsija Tore Frängsmyr on tosin huomauttanut, että romantikoilla oli valistuksesta monessa suhteessa vääristynyt kuva, jota he mielellään pitivät yllä erottuakseen ja omaa toimintaansa profiloidakseen. Joka tapauksessa ajan maailmankuvakin arvojen muuttuessa väistämättä muuttui.³⁰

Jos romantiikalle täytyy nimetä tarkka alkupiste, valinta kohdistuu usein ranskalaisen filosofi Jean-Jacques Rousseau'n teokseen *Uusi Heloise* (1761)³¹. Siinä Rousseau nostaa inhimillisen toiminnan ohjenuoraksi kylmän järjen sijaan oman sisäisen äänen rehellisen kuuntelemisen. Teoksesta tuli ajallaan valtavan suosittu, se oli todellinen best-seller ja puhutteli laajaa yleisöä. Kiteytyneemmin Rousseau'n esiin nostamia ajatuksia heijasteli

³⁰ Frängsmyr T. 2000, 10 ff.

³¹ Crouzet 2001, 1.

Goethen vuonna 1808 ilmestynyt draamarunoelma *Faust*, joka niin ikään oli menestysteos. Päähenkilö Faust ei halua omaksua kangistunutta, valmiiksi pureskeltua maailmankuvaa, vaan etsii jatkuvasti jotakin muuta. Lopulta hän sen löytää: luovuuden avulla uudenlaiset ja vapaat ihmiset voivat saavuttaa uudenlaisen elämän. 'Romantiikan' ytimenä voikin pitää juuri tyytymättömyyttä vallitsevia arvoja ja oloja kohtaan. Tätä ilmentävät niin Uusi Heloïse kuin Faustkin. Varsinkin Ranskan vallankumouksen jälkeisessä tilanteessa yhteiskunnallisille visioille oli tilausta.

Ranskan vallankumous ravisteli saksalaistakin yhteiskuntaa perusteellisesti. Porvaristo kohensi merkittävästi asemiaan, kun vanhakantaista privilegioyhteiskuntaa ajettiin valtiojohtoisesti alas. Valtiojohtoisesti siksi, että Ranskan tapahtumat haluttiin välttää. Syntyi kansalaisyhteiskunta, jonka tärkeiksi jäseniksi ja rakentajiksi virkamiehet, juristit, professorit, lääkärit, papisto, kustantajat ja tehtailijat itsensä ymmärsivät ja joiden dynaaminen elementti he olivat. He halusivat pysyä ajan hermolla ja tuntea hallitsevansa ajankohtaisen tietoannin. Oli saatava tietoa menneisyydestä ja nykyhetkestä, jotta osaisi arvostella nykyisiä suhdanteita.³² Historialla olikin tärkeä rooli aikaisten maailmankuvassa.

Aikakaus- ja sanomalehdistä, matkakertomuksista ja kirjeenvaihto-tyyppisistä julkaisuista tuli tavattoman suosittuja ja niiden määrä ja laatu kasvoivat merkittävästi. Ja kun historia omana tieteenalanaan oli vasta vakiintumassa ja saamassa enemmän painoarvoa, nämä yleisöstä nousevat vaateet todella vaikuttivat myös varsinaisen historiankirjoituksen muotoutumiseen. Toisaalta Ranskan vallankumouksen jälkeen ei tuntunut enää olevan mahdollista ajatella, että historia kulki suoraviivaisesti ja tiettyä lainmukaisuutta noudattaen eteenpäin.³³ Ajatus siitä, että ihminen luo itse historiansa, ei ollut uusi, mutta nyt ihmisen vaikutuksesta historiassa oli saatu mahdollisimman dramaattinen esimerkki.³⁴

Aikakaudelle oli tyypillistä myös yleinen kiinnostus muita maita ja etenkin maailman kirjallisuutta kohtaan. Aiemmin kirjallisuuden ylittämättömänä esikuvana oli pidetty antiikkia, mutta varsinkin Herderin ansiosta tämä käsitys oli 1700-luvun viimeisillä vuosikymmenillä muuttumassa. Herderin mukaan kaikilla kansoilla on yhtä hyvät

³² Berding & Ullman 1990, 199 ja 200; Vierhaus 1986, 268 ff.

³³ Vierhaus 1986, 268 ff.

³⁴ Berding 1990, 121.

lähtökohdat tuottaa runoutta, sillä runous ei synny opeista, vaan ihmisluonnosta. Näihin käsityksiin kietoutui Herderin historiallinen relativismi, ajatus siitä, että jokainen historian ajanjakso on merkittävä ja itsessään arvokas. Samaa kieltä puhuvilla oli lisäksi samanlainen tapa jäsentää todellisuutta, samankaltaiset kategoriat asioille ja samankaltainen perspektiivi.³⁵ ”Kansojen ääniä” oli kuunneltava, sillä niissä oli parhaiten aistittavissa kansaa yhdistävä henki. Ajatukset sulautuivat varhaisromantiikan ajalla 1700-luvun lopulla lyhyehköksi kirjallisen kosmopolitismien kaudeksi: romanttisessa runoudessa vallitsevaa kansojen välistä yhteenkuuluvaisuuden tunnetta eivät ajan ja tilan muodostamat rajoitukset tuntuneet koskevan.³⁶ Erityisen innostavina Herderin kirjoitukset koettiin Euroopan reuna-alueiden maissa, joissa kulttuuriyhteydet antiikin perintöön ja ranskalaisuuden hallitsemaan kansainväliseen korkeakulttuuriin olivat ohuemmat³⁷.

Schellingin filosofiassa taas usein siteerattua ainesta olivat hänen ajatuksensa luonnonfilosofiasta ja metafyyysisestä idealismista³⁸. Hän laajensi luonnon merkitystä sellaisillekin alueille, jotka eivät olleet todennettavissa tieteen keinoin. Schellingin mukaan luonto oli tiedostamatonta henkeä ja henki puolestaan oli tiedostamatonta luontoa. Näin ollen luonto ja henki ovat toistensa vastapoleja, kuin magneetin positiivinen ja negatiivinen napa. Nämä vastapoolit sulautuvat *absoluuttisessa*, ja syvällisellä ajattelukyvyllä absoluuttinen on mahdollista käsittää. *Neroudella* pääsee vielä pidemmälle: sillä on kyky nostaa itsensä edellä mainittujen vastapoolien yläpuolelle. Myös taiteella oli Schellingin metafyyysisessä idealismissa tärkeä rooli, sillä taiteellisessa toiminnassa henki oli korkeimmassa tilassaan ja siis lähimpänä neroutta.³⁹

Kirjallisuuskriitikko Friedrich Schlegel puolestaan oli varhaisromanttisen ideologian tärkeimpiä arkkitehtejä. Hän oli johtohahmo ns. Jenan piirissä, jossa filosofian esikuvan innoittamina alettiin määrätietoisesti uudistaa kirjallista elämää vuonna 1798 oman *Athenäum*-lehden palstoilla. Tarkoituksena oli luoda uusi romanttinen runous, joka toisi yhteen kaikki toisistaan erotetut runouden lajit ja loisi yhteyden muihin hengentieteisiin. Uusi romanttinen runous sekoittaisi ja sulauttaisi taideronouden ja luonnonrunouden. Se

³⁵ Nordin 1992, 56 ja 57.

³⁶ Hoffmeister 1978, 122–124.

³⁷ Ollitervo & Immonen 2006, 8.

³⁸ Idealismilla tarkoitetaan filosofiassa oppia olioiden luonteesta. Sen mukaan olioilla havaitsemamme ominaisuudet ovat seurausta siitä, kuinka oliot ilmenevät meille, kun havaitsemme ne, eivätkä siitä, että ne olisivat olemassa "olioissa itsessään" kokemuksemme ulkopuolella.

³⁹ Bowie 2001; Frängsmyr T. 2000, 12.

tekisi runoudesta elävää ja sosiaalista ja koko elämästä ja yhteiskunnasta runoutta. Romanttiselle runotaiteelle olisi tyypillistä jatkuva käymistila, eikä siitä koskaan tulisi valmista ja suljettua järjestelmää. Se olisi loputonta ja vapaata, ja sen ensimmäinen sääntö olisi, että runoilijan luomisvoiman tulee olla yhtä vapaata, se ei saa sietää yhtäkään rajoittavaa sääntöä.⁴⁰

Ruotsissa saksalaisten romantikkojen ajatukset herättivät suurta kiinnostusta. Filosofinen luova ajattelu ei Ruotsissa saavuttanut vastaavanlaista menestystä, mutta romantiikka innoitti runoilijoita ja historioitsijoita. Uppsalalainen filosofi Benjamin Höijer oli alkuvaiheessa tärkeimpiä saksalaisten ajatusten välittäjiä. Hän teki 1700–1800 -lukujen vaihteen tienoilla Saksaan kaksi matkaa, joilla tapasi mm. Fichten, Schellingin ja A. W. Schlegelin. Frängsmyrin mukaan Höijerillä ei ollut paljon kuuntelijoita, mutta ne vähät kuuntelivat tarkoin. Heitä olivat mm. Erik Gustav Geijer, Lorenzo Hammarskjöld, Clas Livijn, Per Daniel Amadeus Atterbom ja Vilhelm Fredrik Palmblad.⁴¹

Uudet ajatukset aiheuttivat luonnollisesti myös kitkaa. Ruotsissa se tiivistyi 1800-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä kiistaksi kirjallisuuden ”vanhan koulun” ja ”uuden koulun” välillä. Tiukkojen sensuurisäännösten hellitettyä perustettiin runsaasti uusia yhdistyksiä ja aikakauslehtiä vuoden 1810 tienoilla. Uppsalassa vaikuttaneesta Palmbladista tuli aikansa eturivin kirjallisuuskriitikko ja hän julkaisi romantikkojen lehtiä, kuten *Phosphorosta*, *Poetisk Kalenderia* ja *Svensk Literatur-Tidningiä*. Lorenzo Hammarskjöldistä tuli ”uuden koulun” johtohahmoja Tukholmassa. Geijerin johdolla taas syntyi vuonna 1811 *Götiska förbundet*, jossa luettiin saagoja, kutsuttiin tovereita muinaispohjoismaisilla nimillä ja juotiin sarvesta lasin sijaan. Seura julkaisi *Iduna*-nimistä lehteä. Geijerin suhtautumista seuran toimintaan voisi kutsua leikkisäksi. Suomen menetyksen jälkeen seurassa alkoi kuitenkin ilmetä vakavampia pyrkimyksiä isänmaalliseen herätykseen ja menneisyyden tutkimiseen.⁴²

Herderin ajatusten innoittamina kansojen mytologioihin oli alettu kiinnittää enemmän huomiota, mikä Ruotsissa vaikutti siihen suuntaan, että islantilaiset saagat saivat jälleen enemmän tilaa historiankirjoituksessa. Suurvalta-ajallahan niitä oli käytetty

⁴⁰ Speight 2007; Brylla 2003, 17 ff.

⁴¹ Frängsmyr T. 2000, 14.

⁴² Ibid, 15–20.

todistusaineistona Ruotsin suuresta menneisyydestä⁴³. Saagoja alettiin nyt kuitenkin pitää myös hyvänä, romantiikan ihanteiden mukaisena kirjallisuutena ja runoutena. Niistä tehtiin uusia laitoksia, jolloin ne myös olivat helpommin lukevan yleisön ulottuvilla. Katsottiin, että saagojen jännittävässä tarinoissa oli havaittavissa totuuden siemen, josta kansan tahto ja luonne oli versonut. Geijer puolusti innokkaasti saagoja niitä tutkijoita vastaan, jotka halusivat nuorentaa niitä ja jäljittää niiden todellisen alkuperän muualle kuin Pohjoismaihin.⁴⁴

Suomessa romantiikan ajatusten vastaanottoon vaikutti herkkä poliittinen tilanne. Aiemmin Ruotsiin tiiviitä kulttuuriyhteyksiä ylläpitäneen Turun Akatemian kansleriksi tuli vuonna 1812 G. M. Armfelt, joka nautti keisarin erityistä suosiota. Hän kielsi suomalaisia ”hutiloimasta ruotsalaisilla aatteilla” sekä kehotti opettelemaan suomalaisena oloa – tarkoittaen tällä ensisijaisesti asian poliittista puolta.⁴⁵ Vaikka suomalaisuus ideana ei ollutkaan vieras ja tilaisuuteen oman identiteetin muovaamiseksi tartuttiin, edustivat akateemiset piirit aluksi oppositiota, jonka asenteet uutta järjestystä kohtaan olivat muokkauksen tarpeessa⁴⁶.

Näin siis aloite suomalaisuuden korostamiselle autonomian ajan alussa tuli ylhäältä päin, vaatimuksena, ja pyrkimyksenä oli entistä tehokkaammin vieroittaa Suomea sen kulttuuriyhteyksistä Ruotsiin. Toisaalta kansanrunouden harrastus oli Suomessa 1810-luvulla nousemassa myös kulttuuripiirien omasta aloitteesta mitä suurimman innostuksen kohteeksi, mitä hallinnon taholta pidettiin varsin suotavana. Alkusysäyksen suuntaukselle oli antanut jo Porthanin toiminta suomalaisen kansanrunouden alalla. Reinhold von Becker julkaisi *Turun Wiikko-Sanomissaan* Väinämöistä koskevan artikkelin ja *Aura*-kalenterissa Jakob Johan Tengström hahmotteli uuden kulttuuripolitiikan aatteita. Radikaalimpi romantiikasta innoittunut yhteiskunnallinen liikehdintä à la A. I. Arwidsson sen sijaan oli jo liikaa.

Romantiikka jäi Suomessa lopulta melko pienen piirin puuhasteluksi, lähinnä *Aura*-seuran huoleksi. Kirjallisuustieteilijä Alexander Blomqvist tuli eräässä kirjeessään romantiikasta innostuneelle A. J. Sjögrenille vuonna 1815 tiivistäneeksi sen, miten Ruotsin henkinen

⁴³ Ks. esim. Wällette 2004, 55 ff.

⁴⁴ Wällette 2004, 263.

⁴⁵ Klinge 1997; 38, 49 ff.

⁴⁶ Ekelund 1968, 251.

ilmasto nähtiin romantiikkaan vähemmän ihailevasti suhtautuneiden ikätovereiden parissa. Blomqvist kertoi pitävänsä ruotsalaisten kirjailijoiden nykyistä asemaa omituisena. ”Se on samanlainen kuin ennen poliitikkojen. Silloin oli hattuja ja myssyjä; nyt on ranskalaisen ja saksalaisen kirjallisuuden puoluelaisia. Kaikki myöhemmät runoilijat ovat saksalaisen puolella, mutta kaikki akatemian joukko on sitä vastaan ja kannattaa siloiteltua ranskalaista”⁴⁷. Enin osa suomalaisista oppineista olikin juuri tarkkailijan roolissa romantiikan suhteen.

2. KAKSI ERILAISTA HISTORIOITSIJAA SUOMEN HISTORIAA KIRJOITTAMASSA

2.1. Professori Friedrich Rühs – historiatieteen ammattilainen

Vuonna 1779 syntynyt Friedrich Rühs oli kotoisin Greifswaldista, tuolloin Ruotsiin kuuluneesta Etu-Pommerista. Hän oli kauppiassukua ja hänen isänsä kuului kaupunginraatiin. Rühs omistautui akateemisille harrastuksille jo hyvin nuorena. Hän aloitti historianopinnot kotikaupunkinsa yliopistossa ja siirtyi jatkamaan niitä Göttingeniin vuonna 1800. Palattuaan Göttingenistä takaisin Greifswaldiin Rühs työskenteli yliopistossa historian adjunktina ja apulaiskirjastonhoitajana. Vuonna 1808 hän sai historian professuurin. Näihin aikoihin hän meni naimisiin

Kuva 1. Friedrich Rühs.

paikallisen papin tyttären Eleonore Hyppolithe Kriebelin kanssa. Parille syntyi ainakin yksi lapsi. Vuonna 1810 perhe siirtyi Pommerista Preussiin ja Rühsistä tuli Berliinin yliopiston ensimmäinen historianprofessori. Hänen uransa oli nousujohteinen: vuonna 1817 hänet nimitettiin Preussin hovihistorioitsijaksi. Rühsin terveys kuitenkin heikentyi jatkuvasti ja vuonna 1820 hän lähti Italiaan yhdistetylle toipumis- ja työmatkalle. Tällä matkalla hän kuoli Firenzessä, vasta hiljattain 40 vuotta täyttäneenä.⁴⁸

⁴⁷ Kuuliala 1931, 17 ja 18. Siteerattu Kuulialan mukaan.

⁴⁸ Stavenow 1918, 316; Schleier & Fleischer 1997, VIII ff; Duchhardt 2000, 715.

Kun Rühsin elämänjuoksua aletaan tarkastella lähemmin, voidaan ensinnä kiinnittää huomiota hänen kotiseutuunsa. Etu-Pommeri oli kulttuuriltaan selkeästi saksalaista aluetta, jonka asukkaat teknisesti ottaen olivat Ruotsin alamaisia. Pommerilaisina he kuuluivat kuitenkin myös Pyhään saksalais-roomalaiseen keisarikuntaan, kunnes se vuonna 1806 lakkasi olemasta. Greifswald ja Stralsund olivat Etu-Pommerin kulttuurielämän kehoja, joille oli tyypillistä vilkas kulttuurivaihto emämaan kanssa.⁴⁹ Rüh s opiskeli Greifswaldin yliopistossa historiaa Johann Georg Peter Möllerin johdolla, opetuksen painopisteen ollessa Ruotsin historiassa. Möller oli asunut pitkään Ruotsissa ja innokas tekemään ruotsalaista kulttuuria tunnetuksi Saksassa.⁵⁰ Greifswaldin vuonna 1456 perustettu yliopisto sinänsä ei ollut tunnettu korkeasta tasostaan, vaan paremminkin päin vastoin. Sillä oli maine ruotsalaisten laiskureiden suosimana opinahjona, jossa pääsi huomattavasti helpommalla kuin esimerkiksi Uppsalan yliopistossa. ”Greifswaldinmaistereita” ei oikein arvostettu.⁵¹

Sen sijaan Hannoverissa sijaitseva Göttingenin yliopisto, joka oli aloittanut toimintansa vasta vuonna 1734, sai pian hyvän ja kalliin yliopiston maineen. Sillä oli yhtä tiiviit kulttuurisuhteet Isoon-Britanniaan kuin Greifswaldin yliopistolla Ruotsiin: Hannover ja Iso-Britanniahan muodostivat personaaliunionin vuosina 1714–1837.⁵² Kiinnostus anglosaksista maailmaa kohtaan oli Göttingenin yliopistossa suurta niin talouden, kirjallisuuden kuin filosofiankin alalla⁵³. Periaatteiltaan yliopisto oli moderni. Sen tarkoitus oli alusta lähtien tarjota tuleville virkamiehille ammatillisesti suuntautunutta sivistävää koulutusta. Rikkaan aatelin ja porvariston toivottiin virtaavan Göttingeniin ulkomailta asti. Uudesta yliopistosta ei siksi haluttu eri koulukuntien välisten riitojen pesäkettä. Teologiselle tiedekunnalle ei myönnetty erityisasemaa, saati oikeutta sensuroida ja ohjailta muiden tiedekuntien tutkimustuloksia, kuten aiemmin oli ollut käytäntönä. Yliopiston ensimmäinen kansleri Gerlach Adolf Freiherr von Münchhausen oli myös vakuuttunut siitä, että uusien tavoitteiden myötä historia pääsisi teologian ja oikeusopin aputieteen roolistaan. Opettihan historia ihmisiä realismiin, vaatimattomuuteen ja

⁴⁹ Stavenow 1918, 315 ; Önnersfors 2003, 10 ff.

⁵⁰ Schleier & Fischer 1997, IX.

⁵¹ Willers 1945, 52–55.

⁵² Willers 1945, 44 ; Vierhaus 1987, 12.

⁵³ Sen sijaan Isoon-Britanniaan ja Pohjois-Amerikkaan liittyvää historian tutkimusta ei harjoitettu, vaikka aiheeseen liittyvää kirjallisuuttakin olisi ollut saatavilla. Syistä tarkemmin ks. Wellenreuther 1987, 261 ff.

maailman tuntemukseen ja siten sillä oli suurta yleissivistävää ja moraalista merkitystä tuleville virkamiehille.⁵⁴

Vaikka kiinnostus historiaa kohtaan, historian arviointi ja historiankirjoitus juontavat juurensa jo antiikin ajoilta, juuri Göttingenissä historia nousi ensimmäistä kertaa Saksan historiassa itsenäisen tieteen asemaan. Se löysi metodologisen paikkansa toisaalta kulttuureita tutkivana ja toisaalta yhtenä ajankohtaisen poliittisen kehityksen tulkintaan suuntautuneista tieteistä. Jo 1700-luvun jälkipuoliskolla Göttingenin yliopistossa olikin Saksan arvostetuin historiatieteen keskittymä. Ei siis ihme, että Rühs suuntasi juuri sinne opintojaan jatkamaan. Rudolf Vierhaus on kuitenkin huomauttanut, että nykyajasta käsin arvioiden tämän valistuksenaikaisen *Göttingenin koulukunnan* merkitys oli ennen kaikkea siinä, että se laajensi historiantutkimuksen kenttää hovien historioista uudenslaisiin tutkimuskohteisiin, kehitti historia-alan kriittistä metodologiaa edelleen ja herätti keskustelua historiateorioista. Sen sijaan sen piirissä ei syntynyt suuria historiankirjoituksen klassikoita, jotka olisivat edelleen ajankohtaisia.⁵⁵

Göttingenin koulukunnan kärkihahmoja oli August Ludwig von Schlözer, joka nimitettiin Göttingenin yliopiston politiikan professoriksi vuonna 1787 ja jonka nimeen usein liitetään epiteetti ”suuri valistushistorioitsija”. Historiaan Schlözer on jäänyt ennen kaikkea julkaisemalla merkittäviä historiallis-poliittisia aikakauslehtiä⁵⁶, joiden palstoilla käytiin julkista keskustelua poliittisista kysymyksistä. Hänen toimintansa katsotaan merkittävästi vaikuttaneen julkisen mielipiteenmuodostuksen voimistumiseen siinä prosessissa, jossa perinteinen sääty-yhteiskunta vähitellen muuttui kansalaisyhteiskunnaksi.⁵⁷ Historioitsijana hänen tutkimuskohteidensa kirjo ulottui leipomisen historiasta kolonialismin kautta keskiaikaiseen venäläiseen Nestorin kronikkaan. Göttingenin koulukunnassa mikään aihe ei ollut liian vähäpätöinen historiantutkimuksen kohteeksi, ei edes Suomen historia – Schlözer oli myös Suomi-tietouden pioneereja Saksassa.

Toinen Göttingenin koulukunnan tärkeistä vaikuttajista oli historianprofessori August Hermann Ludwig Heeren. 1800-luvun alkuvuosikymmenillä hän oli Saksan

⁵⁴ Vierhaus 1987, 11 ff.

⁵⁵ Ibid, 13–15.

⁵⁶ *Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts* (1776–82) ja *Staatsanzeigen* (1872–93).

⁵⁷ Bruch & Müller 1991, 277 ja 278.

kansainvälisesti tunnetuin ja maineikkain historioitsija.⁵⁸ Ensimmäisenä Saksassa Heeren painotti historiantutkimuksen ”poliittis-merkantilistista” tutkimushaaraa, kuten hän sitä itse nimitti. Tutkimuskohteena olivat taloudelliset intressit, materiaaliset elinolot sekä sosiaalis-etnologiset suhteet.⁵⁹ Toisin kuin Schlözer, Heeren ei osallistunut poliittiseen keskusteluun. Hän suhtautui skeptisesti filosofisiin hahmotelmiin, poliittisiin ideologioihin ja kansallistunteisiin. Hänen mielestään historia oli puhtaasti empiirinen tiede, jonka asiayhteyksien syyt olivat löydettävissä historiasta itsestään. Myöskään filosofiselle teoriajärjestelmälle ei ollut historiatieteessä tarvetta. Heerenin mukaan tärkeintä oli viieleen asiallinen lähdekritiikki. Hän kuitenkin painotti historiantutkijan ”sielunvoimien” merkitystä. Historioitsijan oli hänen mielestään hyvä olla empaattinen, rikas mielikuvitukseltaan ja asialleen omistautuva. Juuri tunteen korostaminen erotti hänet aikaisemmista historioitsijoista; häntä pidetäänkin välittäjänä valistuksen ja romantiikan aikaisen historiankirjoituksen välillä.⁶⁰

Silloin kun on kyseessä tieteellinen ja ammattimainen toiminta, Saksan kohdalla ei kuitenkaan ole tapana puhua ”romanttisesta historiankirjoituksesta”, vaan myöhäisvalistuksen aika vaihtui historiatieteessä 1700–1800 -luvun vaihteen tienoilla *historism*in ajaksi. Romantiikan vaikutus toki näkyi historismissa esimerkiksi sillä tavalla, että pyrittiin pois valistuksen aikaisista arkipäiväisyyksistä – tutkimusaiheista kuten leivän leipomisen historia – ja ylikorostuneesta pragmaattisuudesta. Historismissa siirryttiin pohtimaan syvällisemmin ihmisen itseymmärrystä koskevia kysymyksiä. Termi historismi viittaa siihen, että historiasta etsittiin ahkerasti vastausta nykyisyyteen – maailmankuva oli ”historioiva”. Uudenlaista huomiota kiinnitettiin myös historiallisen esityksen sujuvuuteen. Metodiset pohdinnat pyrittiin sijoittamaan erilleen varsinaisesta tekstistä, jonka tuli soljua sujuvasti. Historismin näkökulmasta valistuksen aikaiset jäsentelyviritykset alkoivat vaikuttaa kömpelöiltä.⁶¹

Tutkimuskirjallisuudessa esiintyy erilaisia näkemyksiä siitä, kumpaa edellä mainituista herroista on pidettävä Rühsin lähimpänä oppi-isänä historiatieteen alalla. Suomenkielisessä tutkimuskirjallisuudessa on yleensä viitattu Friedrich Rühsiin nimenomaan Schlözerin

⁵⁸ Bruch & Müller 1991, 129.

⁵⁹ Vierhaus 1987, 26. Tällä alueella Heereniä on pidetty jopa Karl Marxin edelläkävijänä. Ks. Asendorf 1974, 52.

⁶⁰ Vierhaus 1987, 26 ja 27.

⁶¹ Jaeger & Rüsen 1992, 2; Becher 1986, 344 ja 345; Muhlack 1991, 7.

oppilaana ja selvästi valistuksen aikakauteen liitettävänä historioitsijana.⁶² Myös Heinz Duchhardt on painottanut Schlözerin vaikutusta sillä perusteella, että kun Greifswaldin yliopistoon vuonna 1807 haettiin historianprofessoria, Rüks lähetti hakemuksen, jossa mainitsee oppi-isikseen Schlözerin, Heinen, Eichhornin ja Meinersin⁶³. Hans Schleier ja Dirk Fleischer ovat kuitenkin huomauttaneet, että Rüks suoritti Göttingenissä eniten opintoja Heerenille. Ja eräässä kirjeessään ystävälleen Jeremias David Reussille Rüks tunnustaa valtaosan historiatieteellisestä osaamisestaan olevan peräisin Heereniltä.⁶⁴

Schlözerin vaikutusta ei mielestäni silti ole lainkaan tarpeen kiistää, sillä joka tapauksessa Schlözerkin opetti Rüksiä ja he olivat kirjeenvaihdossa keskenään. En kuitenkaan antaisi kovin paljon painoarvoa sille seikalle, että hakiessaan Greifswaldin yliopiston historianprofessorin paikkaa Rüks ei maininnut Heereniä oppi-isänään. Huomion esittänyt Duchhardt ei nimittäin lainkaan problematisoi Rüksin menettelyn mahdollisia syitä. Saattoihan Rüks syystä tai toisesta jättää Heerenin nimen tarkoituksella mainitsematta. Heeren teki juuri tuohon aikaan aktiiviuraa yliopistossa, joka oli tunnettu brittisympatioistaan ja Greifswald taas sattui sijaitsemaan ranskalaisten miehittämällä alueella. Schlözer puolestaan oli tuolloin jo iäkäs mies ja vanhan koulun arvostettuja oppineita muutenkin. Ehkä oli varmempaa mainita hänet ja jättää Heeren mainitsematta. Joka tapauksessa on mielenkiintoista, että Rüks itse on tunnustanut Heerenin läheiseksi oppi-isäkseen. Se heilauttaa Rüksin ammatti-identiteettiä selkeästi valistuksen piiriin kuuluvasta Schlözerin oppilaasta enemmän romantiikan ja historismin suuntaan. Tosin tässäkin on otettava huomioon, että emme tiedä, oliko Rüksillä jokin syy tunnustukseensa, jota yllä on siteerattu.

Joka tapauksessa Rüks vaikuttaa sisäistäneen edellä mainitut Göttingenin koulukunnan lähdekriittiset johtoajatukset, kuten tämän tutkielman myöhemmissä luvuissa tullaan huomaamaan. Hänen historia-ajattelussaan on kuitenkin nähtävissä alkavan historismin vaikutusta hyvinkin selvästi. Tämä käy ilmi esimerkiksi johdannossa mainitusta historiatieteellisestä teoksesta. Rüks pohtii sen alussa sitä, miksi historiaa ylipäätään pitää tutkia ja opiskella. Hän kritisoi selkein sanankääntein valistuksen pragmaatikkojen

⁶² Ks. esim. Magon 1956, 248; Menger 1985, 41; Tommila 1989, 62.

⁶³ Duchhardt 2000, 715.

⁶⁴ Schleier & Fleischer 1997, IX ja X.

pyrkimyksiä käytännön hyödyn saavuttamiseksi. Historiaa pitää tutkia sen itsensä vuoksi.⁶⁵

Rühs kirjoittaa juhlallisesti:

*Historia, joka pidentää yksilön rajoitettua elämää vuosituhansilla, ja koristaa ja rikastaa sitä menneiden sukupolvien kokemuksilla, opettaa, mikä auttaa ihmistä nousemaan ylös ja pitää pystyssä, ja oikaisee arviot nykyisyyden ilmiöistä.*⁶⁶

Rühsin mukaan historian tunteminen on erityisen tärkeää sille, joka haluaa vaikuttaa: poliitikkojen ja lainsäätäjien on tunnettava oma aikakautensa, eikä sitä voi tuntea tuntematta historiaa.⁶⁷ Hän myös kritisoi valistusajan pragmaattista tutkimusotetta, jolle oli tyypillistä kuvata ja osoittaa historiallisten tapahtumien syiden ja seurausten kehittyminen järkeen perustuvan päättelyn avulla. Tällä tavalla toimien mennään Rühsin mielestä väistämättä metsään, koska esimerkiksi suuret vallankumoukset ovat niin monimutkaisia tapahtumia, että niistä voidaan päästä selvyyteen ainoastaan jäljittämällä tarkasti faktat ja antamalla niiden puhua yksinoikeudella. Ylimääräinen päättely voi johtaa vain paradokseihin.⁶⁸

Rühs palasi Göttingenistä takaisin Greifswaldiin vuonna 1801 eikä suinkaan jäänyt laakereilleen lepäämään. Ensimmäinen osa Rühsin teossarjasta *Schwedische Geschichte* ilmestyi vuonna 1803. Teos herätti ajallaan paljon huomiota. Esimerkiksi tanskalainen historioitsija Rasmus Nyerup määritteli Rühsin eräässä matkakertomuksessaan ”Ruotsin historiastaan kuuluisaksi kirjoittajaksi”⁶⁹. Ruotsalaisen historioitsija Ludvig Stavenowin mukaan sekä Rühsin varhainen ylentäminen ylimääräiseksi historianprofessoriksi kotikaupungissaan Greifswaldissa vuonna 1808 että hänen kutsumisensa Berliinin yliopiston varsinaiseksi historianprofessoriksi vuonna 1810 johtuivat juuri tämän teossarjan myötä saavutetusta maineesta⁷⁰.

Rühsin mielestä ruotsalainen historiantutkimus oli vuosikymmeniä saksalaista jäljessä. Hän näki kuitenkin paljon vaivaa pysyäksen ajan hermolla Pohjolassa harjoitetun

⁶⁵ RÜHS 1997 [1811], 14.

⁶⁶ IBID, 15. Tehokeinot Rühsin.

⁶⁷ IBID, 15.

⁶⁸ RÜHS 1997 [1811], 252–25 .

⁶⁹ NYERUP 1816, 37.

⁷⁰ Stavenow 1918, 316 ja 317. Teos herätti varsinkin aluksi myös negatiivista huomiota. Käsittelen asiaa tarkemmin luvussa 4.1.

tutkimuksen suhteen. Hän oli kirjeenvaihdossa monien ruotsalaisten yliopistomiesten kanssa. Heihin lukeutuivat esimerkiksi romantikkojen johtohahmo Lorenzo Hammarskjöld sekä kustantaja Carl Christoffer Gjörwell.⁷¹ Suomen historiasta kertovaa teosta suunnitellessaan hän pyysi materiaalia Henrik Gabriel Porthanilta, ja ilmeisesti tämä sitä myös toimitti⁷².

Ruotsalaisiin ja ruotsalaisuuteen sinänsä Rühls vaikuttaa suhtautuneen myönteisesti, vaikkei siis arvostanutkaan ruotsalaista tutkimusta. Greifswaldin aikoinaan hän puolusti Kustaa IV Aadolfin reformeja yhdessä ystävänsä ja kollegansa, historioitsija ja runoilija Ernst Moritz Arndtin kanssa. Pommerin aatelisille esimerkiksi aikomus lakkauttaa maaorjuus oli liikaa – siksi reformit vaativat puolustusta. Lisäksi Rühls jopa toimitti ja käänsi ruotsalaisia kirjoituksia, jotka oli suunnattu ulkomailta kuuluvia kriittisiä ääniä vastaan.⁷³ Hän seurasi ylipäätään aktiivisesti myrskyisää aikaansa ja kommentoi poliittisia suhdanteita kirjeenvaihdossaan usein.⁷⁴

Rühls suunnitteli pitkään matkaa emämaahan Ruotsiin. Kertoessaan toteutuvasta matkastaan kirjeessään Gjörwellille, hän vaikuttaa odottavan sitä kovin⁷⁵. Rühls viipyi Ruotsissa kuukauden päivät kesäkuussa 1810. Matkakumppaneinaan hänellä oli kaksi nuorta sukulaismiestään. Samaan aikaan maahan sattui aiemmin mainittu tanskalainen historioitsija Rasmus Nyerup, jonka matkakertomus sivuaa monin paikoin myös Rühlsin tekemisiä Ruotsissa. He kävivät yhdessä kirjastoissa ja nähtävyyksiä ihailmassa, tekivätpä viikon matkan Uppsalaankin. Kumpikin sai maassa ilmeisen hyvän vastaanoton ja Nyerupin matkakertomuksesta käy melko tarkasti selville, keitä he maassa tapasivat. Rühlsin tapaamiin henkilöihin kuuluivat mm. ulkoministeri Lars von Engeström, joka itse esitteli tälle kirjastoaan. Kuninkaallisen kirjaston kirjastonhoitaja P. A. Wallmarkin, romantikkojen usein soimaaman perinteisen suuntauksen edustajan, Rühls tapasi

⁷¹ Schleier & Fleischer 1997, XVIII ff.

⁷² Menger 1985, 41; Mustelin 1957, 66 ja 67. Porthan oli Rühlsin mielestä Pohjolan kaikkien aikojen terävä-älyisin historiantutkija. Porthanista saamansa kuvan perusteella Rühls aikoi jopa hakea Turun akatemiasta professuuria Porthanin seuraajana. C. C. Gjörwell kuitenkin puhui hänet järkiinsä kertomalla Suomen synkistä, pimeistä talvista ja Turun ahdasmielisestä ilmapiiristä. Ks. RÜHS 1997 [1811], 26 ja Heininen 1988, 67.

⁷³ Schleier & Fleischer 1997, XI.

⁷⁴ Ks. esim. Rühls Hammarskjöldille 9.3.1810 (KB: EpH2:2:1 nr 76).

⁷⁵ Rühls Gjörwellille 29.4.1810 (KB: EpG7:40 nr 44).

useampaan otteeseen. Eräässä illanvietossa taas oli mukana mm. merkittävä tukholmalainen kauppias Björk sekä useita valtionhallinnon edustajia.⁷⁶

Pian Ruotsin-matkansa jälkeen Rühs siirtyi perheineen Greifswaldista Berliiniin. Lähtöpäätös oli Rühille helppo. Hän ei pitänyt ammatillisia näkymiään miehitetyssä Pommerissa kovin kummoisina. Uudistusmielinen Preussi ja sen keskuspaikka Berliini taas houkutteli tuohon aikaan oppineita saksalaisia joka puolelta. Berliini oli eräs tärkeimmistä kirjallisista keskuksista ja siellä oli mahdollista osallistua vilkkaaseen seuraelämään ja mielipiteenvaihtoon⁷⁷. Sinne oli suunnannut myös hänen ystävänsä historioitsija, kirjailija ja filosofi Ernst Moritz Arndt. Rühsin kanssa samaan aikaan aloitti Berliinin yliopistossa professorina varhaisromanttisesti suuntautunut teologi Friedrich Schleiermacher, jonka kanssa Rühs ystävystyi. Arvostettu historioitsija Barthold Georg Niebuhr piti Rühsin meriittejä historian alalla suurina ja pyysi tätä kirjoittamaan julkaisuunsa *Preußische Correspondenten*. Huomautettakoon kuitenkin, että Rühsin persoona ei suinkaan miellyttänyt kaikkia. Kuuluisat Grimmin veljekset Jacob ja Wilhelm, Berliinissä vaikuttaneita kielentutkijoita ja satujen kerääjiä molemmat, pitivät Rühsiä turhankin itsetietoisena. Rühillä oli myös maine tylynä ihmisenä ja pinttyneenä poleemikkona.

Berliinissä Rühsin ensimmäisiä julkaisuja oli jo pariin otteeseen mainittu historiateoreettinen oppikirja *Entwurf einer Propädeutik des historischen Studiums*. Se keskittyy paljolti jaottelemaan ja esittelemään historian aputieteitä, joita olivat mm. filologia, etnologia, heraldiikka ja epigrafia. Rühs antaa kuitenkin tilaa myös historiatieteen vallitseville metodeille ja esitystavoille. Hänen ajallaan *Entwurf* oli lajissaan eniten käytetty, mutta korvautui melko pian uusilla tutkimuksilla historian metodiikasta. Osaltaan tämä johtui siitä, että sitä mukaa kun historia vakiinnutti asemaansa tieteenä, sen metodiikkaakin pohdittiin paljon ja uusia tutkimuksia ilmestyi jatkuvasti.⁷⁸ Lähtötilanteena olikin ollut melkein puhdas pöytä. Rühs huomautti *Entwurf*issaan, että kattavalle teokselle historiankirjoituksen teoriasta olisi tarvetta, sillä antiikin ajaltakin on säilynyt vain yksi tutkielma, Lukianoksen *Miten historiaa on kirjoitettava*. Sekin valaisi Rühsin mielestä vain

⁷⁶ NYERUP 1816, 17 ff.

⁷⁷ Gerth 1976, 62 ja 63.

⁷⁸ Schleier & Fleischer 1997, XLV ff. ja LXXII.

historiankirjoituksen teknistä puolta, ja lisäksi Lukianoksella oli rasittava tapa lasketella jatkuvasti sukkeluuksia.⁷⁹

Rühs tuotti jatkuvasti valtavasti tekstiä. Vuonna 1812 häneltä ilmestyi teos *Die Edda. Nebst einer Einleitung über nordische Poesie und Mythologie und einem Anhang über die historische Literatur der Isländer*. Se sisältää Snorri Sturlusonin proosamuotoisen Eddan lisäksi 160-sivuisen johdannon ja polemiikin aiheeseen liittyen.⁸⁰ Rühsin laaja keskiajan historia *Handbuch der Geschichte des Mittelalters* ilmestyi vuonna 1816. Lisäksi hän kirjoitti jatkuvasti artikkeleita eri julkaisuihin, toimitti ja varusti johdannolla toistakymmentä matkakertomusta ja käänsi vieraskielistä historiantutkimusta saksaksi.

Rühsin julkaisutoiminnassa näkyi myös hänen muuntautumiskykynsä, josta hänet jo ajallaan tunnettiin. Rühsin asenteissa oli tapahtunut huomattavia muutoksia Berliiniin siirtymisen jälkeen. Greifswaldissa ollessaan hän oli kuulunut paikallisiin vapaamuurareihin, eli järjestöön, jonka tavoitteena oli säätyprivilegioiden, tiukoin tullirajoin suljettujen pikkuvaltioiden, itsevaltiuden ja uskonnollisten rajoitusten aikakaudella liittää eri toimijoita yhteen juuri näistä rajoittavista tekijöistä riippumatta. Berliinissä hänestä tuli romantikkojen *Christlich-deutsche Tischgesellschaftin* eli kristillis-saksalaisen pöytäkunnan jäsen. Nimensä mukaisesti tämä järjestö keskittyi ajamaan tietyn ryhmän etuja. Rühs kritisoi nyt myös melko tiukoin sanankäntein tapaa, jolla Ruotsi oli hallinnoinut Pommeria ja löysi paljon hyviä puolia Pommerin liittämisestä Preussiin. Rühs ei ollut aiemminkaan ollut mikään suuri ranskalaisten ystävä, mutta Napoleonin miehittämässä Berliinissä Rühsin ranskalaisvastaisuus muuttui entistäkin voimakkaammaksi. Hän kirosi raskaasti ne maanmiehensä, jotka pitivät Ranskan vallankumousta hyvänä asiana.⁸¹

Niinpä hänen teoksensa *Historische Entwicklung des Einflusses Frankreichs und die Franzosen auf Deutschland und die Deutschen* [Ranskan ja ranskalaisten vaikutus Saksaan ja saksalaisiin historian kulussa] vuodelta 1815 keskittyy tiukoin sanankäntein todistamaan sitä, miten ranskalaiset ovat kaiken pahan alku ja juuri. Teoksessa *Über die Ansprüche der Juden an das deutsche Bürgerrecht* [Juutalaisten vaatimista Saksan

⁷⁹ RÜHS 1997 [1811], 248.

⁸⁰ RÜHS 1812.

⁸¹ Schleier & Fleischer 1997, XXXII ff.

kansalaisoikeuksista] vuodelta 1816 Rühls puolestaan esittää perusteluja sille, miksi juutalaisille ei pidä myöntää kansalaisoikeuksia.⁸² Michael F. Scholz on jäljittänyt Rühlin ajattelussa tapahtuneen muutoksen nimenomaan Napoleonin vallan alta vapautumiseen, joka tapahtui vuonna 1813. Se ja siihen liittynyt kansanliike tekivät Rühsiin niin voimakkaan vaikutuksen, että hän määritteli historialliset tutkimuskohteensa ja yhteiskunnalliset näkemyksensä kokonaan uudestaan. Hänessä heräsi ”isänmaallinen” tunne ja hän vakuuttui siitä, että oli välttämätöntä herättää ja vaalia saksalaisuutta ja saksalaismielisyyttä. Aiemmin moinen patriotismi oli Scholzin mukaan ollut Rühille vierasta. Rühls oli noudattanut valistuksen aikaista herderiläistä näkemystä kansojen tasa-arvosta, toki tietoisena historian ja kulttuurin merkityksestä kansan identiteetille.⁸³

2.2. Suomalaisuuden äänitorvi A. I. Arwidsson

Adolf Iwar Arwidsson syntyi vuonna 1791 Padasjoella, josta hänen isänsä muutamaa vuotta aiemmin oli saanut kappalaisen viran. Myöhemmin perhe muutti Laukaaseen. A. I. Arwidssonin tie vei Porvoon lukioon jälkeen Turun Akatemiaan filosofian kandidaatin tutkintoa suorittamaan. Hän opiskeli ensin matematiikkaa pro gradu -tutkielmaan saakka,

Kuva 2. A. I. Arwidsson.

mutta vaihtoi sitten aineekseen yleisen historian vuonna 1815. Arwidsson kertoo muistelmissaan syynä olleen sen, että hän sai tietää joutuvansa kilpailemaan tulevasta matematiikan dosentuurista sellaisen henkilön kanssa, jolle hän ei katsonut voivansa vetää vertoja. Hän kertoo myös huomanneensa, että matemaattisiin kaavoihin kangistuminen lamautti hänen mielikuvitustaan, jonka vahvistamista ja viljelyä hän tuohon aikaan piti hyvin tärkeänä, kun taas sadun ja urotöiden maailmassa mielikuvitus elielisi kukkaikedolla.⁸⁴

⁸² Tarkemmin ks. RÜHS 1815 ja RÜHS 1816.

⁸³ Scholz 2001, 133. Rühls määrittelee kansat (Völker) historiatieteellisessä teoksessaan varsin epämääräisesti niiksi yksiköiksi, joihin ihmiskunta jakautuu. Etnologian hän esittelee sinä historian aputieteenä, joka tutkii kansojen syntyä ja kehittymistä. Rühls tuo esiin joitakin rotukäsityksiä, mutta huomauttaa rotukäsitysten horjuvaisuudesta ja mielivaltaisuuksista: ne edellyttävät jatkuvaa poikkeuksilla ja modifikaatioilla täydentämistä. Ilmastollisia olosuhteita Rühls pitää tärkeimpänä kansoja muovaavana tekijänä. Ks. Rühls 1997 [1811], 129 ff. Lisättäköön vielä, että valistusajan Saksassa käsitteillä ’kansa’ (’Volk’) ja ’kansakunta’ (’Nation’) oli varsin samansuuntainen merkityssisältö. Ks. esim. Hobsbawm 1994, 25 ff.

⁸⁴ ARWIDSSON 1909 [1821–1823], X–XLII.

Miten tuota sadun ja urotöiden maailmaa sitten Turun akatemiassa opetettiin? Historia oli erotettu omaksi oppiaineekseen vasta 1810-luvun alussa. Aikaisemmin historianprofessuuriin olivat kuuluneet myös käytännöllinen filosofia ja luonnonoikeus. Uudistus liittyi vallan vaihtumiseen Suomessa: keisari Aleksanteri I:n Suomen politiikkaan kuului maan johtavien piirien suosiminen lojaaliuden varmistamiseksi. Turun akatemialle annettiin vuonna 1811 huomattavan runsaasti uusia virkoja. Toisaalta virkoja täytyi lisätä siksikin, että Suomelle oli tarkoitus luoda oma keskushallinto. Virkamiehistöä tarvittiin paljon enemmän kuin ennen.⁸⁵ Historialla oli vanhastaan tärkeä merkitys. Ruotsin suurvalta-ajalla sen tarkoituksena oli ollut osoittaa, että Ruotsi oli ikivanha valtakunta, jolla oli loistava menneisyys⁸⁶.

Lähdekriittiset periaatteet juurrutettiin Turun Akatemian historiantutkimukseen professori Algot Scarinin ajalla 1700-luvun toisella neljänneksellä. Tuolloinen lähdekriittisyyden kasvu liittyi Ruotsin valtakunnassa tapahtuneeseen yhteiskunnalliseen muutokseen. Siirtyminen suurvaltakaudesta vapaudenaikaan johti uudenlaiseen valtiokäsitykseen ja historiantulkintaan. Historioitsijoiden ei enää tarvinnut esittää laajoja, vedenpaisumuksesta alkavia kuningasluetteloita eikä vahvistaa sitä perinteistä tulkintaa, että järjestäytynyt yhteiskunta oli lähes yhtä vanha kuin historia itse. Painetta lähdekriittisten menetelmien soveltamiselle tuli myös ulkoa: ruotsalaiset historioitsijat joutuivat 1740-luvulta alkaen puolustautumaan varsinkin saksalaisten kollegoidensa edessä.⁸⁷ Edellisessä kappaleessa mainituista Rühnin kriittisistä kommentteista päätellen ruotsalaisten historioitsijoiden ei ollut helppo päästä eroon huonosta maineestaan, vaan he kärsivät siitä vielä 1800-luvun puolellakin.

Lähdekriittisyyden lopullinen läpimurto akatemiassa tapahtui Henrik Gabriel Porthanin ajalla. Hän tuli sen kaunopuheisuuden professoriksi vuonna 1777. Porthanin ansiot ovat monessa suhteessa merkittävät. Hän oli todellinen humanististen alojen monitaituri. Viime vuosina häntä on tutkittu niin lehtimiehenä, klassillisen arkeologian esi-isänä, suomalaisen kielentutkimuksen tiennäyttäjänä, suomalaisen runouden ja mytologian tutkijana kuin klassillisen filologian, poetiikan ja estetiikan tutkijanakin⁸⁸. Lisäksi Porthan oli erinomainen, pidetty opettaja ja vaikutti opetustyönsä kautta suureen joukkoon ylioppilaita.

⁸⁵ Tommila 1989, 72.

⁸⁶ Urpilainen 1993, 199.

⁸⁷ Ibid, 108 ja 224–227.

⁸⁸ Ks. Manninen (toim.) 2000.

Uushumanististen ihanteiden mukaisesti tavoitteena oli kasvattaa ylioppilaista sopusuhtaisia ja siveellisiä luonteita, hengeltään ylevämielisiä ja järkeviä. Taitavina ja sivistyneinä he sitten hyödyttäisivät yhteiskuntaa. Porthan otti nämä tavoitteet erinomaisen vakavasti ja pyrki aina johdattelemaan oppilaitaan kriittisyyteen. Nuorukaisten mieltä tuli hänen nähdäkseen kehittää niin, että ennakkoluulojen vaikutusvalta vähenisi mahdollisimman paljon.⁸⁹

Historiasta Porthan kiinnostui Tommilan mukaan erityisesti vuonna 1779 tekemänsä Saksan-matkan jälkeen. Hän vietti jonkin aikaa Göttingenissä ja tapasi mm. Schlözerin. Hänen kanssaan yhteistyössä Porthan kirjoitti Schlözerin *Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts* -lehteen Suomea koskevan artikkelin otsikolla *Uusimmat uutiset Suomesta, Euroopan Kanadasta*⁹⁰. Porthan kirjoitti Juustenin piispankronikkaan selitysteoksen, joka ilmestyi 56 väitöskirjana vuosina 1784–1800. Selitysteoksesta kasvoi lopulta kokoelma erityistutkimuksia, jonka muodollisena runkona Juustenin kirjoittama Suomen piispojen elämäkerrasto toimii. Porthan tuli koonneeksi selitysteoksensa nootteihin ja noottien nootteihin kertaalleen kaiken sen tiedon, jonka hän oli vuosien varrella suomalaisten varhaishistoriasta hankkinut. Hän itse kutsui selitysteostaan ”varastohuoneeksi” tälle tietoudelle.⁹¹

Porthanin tiliin voidaan laskea myös ensimmäinen Suomessa ilmestynyt historian metodioppi⁹². *De scepticismo historico* [Historiallisesta epäilystä] (1792) opastaa sisäiseen ja ulkoiseen lähdekritiikkiin. Ensin mainitulla lähdekritiikin lajilla Porthan viittaa siihen, että tutkittava asia on ajan, paikan ja aikakauden tapojen suhteen ylipäättään mahdollinen. Jälkimmäistä pohtimalla arvioidaan sitä, onko lähteen kirjoittaja voinut hallita sen asian, josta kirjoittaa – ja onko hän halunnut kirjoittaa siitä totuudenmukaisesti. Porthan painottaa myös esimerkiksi lähdetietojen merkitsemisen tärkeyttä.⁹³

⁸⁹ Tommila 1989, 46 ja 47.

⁹⁰ Schlözer piti artikkelin otsikkoa erityisen vetävänä juuri Kanada-vertauksen vuoksi. Viittaus kohdistui Suomen nopeaan – Kanadaan verrattavissa olevaan – väkiluvun kasvuun aikavälillä 1754–1769: väestö oli ajanjaksolla lisääntynyt melkein neljänneksellä, mikä kuvasti Schlözerin mielestä maan huimaa kehitysvauhtia ja teki Suomesta kiintoisan esimerkin myös ulkomaisille valtio-oppineille. Ks. Heininen 1988, 64; Hösch 1988, 28.

⁹¹ Tommila 1989, 51–53.

⁹² Ibid, 47.

⁹³ PORTHAN 2003 [1792], 162 ja 163, 165.

Arwidssonin ja muita romantikkoja ajatellen Porthanin suurin merkitys lie kuitenkin mytologian ja kansanrunouden tutkijana. Werner Söderhjelm pitää hänen toimintaansa Turun romanttisen liikehdinnän alkupisteenä. Hänen oppilaistaan romanttista historiallis-kirjallista toimintaa edustivat myös mm. Franz Mikael Franzén ja Johan Henric Kellgren. Arwidssonin ja kumppanit Söderhjelm laskee kuuluvaksi Turun romantikkojen viimeiseen, poliittisestikin aktivoituneeseen sukupolveen.⁹⁴

Porthanin aloitellessa toimintaansa kansanperinteeseen oli kiinnitetty huomiota jo pitkään ja runoperinnettä oli kerätty. Tältä olemassaolevalta pohjalta Porthan ryhtyi rakentamaan tutkimusta suomalaisesta runoudesta. *De poësi Fennican* [Suomalaisesta runoudesta] kaksi ensimmäistä osaa ilmestyivät vuosina 1766–68. Niissä hän mm. osoitti kansanrunojen säkeiden olevan 8-tavuisia ja alliteraation olevan yleistä, samoin kuin toiston. *De poësi Fennican* myöhemmissä osissa Porthan käsittelee suomalaista kansanperinnettä historiallis-kansatieteellisestä näkökulmasta. Hän ei pitänyt kansanrunoja kelvollisena aineistona varsinaiselle historian tutkimukselle, mutta katsoi niiden kuitenkin heijastelevan Suomen kansan muinaisia elämäntapoja, joissa oli sekä hyviä että huonoja puolia. Esi-isien tuomittavan taikauskon perimmäisenä syynä Porthan piti tietämättömyyttä.⁹⁵

Kaikkiaan Porthanin työ toisaalta voimisti akateemisen nuorison kiinnostusta kotimaiseen henkiseen kansanperinteeseen ja toisaalta vakiinnutti kriittisen tutkimuskäytännön. Hänen seuraajansa ja lempioppilaansa Franzén jatkoi samalla linjalla, kirjoittipa Göttingenin koulukunnalta saatuja vaikutteita ilmentävän historian metodioppaankin.⁹⁶ Franzén tosin tuli paremmin tunnetuksi runoilijana. Joka tapauksessa on tärkeää huomata, että juuri ennen Arwidssonin aikaa Turun yliopistossa oli siis vaikuttanut kaksikin yliopistomiestä, jotka olivat toisaalta ammattimaisia, kriittisiä historioitsijoita ja toisaalta innokkaita kansanrunouden ja mytologian harrastajia. Porthanin uushumanistinen kasvatusideaali sen sijaan ei tainnut romantikkojen seuraaviin polviin purra, eikä hänen tuomitseva arvionsa muinaisten suomalaisten elämäntavoista. Mutta hänen tutkimukselliset ansionsa pysyivät arvossaan.

⁹⁴ Söderhjelm 1915.

⁹⁵ Tommila 1989, 45 ff.

⁹⁶ Ibid, 55 ff.

Arwidsson kiinnostui jo varhain saksalaisten romantikkojen ajatuksista. Lisää virikkeitä hän sai Ruotsiin suuntautuneilla opintomatkoilla, joiden kuluessa hän tutustui ruotsalaisen romantiikan edustajiin ja solmi kirjeenvaihtosuhteita.⁹⁷ Arwidsson kuvailee muistelmissaan vuoden 1813 tunnelmiaan Ruotsin-matkan jälkeen:

*[...] nuorten hehku, purevat pistos sanat ja syvemmät tiedot voittivat minut, ja minusta tuli pian kiivas ja innostunut uusien oppien kannattaja tieteessä ja taiteessa. Samalla pyrin tutustumaan vanhempiin ruotsalaisiin, oivallisimpiin saksalaisiin ja eräisiin ranskalaisiin kirjailijoihin, niin että tästä ajasta saatan lukea alottaneeni vasituisen humanistisen kehitykseni [...]*⁹⁸

Vuonna 1815 Turussakin suunniteltiin ruotsalaisten esikuvan innoittamina romanttisesti painottunutta kirjallisiin harrastuksiin keskittyvää seuraa. Arwidsson osallistui innolla sen luomiseen. Eräs hänen mainintansa kuvaa hyvin seuran luonnetta: ”Oli päätetty, ettei sillä olisi oleva mitään nimeä, enempää kuin sääntöjäkään, jottei kaikki haihtuisi tyhjiin, elottomiin muotoihin⁹⁹”. Seuraan kuuluivat hänen ohellaan mm. A. J. Sjögren, C. A. Gottlund, Abraham Poppius ja J. J. Pippingsköld ja se toimi vuoteen 1818 saakka. Muodollisesta nimettömyydestään huolimatta seura tuli tunnetuksi Aura-seurana, Auranimisen julkaisunsa mukaan. Arwidssonille seura tuotti melkoisen pettymyksen, sillä hän riitaantui seuran muiden jäsenten kanssa näiden pilkattua hänen romanttista runoaan avoimesti. Hän lakkasi varsin pian käymästä seuran kokouksissa, mutta toimi sen sijaan Aura-lehden kustantajana.¹⁰⁰

Arwidssonin historiatieteellinen toiminta alkoi siis selkeästi romanttisesti värityneissä merkeissä. Aura-seuran perustaminen ja Arwidssonin historianopin aloitus osuvat samalle vuodelle, Ruotsin romanttisiin piireihin hänellä oli jo suhteita. Romanttinen vaikutus ei voinut olla tuntumatta hänen historianopinnoissaan. Hänen keskiajan historiaa käsittelevä väitöskirjansa on tästä oiva esimerkki. Kuten Rafael Forsman (myöh. Koskimies) on huomauttanut, se on enemmänkin romanttinen ohjelmakirjoitus kuin tieteellinen tutkimus: hänen mukaansa Arwidssonin tutkimusta voi pitää romanttisen liikkeen pienen mittakaavan läpimurtona Suomessa¹⁰¹. Akateemisiin

⁹⁷ Junnila 1979, 9 ff.

⁹⁸ ARWIDSSON 1909 [1821–1823], XXXIII.

⁹⁹ IBID, XLIII.

¹⁰⁰ Castrén 1944, 102 ff.

¹⁰¹ Forsman 1926, 23.

väittelytilaisuuksiinhan kuului olennaisena osana julkisuus, ylioppilaiden oli seurattava niitä oppimistarkoituksessa ja professoreillekin ne olivat merkkitaipauksia akateemisessa keskustelussa. Väittelyissä todella punnittiin tieteelliset ansiot ja niissä hankittu maine kulki miehen mukana pitkään.¹⁰²

Forsman on osoittanut, että Arwidssonin väitöskirja nojaa erityisen selkeästi Schellingin ja Friedrich Schlegelin ajatuksiin. Schellingin metafyyminen idealismi ja historiakäsitys on synnyttänyt Arwidssonin kuvaamat keskiajan ihmiset, jotka etsivät täydellisen ihanuuden ideaa pilvien takaa. Schlegelin vaikutus taas näkyy etenkin Arwidssonin suhtautumisessa ristiretkiin, joita hän pitää ”loistavan hillittömyyden” osoituksina. Schlegelin mukaan ristiretkien aikakaudelle oli tyypillistä, että suuri ajatus ja mahtava tunne tempasi ihmiset irti jokapäiväisyyden rajoista. Schlegel on selvästikin vaikuttanut Arwidssonin yleiskuvaan keskiajasta ratkaisevasti. Schlegelin tavoin Arwidssonkin näkee keskiajan mielikuvituksen ja aatteen aikakautena, sopivana ihannoinnin kohteena siis.¹⁰³ Wiljo-Kustaa Kuuliala on tosin tarkentanut, että Arwidsson ihaili nimenomaan mannereurooppalaista keskiaikaa. Kotimaansa keskiajasta hän ei ollut niinkään kiinnostunut.¹⁰⁴

Mielenkiintoista on havaita, että Arwidsson viittaa väitöskirjassaan myös saksalaisiin *historiatieteen* edustajiin, kuten Heereniin, Meinersiin – Göttingenin koulukunnan historioitsijoita hänkin – ja Arndtiin.¹⁰⁵ Hän pyrkii ikään kuin ankkuroimaan romanttiset teesinsä tukevaan tieteelliseen pohjaan. Pyrkimys on tietenkin luonnollinen, kun otetaan huomioon, että Arwidssonin kirjoitus on akateeminen väitöskirja. Mutta hän tuntuu yhdistelevän erilaisia saksalaisia vaikutteita huomattavan reippaalla otteella. Vaikuttaisikin siltä, että Suomessa, jossa historiatiede ei ollut yhtä vahvalla teoreettisella ja institutionaalisella pohjalla ja jossa koko tieteenala oli volyymiltään ja vaikutukseltaan huomattavasti vähäisempi, saattoi historiapohjaisen filosofian ja varsinaisen historiatieteen tuotoksia yhdistellä vapaammin kuin Saksassa.

Arwidsson sai väitöskirjalleen painoluvan vuonna 1817, toisella yrittämällä. Ensimmäisellä kerralla historianprofessori Johan Henrik Avellan oli tyrmännyt väitöskirjan liiallisen uuden koulun oppien viljelyn vuoksi ja Arwidsson joutui tekemään työhönsä korjauksia.

¹⁰² Klinge 1987, 402.

¹⁰³ Forsman 1926, 27–29.

¹⁰⁴ Kuuliala 1931, 106.

¹⁰⁵ ARWIDSSON 1909 [1817], 1–2 ja 8.

Arwidsson kertoo kuitenkin saaneensa sellaisen vaikutelman, että Avellan oli lopulta tutkielmaan varsin tyytyväinen. Kun väitöstilaisuuden aika sitten lopulta koitti, Arwidsson joutui kokemaan pettymyksen. Hänen saamansa palaute ei ollut kovin mairittelevaa. Vastaväittäjät tarttuivat Arwidssonin kirjoitustyyliin, jota he pitivät Tacitukselta matkittuna. Arwidssonin mielestä itse asia jäi varjoon.¹⁰⁶ Hän kuvailee ystävälleen Lorenzo Hammarsköldille väitöstilaisuutensa tapahtumia seuraavasti:

Historianmies Avellan selitti kyllä olevansa tyytyväinen nähdessään väitöskirjani konseptina; mutta kun sillä miehellä ei ole omaa mielipidettä enempää kuin viirinkukolla, vaan kuljettavat häntä toiset kuten tätäkin, niin saivat muut houkutelluksi hänet siihen mieleen, ettei hän pidäkään tekeleestäni... Asioita ei kukaan ymmärtänyt, ei edes historiamies itse; (sillä täällä ei tiedetä muuta kuin että keskiaika oli sysimusta ja täynnä lohikäärmeitä, karhuja ja huuhekajia) [...].¹⁰⁷

Millainen tapaus tämä ”historianmies Avellan” sitten oli? Hänen hahmoaan on syytä hieman pohtia, opiskelihan Arwidsson juuri hänen ohjauksessaan. Yllä olevan sitaatin sävystä käy ilmi, että kovin suurta kunnioitusta Avellan ei Arwidssonin silmissä nauttinut. Avellan ei selvästikään ollut sellainen oppilaitaan innoittava voimahahmo, jollaiseksi Porthan usein kuvataan. Ehkä tämäkin vaikutti siihen suuntaan, että Arwidssonin historioitsijuus muotoutui sekalaisen vaikutteiden tuloksena.

Muistelmissaan Arwidsson kertoo Avellanin suhtautuneen hänen väitöskirjaansa ”ilmeistä kiukkuja ja epäkohteliaisuutta” osoittaen¹⁰⁸. Olletikin syynä olivat juuri periaatteelliset erimielisyydet. Liisa Castrén on kuitenkin huomauttanut, että Avellan ei suhtautunut täysin välinpitämättömästi romantiikan ajatuksiin. Tästä on osoituksena eräs hänen jo vuonna 1810 teettämänsä pro gradu -väitöskirja, jonka otsikkona oli ”Ovatko kansainvaelluskauden kansat ainoastaan tuoneet hävitystä Rooman valtakuntaan, vai ovatko ne myös tuoneet uutta terveellistä herätystä ihmishengelle?”. Respondentti päätyi vastaamaan ”kyllä” jälkimmäiseen kysymykseen, mikä kertoo jotakin myös professorin

¹⁰⁶ ARWIDSSON 1909 [1821–1823], XLVIII ja XLIX ; Castrén 1944, 139.

¹⁰⁷ Kuuliala 1931, 37. Siteerattu Kuulialan mukaan. Arwidssonin kirjeestä käy samalla ilmi, että hänen oma osuutensa väitöskirjan kirjoittajana oli suuri. Muut kuin pro gradu -väitöskirjat olivat Arwidssonin ajalla yleensä professorin professorin kirjoittamia ja opiskelijat puolustivat niitä respondentteina. Ks. esim. Tommila 1989, 27.

¹⁰⁸ ARWIDSSON 1909 [1821–1823], LII ja LIII. Arwidssonin kommentista käy selväksi myös, että väitöskirja todella oli hänen itsensä kirjoittama, ei professorin.

kannasta.¹⁰⁹ Eikä Arwidssoninkaan väitöskirjaa olisi hyväksytty edes korjattuna, jos ei professori olisi sitä kelpuuttanut. Kuvittelihan Arwidsson sitä paitsi Avellanin olevan suorastaan suosiollinen väitöskirjalleen, kuten aiemmin on todettu.

Päiviö Tommilan mukaan Avellan oli enemmän filosofi kuin historioitsija. Historianprofessori hänestä silti tuli Franzénin siirryttyä Ruotsiin vuonna 1812. Avellan toimi samalla myös käytännöllisen filosofian vt. professorina ja historianluennot jäivät monesti pitämättä. Hän julkaisi vuonna 1815 tutkimuksen Venäjän kielestä, tarkemmin sanoen venäläisten varhaishistoriasta, ja jatkoi siis perinteisellä kielitieteellis-historiallisella linjalla. 1820-luvun alussa hän käsitteli historian tehtäviäkin tullen siihen tulokseen, että tutkimisen arvoista on sellainen historia, joka antaa tietoja inhimillisestä kulttuurista, uskonnosta, tavoista, sielunkyvyistä, ruumiinvoimista ja kansallisesta yhteisöstä – siis kaikista inhimillisen arvon perusteista. Avellanin toimintaa ei juuri ole tutkittu, mutta hänen ansionsa historiatieteen alalla on yleisesti ottaen arvioitu vähäisiksi. Tommilan mukaan Avellanin rasiitteena oli vielä se, että hän oli opettajana kehnonlainen ja luonteeltaan hajamielinen, itsepäinen ja suorasanainen. Hänen luennoillaan oli vain muutamia harvoja kuulijoita, sillä professorin hidas ja änkyttävä puhetapa verotti oppilaita.¹¹⁰ Kuvaavaa on, että Johan Henrik Avellanille uhrataan vain muutama lause mittavassa *Suomen kansallisbiografiassa*, joka ilmestyi vuosina 2003–2007¹¹¹.

Syksyllä 1817 Arwidsson lähti vuodeksi Uppsalaan – liekö pettynyt väitöskirjansa vastaanottoon – ja kirjoittautui yliopiston suomalaiseen osakuntaan. Tänä aikana hän tutustui mm. Gejeriin ja Palmbladiin, toimittipa sijaisena *Svensk Literatur-Tidningiä*kin kesällä 1818, kun varsinainen toimittaja Palmblad oleskeli Itä-Göötanmaalla. Arwidsson itse pitää Ruotsin-vuottaan jonkinlaisena käännekohtana elämässään:

Aloin havaita, että vuodet jäähdyttivät mielikuvitustani ja että veri ei ollut yhtä hehkuvan kuumaa kuin ennen. Ikä ja tyydytetty elämänhalu vaikuttivat siihen kumpikin osaltaan. Sitävastoin avasi Ruotsissa oloni silmäni kansalle ja valtiolle, varsinkin sittenkuin Suomeen palattuani pääsin tilaisuuteen vertaamaan, miten perustuslaillista valtakuntaa hallitaan ja miten

¹⁰⁹ Castrén 1944, 331.

¹¹⁰ Tommila 1989, 72 ja 73.

¹¹¹ Ks. Litzen 2003, 463.

*kukistettua kansaa ajetaan ikeen alle. Vereni kiehui, ja sydämeeni kertyi sytykettä vastaisiin tulenpurkauksiin.*¹¹²

Suomeen palattuaan Arwidsson keskittyi aikakauslehtitoimintaan. Aluksi hän suuntasi tarmonsaa vuonna 1819 perustetun Mnemosynen avustamiseen. Vuonna 1820 hän perusti oman lehden, Åbo Morgonblad, koska piti Mnemosyneä ”raukeana ja vetisenä”. Arwidsson halusi omien sanojensa mukaan viedä Suomessa läpi kirjallisen uudistuksen, jossa noudatettaisiin Ruotsin esikuvaa. Määränpää ei ollut sen vähäisempi kuin ”synnyinmaan uudestisyntyminen”:

*Suomalaisten maanmiesten suuri joukko nukkui raskaasti ja oli herätettävä, varsinkin tajuamaan elämää valtiossa sekä julkisuuden arvoa ja yleistä osanottoa porvarillisen yhteiskunnan kaikkiin olosuhteisiin.*¹¹³

Eräs näistä Arwidssonin herätysyrityksistä ilmestyi Åbo Morgonbladissa otsikolla *Kansallisuudesta ja Kansallishengestä*. Hän kuvaa kirjoituksessaan niitä kahta ”pyhää, näkymätöntä sidettä”, jotka yhdistävät ihmiset toisiinsa, tarkoittaen ’kansaa’ ja ’valtiota’. ’Valtion’ Arwidsson määrittelee järkeen ja tarpeeseen perustuvaksi ’kansan’ ohjaajaksi. ’Kansa’ taas ilmenee Arwidssonin mukaan selittämättömänä, mutta voittamattomana tunteena, joka salaisella voimalla kiinnittää ihmisen siihen kansaan, josta hän on syntynyt. Sen kautta säilyvät kansalliset erityispiirteet, ne esi-isien luonteen, tapojen, tottumusten ja riittien jäänteet, jotka ulottuvat historiantakaisiin aikoihin. Tämä tunne elää *kansallisuonteessa* ja *kansallishengessä*, joita ei Arwidssonin mukaan ole vielä koskaan voitu tukahduttaa, ei hallitsijoiden eikä kansalle vieraan aineksen rasituksista huolimatta.¹¹⁴

Arwidsson ei kainostele kertoessaan, miten tämä kaikki liittyy suomalaisiin. Hänen mukaansa Suomen armollinen hallitsija on,

[...] täydellisesti luottaen kansalliseen kypsyyteemme, sallinut maamme muodostaa erityisen valtion äärettömän valtakuntansa piiriin, hän on jättänyt meidät omille hoteillemme, omien tietojemme ja sen vakaisuuden ja syyntakeisuuden varaan, jota kaikilta täysikäisiltä vaaditaan. Sanalla

¹¹² ARWIDSSON 1909 [1821–1823], LIV, LXIII–LXIX.

¹¹³ IBID, LXVIII ff.

¹¹⁴ ARWIDSSON 1909 [1821], 123–124.

*sanoen: hän on tahtonut, että muodostaisimme kansan ; mutta ainoastaan silloin, kun tyyten kiinnitämme katseemme tuohon korkeaan maaliin, kun pyrimme vapaiksi kaikesta vieraasta ja lainatusta, kaikesta paikatusta ja punatusta, ja pyydämme palata kotimaiseen puhtauteen ja lujuuteen, kehittää niitä syvälle juurtuneita taipumuksia, jotka luonto on perikuvaksi kansallemme antanut [...] Ennen kaikkea muuta meidän tulee suojella ja hoitaa kotimaista äidinkieltämme; sillä niin kauan kuin se säilyy, tunnemme itsemme kansaksi.*¹¹⁵

Matti Klinge on huomauttanut, että tunnetut vallankumouksen vertauskuvat ja klišeet – orjien kahleet, raudanluja tahto, kunnia ja vapaus ja lähestyvä myrsky – kuuluivat Arwidssonin käyttämään sanastoon. Arwidsson pyrki rikastamaan ennen kaikkea yliopistonuorten maailmankuvaa yleisellä aktiivisuudella ja taistelunhalulla.¹¹⁶ Samantyyppistä uhmaa on Arwidssonin kansallishenki-kirjoituksessakin: ”Maan hiljaisessa ja pimeässä povessa leimuavat ne tulet ja toimivat ne voimat, jotka kerran valtavalla vahvuudella murtautuvat esiin, ja heikontumattoman rahvaan huomaamattomassa, hämärässä piirissä piilevät ne liekit, joista lämpöä ja ravintoa on leviävä suuren joukon kaikkiin haaraannuksiin, uutta ja tuoretta kykyä jäähtyneisiin jäseniin.”¹¹⁷

Arwidssonin kirjalliset harrastukset johtivat lopulta siihen, että hän joutui vuonna 1823 karkotettuna lähtemään Suomesta. Karkotuksen varsinainen syy oli *Mnemosyne*-lehdessä ilmestynyt Arwidssonin kirjoitus, jonka katsottiin loukkaavan ei pelkästään Suomen, vaan kaikkea sotaväkeä yleisesti. *Åbo Morgonblad* taas oli keisarin käskystä lakkautettu jo vuonna 1821 ”poliittisen vaarallisuutensa” vuoksi¹¹⁸. Arwidssonia todella pidettiin epäilyttävänä henkilönä. Tunnettu hän oli myös. Muistelmissaan hän kertoo huhun sekä lehtensä lakkauttamisesta että karkotuksestaan liidelleen salamannopeasti paikasta paikkaan¹¹⁹.

Arwidsson ei kylläkään uskonut, että karkotuksen syynä oli hänen kirjoituksensa *Mnemosynessä*, vaan piti oikeana *Hamburger Correspondent* -lehden tulkintaa

¹¹⁵ ARWIDSSON 1909 [1821], 128 ja 131. Tehokeinot Arwidssonin.

¹¹⁶ Klinge 2004, 139 ja 141.

¹¹⁷ ARWIDSSON 1909 [1821], 129.

¹¹⁸ ARWIDSSON 1909 [1821–1823], LXXXVII ja LXXXVIII.

¹¹⁹ IBID, LXXXVIII ja CII.

tapahtumista. Lehti kirjoitti, että Arwidsson karkotettiin, koska hän levitti vaarallisia aatteita nuorison keskuuteen.¹²⁰ Täysin yksin ei Arwidsson poliittisten mielipiteidensä kanssa ollut. Hän mainitsee muistelmissaan useiden yliopiston professoreiden olleen kiistoissa hänen puolellaan. Eikä siinä keisarin käskykirjeessä, jolla Arwidsson karkoitettiin, ollut valtiosihteerin vahvistusta. Sanottiin Robert Henrik Rehbinderin ”kieltäytyneen tätä tekemästä, koska toimenpide oli laiton”.¹²¹ Tällainen käsitys Arwidssonilla ainakin on tapahtumien kulusta. Hän tuntuukin kirjoittaneen muistelmiaan varmana siitä, että on toiminut oikein ja että hänen kansallinen herätystyönsä nostettaisiin arvoonsa myöhemmin. Arwidssonin muistelmista saa kautta linjan sellaisen vaikutelman, että hän haki niillä toiminnalleen oikeutusta tulevilta sukupolvilta.

Arwidsson jatkoi historianharrastustaan Ruotsissa. Vuonna 1832 hän julkaisi oppikirjan nimellä *Lärobok i Finlands Historia och Geografi*. Sitä käytettiin Suomessa kouluopetuksessa hyvin yleisesti vielä 1840-luvulla¹²². 1830-luvulla Arwidsson aloitti *Svenska Fornsånger* -julkaisun, joka noteerattiin kansainvälisestikin. Samalla vuosikymmenellä hän alkoi innokkaasti toimia entisen isänmaan asialla osallistumalla Suomen poliittista asemaa koskeneeseen kirjoitteluun. Hän mm. povasi Suomelle itsenäisyyttä kehottaen samalla pysymään lojaalina keisarille ja keskittymään kansallismielen ja kansallistunnon rakentamiseen¹²³. Arwidsson jatkoi kansallista herätystyötään ja tieteellistä aktiivisuuttaan aina kuolemaansa saakka vuoteen 1858.

3. SUOMI JA SEN ASUKKAAT -TEOS

3.1. Rühsin teoksen vastaanotto

Friedrich Rühns selittää kirjeessään syksyiltä 1808 kustantajalleen G. J. Göschenille Suomea käsittelevän kirjansa edistyneen paljon aiottua hitaammin, koska oli ilmaantunut aivan odottamattomia esteitä, kuten Pommerin miehitys ja vaimon synnyttäminen. ”Tämäkään tapahtuma ei tietenkään voinut olla häiritsemättä miestä, joka on jatkuvasti tieteitä

¹²⁰ ARWIDSSON 1909 [1821–1823], CII–CIII. Karkotuksen nykykäsityksen mukaisista syistä ks. Klinge 2004, 145–150.

¹²¹ IBID, LXXXVII ff., CII.

¹²² Junnila 1972, 234.

¹²³ Ibid, 78, 79 ja 91.

harrastaessaan yrittänyt säilyttää inhimilliset tunteensa”, hän jatkaa.¹²⁴ G. J. Göschen oli korkeatasoisten klassikoiden kustantajan maineessa, 1780–90 -luvulla hän oli kustantanut mm. Schillerin ja Goethen teoksia. Suomi ja sen asukkaat ilmestyi lopulta vuonna 1809 pääsiäisen tienoilla.¹²⁵ Yleissävyltään Rühsin teos on myönteinen, joskus jopa kaunopuheinen ja tyyliltään asiallinen ja sivistynyt.

Teos sai Saksassa hyvän vastaanoton tieteen piirissä. A. H. L. Heeren kirjoitti teoksesta *Gelehrte Anzeigen* -lehteen positiivisen arvioinnin, jossa kehui mm. sen vankkaa lähdepohjaa¹²⁶. Rühsin hyvät suhteet Pohjolan oppineisiin mainittiinkin jo edellisessä luvussa; *Åbo tidningaria* Rühns käyttää Mengerin mukaan toisinaan lähteenä silloinkin, kun ei siihen erikseen viittaa.

Myös saksalainen suuri yleisö löysi teoksen. Tähän vaikutti osaltaan teoksen ajankohtaisuus: Venäjä oli edellisvuonna julistanut Suomen oman valtakuntansa pysyväksi osaksi ja Suomen sota oli vielä käynnissä. Tutkimusaiheen yllättävä ajankohtaistuminen olikin saanut Rühsin kiirehtimään teoksen valmistumista. Porthanilta Rühns oli tosin pyytännyt aineistoa Suomen historiaansa varten jo vuonna 1801 ja Schlözerkin oli kannustanut useissa kirjeissään Rühsiä kirjoittamaan Suomen historiasta¹²⁷. Heinz Duchhardt pitääkin Rühsiä ”poliittisena” historioitsijana siinä mielessä, että tämä aktiivisesti ennakoii poliittisten suhdanteiden vaikutusta julkaistavien teostensa tulevaan suosioon ja merkitykseen. Esimerkiksi Rühsin Ruotsin historiaa Duchhardt pitää osaltaan uskollisuuden ilmauksena Ruotsia kohtaan ja vielä selvemmin sellainen oli esimerkiksi kuninkaan syntymäpäivän kunniaksi laadittu puhe ruotsalaisesta retoriikasta vuodelta 1802.¹²⁸

Sama koskee myös teosta Suomi ja sen asukkaat. Siinä Rühns halusi lisäksi selkeästi ilmaista vastustavansa Suomen liittämistä Venäjään, minkä Duchhardtkin on todennut. Eräässä kirjeessään C. C. Gjörwellille Rühns kertoo selväsanaisesti, mistä vasta ilmestyneessä Suomen historiassa on kyse: ”Tarkoituksenani oli historian kautta osoittaa Ruotsin ansiot tämän erinomaisen kansan hyväksi sekä lopettaa ne erään v----n manifestin

¹²⁴ Menger 1985, 41.

¹²⁵ Füssel 1999, 152 ; Ziesak 1999, 58 ff.

¹²⁶ Menger 1985, 41.

¹²⁷ Ibid, 41. Rühsin vastauksiin en ole arkistoissa törmännyt enkä liioin ole nähnyt niihin tutkimuskirjallisuudessa viitattavan. On mahdollista, että hänen osuutensa kirjeenvaihdosta ei ole säilynyt.

¹²⁸ Duchhardt 2000, 721.

sietämättömät valheet, että Ruotsi muka olisi laiminlyönyt maata [...]”¹²⁹. Manifesteilla hän viittaa siihen propagandaan, jota Venäjä Suomen sodan aikana harjoitti.

Ruotsiksi Rühsin Suomen historian ensimmäinen osa ilmestyi jo vuonna 1811 ja loput kaksi osaa vuonna 1813. Suomi ja sen asukkaat -teos otettiin Ruotsissakin hyvin vastaan. Rühns sai jälleen tunnustusta teoksen vankasta lähdepohjasta. Suomea kohtaan tunnettiin Ruotsissa tuohon aikaan erityistä mielenkiintoa, mikä varmasti vaikutti teoksen hyvään vastaanottoon. Suomi oli menetetty Venäjälle, mutta kaikki eivät suinkaan vielä pitäneet tilannetta lopullisena. Kun Ruotsin kruununprinssiksi vuonna 1810 tuli ranskalainen marsalkka Bernadotte, liikkui etenkin Ruotsissa, mutta myös Suomessa huhuja Suomen liittämistä pian uudelleen Ruotsiin Napoleonin tuella¹³⁰. Svensk Literatur-Tidningissä ilmestyi vuonna 1813 Rühsin teoksesta arvostelu, joka sekin ilmentää tätä tunnelmaa. Arvostelun kirjoittaja – Heikinheimon mukaan todennäköisesti lehden kustantaja, kirjailija V. F. Palmblad itse – harmittelee sitä, että ihana Suomi on menetetty, ja pitää Rühsin teosta sitä mielenkiintoisempänä, kun se kuvaa alueen historiaa nimenomaan ennen Venäjään liittämistä¹³¹.

Venäjältä sen sijaan kuului kriittisempiä äänenpainoja uuden alusmaan historiankirjoitukseen liittyen. Antoihan Rühns teoksessaan Ruotsille roolin Suomen olojen armollisena kehittäjänä ja Venäjälle taas pelkoa ja tuhoa kylvävänä vihollisena. Historian kulussa Suomi oli Rühsin mukaan vain hetkittäin saanut itäisen rajanaapurin raakuuksilta rauhan. Jo Pähkinäsaaren rauhan aikoihin 1300-luvun alkupuolella ongelmana oli, että venäläiset pitivät rauhansopimuksen osaltaan vain niin kauan, kuin hyväksi katsoivat. Rühns sanoin ”heidän ryöstelynhimonsa tarvitsi ainoastaan vähäisimmän syyn, ja jo he uudistivat perin tuhoisat retkensä”. Noin 150 vuotta myöhemmin ongelma on edelleen samanlainen, erona vain se, että historian kulussa Rühnsin käyttämien lähteiden tarkkuus tapahtumien kuvaamisessa on lisääntynyt. Jälleen kerrotaan, että venäläiset eivät antaneet rauhanpäättöksen rajoittaa toimiaan. He tekivät hyökkäyksiä Suomen pohjoisemmille alueille, joilla ei ollut linnoituksia asutusta suojaamassa, ilmoittaen

¹²⁹ Rühns Gjörwellille 28.8.1809 (KB: EpG7:39 nr 90).

¹³⁰ Klinge 1997, 26. Mm. Osmo Jussila on painottanut, että Suomen muuttuminen valtioksi jäi aluksi ikään kuin huomaamatta. Ensi kerran *valtio*-sanaa Suomen asemasta käytti Israel Hwasser julkaistessaan vuonna 1839 aiheesta kirjoituksen, ja vasta tämän jälkeen syntyi kuva Suomen muuttumisesta yhdellä iskulla valtioksi Porvoon valtiopäivillä 1809 (ks. esim. Syväoja 1998, 31 ja 32). Tosin myös edellisessä alaluvussa siteeratussa Arwidssonin kirjoituksessa Kansallisuudesta ja Kansallishengestä puhutaan Suomesta valtiona.

¹³¹ SL-T nro 39/1813 (Palmblad?), 606 ja 607.

tekosyyksi halunsa käydä alueilla kauppaa. Venäläisten kerrotaan hävittäneen asukkaiden kodit, tuhonneen vainiot, murhanneen lapset ja kaapanneen miehet ja naiset mitä julmimpaan orjuuteen.¹³²

Diplomaatti Peter von Gerschau, Venäjän pääkonsuli Kööpenhaminassa, ryhtyikin ”eräiden näkemystä ja arvovaltaa omaavien miesten” siunauksella kirjoittamaan Suomen historiasta uutta, ”puolueetonta” versiota¹³³. Hän oli toiminut Suomessa seitsemän vuotta ylimetsänhoitajana, joten hänellä oli maasta omakohtaista kokemusta.¹³⁴ Gerschau tunnusti kyllä Rühsin ansiot nimekkäänä historioitsijana, mutta vihjasi toisaalta, että tämän Suomen historiaa käsittelevästä kirjasta oli tullut menestysteos juuri kirjoittajan nimen sekä myös kirjan otollisen ilmestymisajankohdan ansiosta. Erityisesti olisi tarpeen osoittaa kirjoittajan Venäjää kohtaan esittämät ”hyökkäykset ja syytteet” paikkaansa pitämättömiksi.¹³⁵ Samoin hän aikoi ulottaa Suomen historian käsittelyn maan kaikkiin osiin – eli myös vuonna 1812 liitettyyn Vanhaan Suomeen – ja olla muutenkin Rühsiä perusteellisempi. Gerschaun kirjoittama Versuch über die Geschichte des Grossfürstenthums Finnland ilmestyi vuonna 1821.

Suhtautumisessaan Suomi ja sen asukkaat -teokseen suomalaiset sijoittuivat jonnekin ruotsalaisten ja venäläisten välimaastoon. Teoksen merkitys tunnustettiin toki, olihan se sitäpaitsi ainoa laatuaan. Suomesta tunnetaan joitakin yksittäisiä reaktioita Rühsin teokseen. Michael Branchin mukaan teos vaikutti voimakkaasti romantikko A. J. Sjögreniin. Kirja näyttää synnyttäneen hänen mielessään jonkinlaisen synteesin Suomen historian ja kulttuurin piirteistä, sillä sen luettuaan hän ryhtyi perehtymään asiaan järjestyneemmin.¹³⁶ Toisaalta Sjögren ei pitänyt Gerschaun syytöksiä täysin vailla pohjaa olevina.¹³⁷ A. I. Arwidssonin voi päätellä pitäneen Rühsin teosta ensijaisena Suomen historian yleisteoksena, sillä kun Gerschaun teos ilmestyi, hän pelkäsi sen heikentävän Rühsin teoksen asemaa.

¹³² RÜHS 1997 [1811], 43 ja 56.

¹³³ GERSCHAU 1821, VIII–IX .

¹³⁴ Kunze 1986, 131.

¹³⁵ GERSCHAU 1821, VII–IX. Kunzen mukaan Gerschau kritisoi Rühsiä myös siitä, että tämä ei ollut käyttänyt venäläistä lähdeaineistoa Suomen historiasta kirjoittaessaan. Toisaalta siitä artikkelista, jossa Kunze tämän esittää, saa sellaisen vaikutelman, että Gerschau olisi tuonut em. väitteensä ilmi nimenomaan Suomen historiasta kertovan kirjansa esipuheessa, mikä taas ei pidä paikkaansa. Valitettavasti Kunze ei ole alaviitoittanut artikkeliaan, joten asiaa ei voi tarkistaa. Ks. Kunze 1986, 131.

¹³⁶ Branch 2006, 332. Branch väittää tässä yhteydessä virheellisesti Rühsin teoksen ruotsinnoksen ensimmäistä laitosta uudistetuksi, vaikka se oli pelkkä käännös.

¹³⁷ A. J. SJÖGREN: EPHEMERIDER XII, 20.9.1821.

Ensimmäinen suomenkielinen kirjailija Jaakko Juteini puolestaan mainitsee Rühinkin vuodelta 1819 olevassa *Lähtölaulussa*, jossa mm. kuvataan Suomen sivistyselämää hyödyttäneitä ulkomaalaisia¹³⁸. Ja vuonna 1825 *Finlands Allmänna Tidning*issä julkaistu ilmoitus viittaa Rühin kirjaan ”ainoana käyttökelpoisena esityksenä”, joka suomalaisilla historiastaan on. Ilmoitus on oikeastaan mainos, jossa kerrotaan ”jo useita vuosia kirjakaupoista puuttuneesta” teoksesta piakkoin olevan tulossa uuden, muokatun painoksen ja ennakkotilauksia jo otettavan vastaan.¹³⁹

Vuonna 1817 C. A. Gottlund kirjoitti *Svensk Literatur-Tidning*iin Rühin Suomen historiasta laajan arvostelun, jonka aluksi toteaa teoksen ruotsinkielisen version kierrelleen Suomessa jo pitkään kädestä käteen¹⁴⁰. Gottlund keskittyi arvostelussaan mielenkiintoaan ja asiantuntemustaan vastaavasti ruotimaan Rühin käsityksiä suomalaisesta mytologiasta. Arvostelijan henkilökohtaisesta mielipiteestä kertoo paljon kirjoituksen alkuperäinen johdanto, jonka lehden päätoimittaja katsoi tarpeelliseksi kirjoituttaa uudelleen. Gottlund oli mm. kirjoittanut, ettei ”arvostelijan tarkoituksena ole tässä antaa teoksen kärsiä kritiikin kiirastulen täyttä tuskaa...; Hän haluaa tyytyä vain varovasti kohottamaan rangaistuksen ruoskaa ja osoittamaan, kuinka tekijä täydellä syyllä on ansainnut isällisen kurituksen”.¹⁴¹ Gottlundin arvostelun sävy on kauttaaltaan suorastaan ilkeä. Hän löysi Rühin teoksesta runsaasti korjattavaa, alkaen muinaisten suomalaisten elinoloista ja päättyen – kirjaimellisesti – siihen, että suomalaiset ääntävät kylläkin b:n p:nä eikä päinvastoin¹⁴².

Gottlundin kirjoittaman arvostelun painoarvoa lisää se, että arvostelu aloitti suomalaisesta mytologiasta julkisen keskustelun lehtien palstoilla, kuten luvussa 4.3. tarkemmin tuodaan ilmi. Lehti, jossa Gottlundin kirjoittama arvostelu ilmestyi, ei myöskään ollut aivan merkityksetön. *Svensk Literatur-Tidning* oli Ruotsissa romanttisen suuntauksen päääänenkannattaja. Arwidsson on kertonut muistelmissaan, että lehteä pidettiin tuohon aikaan suuressa arvossa, sen toimittajien lausuntoihin suhtauduttiin hänen mukaansa kuin oraakkelin ennustuksiin¹⁴³.

¹³⁸ JUTEINI 1819, 27.

¹³⁹ FAT nro 73, 25.6.1825 (anmälan).

¹⁴⁰ SL-T nro 19/1817 (Gottlund), 289.

¹⁴¹ Heikinheimo 1933, 280 ff.

¹⁴² SL-T nro 51/1817 (Gottlund), 813.

¹⁴³ ARWIDSSON 1909 [1821–23], XLIV.

Rühs itse aloittaa esipuheensa¹⁴⁴ Suomi ja sen asukkaat -teokseensa tekemällä selväksi, että hän ei ole ryhtynyt kirjoitustyöhön tyydyttääkseen yleisön ehkä hetkellisenkin uteliaisuuden aiheeseen liittyen ja toivoo työnsä tässä suhteessa puhuvan puolestaan. Hän kirjoittaa tutkimustyönsä pohjoisen historian parissa johdattaneen hänet lopulta tutkimaan myös suomalaisia. Hän perehtyi heidän kieleensä, sillä kenenkään ei pitäisi rohjeta kirjoittaa kansan tilasta ja historiasta tuntematta sen kieltä. Rühs lisää keränneensä suomalaisten kohtaloista ja kulttuurista kaiken materiaalin, jota käyttöön tarjoutui¹⁴⁵.

Ruotsissa asuvia suomalaisia koskien hänellä oli mahdollisuus päästä käsiksi vähemmän tunnettuun ja käytettyyn aineistoon. Rühs kertoo niin ikään intentioistaan teoksensa suhteen: se intressi, joka tutkimuksen kohteena olevalla kansakunnalla päivän tapahtumissa on, synnytti hänessä ajatuksen, että kerätyn materiaalin työstäminen saattaisi kiinnostaa myös suurempaa yleisöä. Samalla hän halusi yrittää saada myötätuntoa tälle oivalliselle ja jalosydämiselle kansalle, joka epäsuotuisan sijaintinsa vuoksi oli lakkaamatta alttiina mitä kauheimmille onnettomuuksille. ”Kehittyivätpä sen kohtalot miten tahansa, ei tämä myötätunto tule olemaan haitaksi myöhempien aikojen onnelle”, hän lisää kaunopuheisesti.

Rühs tekee vielä lopputuloksesta yhteenvedon: ”Monia oppineita ja poleemisia huomautuksia olen poistanut, usein vastentahtoisesti ja melkoista sisäistä taistelua käyden. Olenko siltikään onnistunut tuottamaan kirjaa, joka kiinnostaa muitakin kuin oppineita, jää lukijoiden päätettäväksi.” Hän kirjoittaa ottaneensa ehkä mukaan paljon sellaista, joka toisten silmissä vaikuttaa merkityksettömältä. Mutta kun on kyse työstä, jonka aineisto oli niin hajanaista ja kerättävä kokoon yksittäisinä palasina suurella vaivalla, annetaan se toki anteeksi, jos löytämisen ilosta tälle tai tuolle jäänteelle on annettu suurempi arvo, kuin sille ehkä kuuluu.

Jo esipuheessa on havaittavissa Rühsin oppi-isien vaikutus. Ensinnäkin Rühs korostaa tutkimuksen kohteena olevan kansan kielen tuntemusta ja toisaalta hänen kuvauksensa oman tutkimustyönsä etenemisestä lähenee Göttingenin koulukunnan historioitsijoiden tapaa kommunikoida yleisönsä kanssa. Ursula A. J. Becherin mukaan historiantutkijan piti antaa lukijan tavallaan ottaa osaa tutkimusprosessiin paljastamalla tälle työnsä askeleet ja

¹⁴⁴ RÜHS 1809, III–VI. Vuonna 1811 ilmestyneestä Suomi ja sen asukkaat -teoksen ruotsinnoksesta esipuhe puuttuu.

¹⁴⁵ Rühsin teoksessaan mainitsevat lähteet on listattu **liitteessä (s. 111)**.

houkuttelemalla tätä omalla tahollaan etsimään vastauksia tutkijaakin askarruttaviin kysymyksiin. Näin lukijasta ikään kuin tulee tutkijan työn tarkastaja. Tutkijan puolestaan ei tarvitse pelätä ottaa vastuuta väitteistään, sillä hänhän on noudattanut tiettyjä metodisia sääntöjä tutkimusta tehdessään: hän on ensin suorittanut lähteelleen nk. sanakriittisen tarkastelun, joka koettelee lukutapaa, sitten seuraa kieliopillinen ja historiallinen tulkinta, jossa selvitetään kirjoittajan käsitys ja lopuksi suoritetaan vielä korkeampi eli asiallinen tarkastelu, jossa selvitetään lähteestä löytyvien lausumien oikeellisuus ja jonka voi tiivistää kysymyksiin ”Ajatteliko hän oikein? Onko se, mitä hän kertoo, totta vai tarua? Onko hänen käsityksensä oikea vai ulkopuolinen ja vääristynyt?”¹⁴⁶

Esipuheesta käyvät myös monin tavoin esille Rühsin käsitykset teoksensa yleisöstä eli saksalaisesta lukijakunnasta¹⁴⁷. Hän tuntuu olevan sitä mieltä, että yleisön mielenkiinto eri aiheita kohtaan on ylipäättään hyvin ailahtelevaista ja toivoo, että juuri tämä aihe onnistuisi ajankohtaisuudellaan herättämään lukijoiden mielenkiinnon. Rühns vaikuttaisi olevan ärtynyt siitä, että on joutunut tinkimään teoksensa henkevydestä tai tieteellisestä arvosta täyttääkseen laajemman yleisön eikä pelkästään oppineiston vaatimukset. Siinä potentiaalisessa lukijakunnassa, johon Rühns vetosi, olikin 1700–1800 -lukujen vaihteen tienoilla tapahtunut historiaa kohtaan tunnetun kiinnostuksen siirtymistä hieman eri tyyppiselle alueelle.

Tätä siirtymää ilmentää esimerkiksi vuonna 1800 julkaistu A. W. Schlegelin kirjoitus, jossa hän esitti vaatimuksen sellaisista historiatieteellisistä tuotoksista, joilla sisältönsä tai muotonsa vuoksi on välitöntä arvoa ja kiinnostavuutta, jota ne eivät ole saavuttaneet vasta ulkonaisen hyödyllisyytensä kautta. Useimmat historiankirjat eivät hänen mukaansa olleet mitään muuta kuin aineistokokoelmia ja mahdollisesti hyödyllisiä tulevaa historiankirjoitusta ajatellen, sikäli kun niissä päästiin täydellisyyteen ja järjestykseen, toiset puolestaan olivat pelkkiä omahyväisiä pohdintoja näiden aineistojen tiimoilta. Faktojen systemaattisesta yhteenliittämisestä ja tapahtumien kuvailusta pitäisi siirtyä siihen, että se historiallisen ”elämän” todellisuuden runsaus, joka ei ollut kausaalisesti

¹⁴⁶ Becher 1986, 350 ff.

¹⁴⁷ On ilmeistä, että Rühns kohdisti teoksensa nimenomaan saksalaiselle lukijakunnalle. Esim. kirjoittaessaan eräästä mielestään sängen kehnosta ”yritelmästä näytelmäksi” vuodelta 1674 hän arvelee, että ”ehkä tämä epäsikiö ei ole syntynyt Suomen maaperällä, vaan se on siirretty sinne Saksasta: myös meidän isänmaamme kouluissa harjoitettiin vastaavanlaista barbariaa samoihin aikoihin.” Ks. RÜHS 1809, 186 ja 187 / RÜHS 1811, 170 (ruotsinnoksessa kohtaa on tosin hieman lyhennetty). Samankaltaisia esimerkkejä on löydettävissä lukuisia.

selitettävissä, tulisi näkyviin kirjoittajan pohdintojen ja varsinaisen kertovan aineksen yhdistymisessä. Tällöin löydettäisiin ”todellisuuden runollisuus”.¹⁴⁸

Rühs kirjoittaa esipuheessaan pyrkineensä nimenomaan välttämään kaikkinaisia pohdintoja. Liian pohtimisen ja paradigmahakuisuuden vuoksihan hän itse tuomitsi valistuksen pragmaattisuuden. Toisaalta Rühs myöntää heti perään, että houkutus pohdintoihin on ollut suuri. Hän vaikuttaa olevan hyvin tietoinen Schlegelinkin esittämistä vaatimuksista, joita koulutetuilla, 1700-luvun lopun kirjallis-filosofista liikehdintää tarkasti seuranneilla lukijoilla historiankirjoituksen suhteen oli. Ei haluttu yksityiskohtaisempaa tietoa, puolueettomuutta tai systemaattisuutta, vaan korkeampaa tyyliä, elävää havainnollisuutta ja historiallisen todellisuuden syvällisempää ymmärtämystä.¹⁴⁹

3.2. A. I. Arwidsson ja teoksen ruotsinnoksen toinen laitos

Vaikka Rühsin pätevyys historian alalla tunnustettiin Suomessakin yleisesti, teoksessa Suomi ja sen asukkaat katsottiin olevan myös pahoja puutteita, jotka aiheutuivat siitä, ettei kirjoittaja ollut tuntenut maan oloja riittävän hyvin. Varsinkin nuoremman polven romanttisesti suuntautunut yliopistoväki, joka oli ottanut asiakseen suomalaisuuden edistämisen, oli siitä harmissaan, Gottlund kaikkein kitkerimmin. Arwidssonin päätökseen ryhtyä uutta ruotsinnosta laatimaan vaikutti kuitenkin ennen kaikkea Peter von Gerschaun laatima, vuonna 1821 ilmestynyt Suomen historia. Kyseisen teoksen ilmestyttyä tilanne oli se, että Suomen historiasta kyllä oli nyt kaksikin yleisesitystä, mutta molemmat olivat puutteellisia – Gerschaun teoksesta paistoi venäläinen näkökulma liian selvästi. Gerschaun mukaan Suomi oli vain pelinappula Ruotsin ja Venäjän välisissä kiistoissa, ja Venäjä oli pyrkinyt huomioimaan Suomenkin intressit, kun taas Ruotsi oli käyttänyt Suomea vain itsekkäästi hyväkseen. Gerschau pyrki myös mitätöitämään Suomen sodan aikaisen suomalaisten vastarinnan ja kesällä 1808 saavutetut menestykset, mikä erityisesti herätti suomalaisten keskuudessa närää¹⁵⁰.

¹⁴⁸ Vierhaus 1986, 264 ja 274.

¹⁴⁹ Ibid 1986, 265.

¹⁵⁰ Tommila 1989, 63.

Gerschaun Suomen historiasta ilmestyi Åbo tidningarissa syksyllä 1821 arvostelu, joka ajan henkeä ja sensuurioloja vastaavasti oli melko neutraali. Siinä arvostelija Anders Johan Hipping ottaa Rühsin ja Gerschaun teoksiin välittävän kannan. Hänen mielestään niitä ei pidä verrata suoraan keskenään, koska Rühs jatkoi Porthanin perintöä, johon eivät kuuluneet venäläiset lähteet, ja Gerschau taas A. C. Lehrbergin perintöä – Lehrbergiltä oli ilmestynyt vuonna 1816 hämäläisten muinaisista asuinsijoista kertova teos *Über die Wohnsitze der Jemen*, joka pohjautui venäläisiin lähteisiin. Hippingin mielestä sekä Rühsin että Gerschaun teoksissa on omat hyvät puolensa. Historiallisen tiedon kannalta Hipping pitää Gerschaun teosta jopa tarpeettomana, koska se ei tarjoa oppineistolle mitään uutta tietoa uusista lähteistä. Tavalliset ihmiset taas tuskin ymmärtävät Gerschaun perimmäistä tarkoitusta, joka siis on Rühsin Venäjään liittyvien väittämien oikaiseminen. Hippingin mukaan tavalliset lukijat unohtavat muutenkin mielellään aikaisemmat kärsimykset ja huolet nyt kun Suomi ja Venäjä ovat veljellisesti liittyneet yhteen, ja toivovat parempia aikoja.¹⁵¹

Hipping pitää tervetulleena Gerschaun esipuheessaan ilmaisemaa aikomusta ulottaa Suomen historiansa kaikkiin Suomen alueisiin ja tehdä siitä muutenkin perusteellisempi. Hän joutuu kuitenkin moittimaan Gerschaun teosta sen johdosta, että se monin paikoin perustuu enemmän kirjoittajan rikkaaseen mielikuviin kuin tarkkaan tutkimustyöhön. Erityisesti Hipping kirjoittaa pettyneensä, kun ei löytänyt Gerschaun kirjasta vastausta niihin vaikeisiin kysymyksiin, jotka vastausta edelleen odottivat: milloin ja mitä reittiä Suomen eri heimot ovat maahan saapuneet, mikä niiden keskinäinen suhde oli, mikä on tyypillistä minkäkin heimon kielelle, tavoille ja kulttuurille ja mitä keinoja missäkin on edellä mainituista seikoista johtuen käytetty toimeentulon ja sivistyksen kohottamiseksi. Nämä olisivat hänen mielestään juuri niitä asioita, jotka tekevät maan historiaa käsittelevästä opuksesta mielenkiintoisen ja miellyttävän lukea.¹⁵²

Hipping puuttuu myös siihen seikkaan, että Suomen historiasta on ilmestynyt jo kaksikin ulkomaalaisen kirjoittamaa teosta, ilman että yksikään maan omista pojista olisi uskaltanut ottamaan vastaavaa askelta, kuten hän asian ilmaisee. Tämä seikka ansaitsee hänen nähdäkseen huomiota, sillä moni pitää sitä varmasti omituisena. Asiaan on kuitenkin luonnollinen selitys. Suomea koskevia lähteitä on saatavilla niukalti, mutta ulkomailla

¹⁵¹ ÅT nrot 89-90/1821 (Hipping).

¹⁵² ÅT nro 90/1821 (Hipping).

puutteellisempikin teos riittää tiedonjanoa sammuttamaan. Jos sen sijaan suomalainen ryhtyisi kirjoittamaan Suomesta kertovaa teosta, häneen kohdistuisi paljon suurempia odotuksia teoksen täydellisyyden ja luotettavuuden suhteen ja hän saisi maanmiehistään ankaria tuomareita. Sen vuoksi edes kuolematon Porthan ei uskaltanut ryhtyä hankkeeseen. Porthan pystyi ennalta näkemään sen, mikä jokaisen historiankirjoittajan pitäisi nähdä: kun rakennusaineita on vähän, on mahdotonta tehdä suurta rakennusta. Hippingin mukaan Suomeen liittyvää tietoa täytyy kerätä vielä paljon lisää – arkistojen kätköistä, kansan keskuudesta, muinaisjäännöksistä, naapurimaista – ennen kuin ainekset ovat kasassa. Mutta huonolta näyttää niin kauan kuin keruusta ei tehdä yhteistä kansallishanketta. Hipping haaveilee edes yhdestäkin Porthanin sukuisesta miehestä, joka ottaisi Suomen historian asiakseen.¹⁵³

Hippingin kutsu kuultiin. A. I. Arwidsson otti Suomen historian asiakseen ja päättipä vielä yrittää ratkaista juuri ne kysymykset, jotka Gerschau Hippingin harmiksi oli jättänyt avoimiksi. Rühsein teokseen laatimassaan lisäosassa Arwidsson maalaa suomalaisten alkuperästä ja muinaisuudesta sekä heimojen keskinäisistä suhteista hyvinkin tarkan kuvan. Mustelinin mukaan Arwidssonin tarkoituksena oli nimenomaan kirjoittaa se puolueeton Suomen historia, jota Suomen historiasta oppineiden keskuudessa kaipahtiin¹⁵⁴. A. J. Sjögren esimerkiksi oli kirjoittanut Gerschaun teoksen luettuaan päiväkirjaansa seuraavan, Rühsein ja Gerschaun teoksia koskevan kommentin:

*...toive, että vihdoinkin joku kolmas etsisi ja löytäisi näiden saatavillamme tällä hetkellä olevien yritelmiä väliltä toden keskitien, ahdistaa vielä enemmän, kun lukee tämän viimeisimmän ja uusimman työn köyhästä historiastamme*¹⁵⁵.

Suomi ja sen asukkaat -teoksen ensimmäinen laitos, jota Arwidsson ryhtyi työstämään, ulottui sitä paitsi vain vuoteen 1807 saakka. Sen jälkeen oli tapahtunut varsinkin politiikan ja talouden saralla paljon. Rühsein teos ei kertakaikkiaan ollut enää ajan tasalla. Mutta päivitystarve selittää Arwidssonin laitoksen syntysytitä vain osittain, koska hän käsittelee Suomen vuoden 1809 jälkeiset valtiolliset vaiheet hyvin lyhykäisesti. Toisaalta tiukat sensuuriolot saattoivat ajaa Arwidssonin harjoittamaan itsensensuuria, sillä olihan hän jo

¹⁵³ ÅT nro 90/1821 (Hipping).

¹⁵⁴ Mustelin 1957, 82 ja 83.

¹⁵⁵ A. J. SJÖGREN: EPHEMERIDER XII, 20.9.1821. Alleviivaus Sjögrenin.

kerran tullut karkoitetuksi Suomesta. Ehkä hän jätti suosiolla vuoden 1807 jälkeisten tapahtumien kuvailun vähemmälle, kun tiedettiin koko teoksen muutenkin olevan venäläisille epämieluisa. Kuvailua tuli silti liikaa, sillä juuri uusimpia tapahtumia kuvaavan osion vuoksi hänen teoksensa tuonti Suomeen kiellettiin¹⁵⁶. Mustelinin mukaan sensuuri ei kuitenkaan juuri pystynyt rajoittamaan teoksen leviämistä Suomessa¹⁵⁷.

On kuitenkin mielenkiintoista yrittää arvioida, olisiko Arwidsson laatinut Rühsin teoksesta uuden version, jos Suomi olisi jäänyt Ruotsin yhteyteen ja jos Gerschau ei olisi kirjoittanut teostaan. Toisaalta Arwidsson keskittyy korjaamaan nimenomaan Rühsin antamaa kulttuurista Suomi-kuvaa, joka romantikkojen mielestä oli monessa suhteessa vääränlainen. Romanttiset ajatukset taas saapuivat Suomeen nimenomaan Ruotsin kautta, joten ne olisivat tuntuneet Turussa joka tapauksessa. Arwidsson ei myöskään ota suoraan kantaa Venäjän rooliin Suomen menneisyydessä. Gerschau taas keskittyi omassa Suomen historiassaan nimenomaan politiikkaan ja Venäjä-kuvan oikaisuun, hän ei ollut niinkään kiinnostunut suomalaisen kulttuurin syvimmästä olemuksesta.

Toisaalta se, että Arwidsson ei pyri vaikuttamaan Rühsin Venäjästä antamaan erittäin negatiiviseen kuvaan, on itse asiassa jo sinällään voimakas Venäjän vastainen argumentti. Arwidsson ei myöskään omaksu A. C. Lehrbergin esittämää tulkintaa, jonka mukaan Suomi olisi ennen ruotsalaisten suorittamaa valloitusta ollut venäläinen provinssi. Mutta oliko perimmäinen syy tähän menettelyyn kuitenkin se, että Rühns perusti Venäjään liittyvät väittämänsä tiukasti aikalaisten luotettavina pitämiin lähteisiin? Juuri vankan lähdepohjansa ansiostahan Rühnsin Suomen historia oli sitäpaitsi saanut tunnustusta ja se oli varmaankin yksi niitä syitä, joiden vuoksi Arwidsson lähti muokkaamaan vanhaa uuteen uskoon eikä tehnyt kokonaan uutta Suomen historiaa.

Esipuheessaan¹⁵⁸ Rühsin Suomi ja sen asukkaat -teoksen toiseen laitokseen Arwidsson joka tapauksessa kirjoittaa, että sen laatimiseen on liittynyt paljon suurempia vaikeuksia kuin tekijä ennen työhön ryhtymistään osasi kuvitella. ”Vanhan sisällön sulattamisesta yhteen uudempien, tarpeellisten muutosten kanssa on usein syntynyt melkoisia ristiriitoja voitettavaksi”, hän kuvailee. Hän kiittää Suomessa olevia yhteyksiään näiden toimittamista

¹⁵⁶ Junnila 1972, 38 ja 39.

¹⁵⁷ Mustelin 1957, 129.

¹⁵⁸ RÜHS 1827, IX ja X.

tiedonannoista, joiden ansiosta teos on saavuttanut jonkinlaisen täydellisyyden ja sen mahdollinen arvo niin paljon on kasvanut. Arwidsson jatkaa, että ”teokseen kuitenkin on huolimatta kaikesta ponnistelusta tarkkuuden ja luotettavuuden suhteen saattanut pujahtaa puutteellisuuksia, jotka ovat välttämätöntä seurausta toimittajan oleskelusta etäällä niistä alueista, joista hän kirjoittaa”. Erityisesti toimittaja haluaa pyytää asiantuntijoilta tarkastavaa mielipidettä lisäosasta, jolla teosta on laajennettu, sillä tutkimusten luonteesta johtuen ei ole voitu välttää sekä monien arveluiden että joidenkin vailla tiukkaa historiallista todistusta olevien käsitysten tulemistasi esiin.

Esipuheesta käy niin ikään ilmi, millaisiin seikkoihin Arwidsson olettaa teoksensa lukijoiden puuttuvan. Hän tuntuu epäilevän, että häntä tullaan syyttämään pelkkien arveluiden ja vailla tiukkaa historiallista todistusta olevien näkemysten esittämisestä, samoin kuin siitä, että hänen perustelunsa ovat kaukaa ja väkisin haettuja. Jos Arwidsson toivoi tuotokselleen hyvää vastaanottoa Suomessa, josta sen ajateltiin lukijakuntansa pääosin löytävän, oli hänellä syytäkin yrittää puhua teoksen yleisölle sen omaa kieltä. Hänellähän oli runsaasti omakohtaista kokemusta siitä, miten Suomen oppineiston valtaosa romantiikan ajatuksiin suhtautui.

Arwidssonin luovinta onnistuikin. Mustelinin mukaan hän lunasti Rühsin teoksesta muokkaamallaan versiolla paikkansa yhtenä Suomen eturivin historioitsijoista. Sekä oppineiden että muun lukeneiston keskuudessa katsottiin, että Suomen historiasta oli vihdoinkin saatu tasoltaan tyydyttävä yleisesitys.¹⁵⁹

4. SUOMALAISTEN MUINAISUUS

4.1. Saagojen sankareitako?

Rühs ja Arwidsson päätyvät periaatteellisista eroistaan johtuen varsin erilaisiin lopputuloksiin sen suhteen, mitä Suomen ja suomalaisten menneisyydestä ylipäättään voi saada selville ja miten. Friedrich Rühs esittää teoksessaan Suomi ja sen asukkaat näkökantanaan, että muinaisten suomalaisten elintavoista ja yhteiskunnallisesta tilasta on

¹⁵⁹ Mustelin 1957, 129.

mahdollista saada tietoa vain kahta kautta: ensinnäkin kieltä tutkailemalla, ja toiseksi asioista voidaan muodostaa ainakin yleisluontoisia käsityksiä virolaisten historiaan vertaamalla, sillä he ovat suomalaisten lähisukulaisia ja heidän muinaishistoriastaan on säilynyt enemmän tietoa.¹⁶⁰ Ilmeisesti Arwidsson on asiasta samaa mieltä, sillä hänen laatimassaan teoksen ruotsinnoksessa Rühsin käsitys esiintyy alkuperäisessä muodossaan.¹⁶¹ Suomalaisten aikakirjojen¹⁶² luotettavuuteen Rühns sen sijaan suhtautuu hyvin skeptisesti:

*Suomalaisissa kronikoissa, jotka on kirjoitettu 1300-luvulla, on seikkaperäisiä luetteloita suomalaisista kuninkaista, joita ei kuitenkaan koskaan ole ollut olemassa, vaan kirjoittajat ovat ottaneet luettelot tanskalaisen historiankirjoittaja Saxon teksteistä, kuten myös Johannes Magnus on tehnyt: jotta heidän luetteloissaan olisi toden tuntua, on niihin sinne tänne laitettu suomalaiselta kuulostava nimi.*¹⁶³

Rühns kirjoittaa, että suomalaisyhteisöillä ei vielä ollut johtajaa ruotsalaisten saapuessa, vaan suomalaiset elivät tuolloin luonnollisen vapauden tilassa, ilman lakeja, hallitsijoita ja kansalaishallintoa. On hänen mukaansa epätodennäköistä, että historiankirjoittajat olisivat jättäneet kokonaan mainitsematta suomalaisten ruhtinaan, jos ruotsalaisten tiedettäisiin sellaisen tavanneen. Olisihan hänen kukistamisensa Suomen valloituksen yhteydessä vain lisännyt ruotsalaisten sankareiden mainetta. Rühns toteaa, että Suomen kielessä ei ole lainkaan kuningasta, ruhtinasta, päällikköä, hallitsijaa tai tuomaria tarkoittavia kotoperäisiä sanoja.¹⁶⁴

Arwidsson puolestaan antaa suomalaisista kuninkaista kertoville aikakirjoille enemmän painoarvoa ja esittää näkemykselleen myös metodologisia perusteluja:

Sturlesonin, tanskalaisen historiankirjoittaja Saxon ja ruotsalaisen Johannes Magnuksen teksteissä sekä useissa islantilaisissa saagoissa ja joissakin 1600-luvun kronikoissa mainitaan sekä suomalaisia, ruijalaisia että bjarmalaisia kuninkaita. Kun niin kotimaiset kuin ulkomaisetkin näitä kansoja koskevat todistukset puuttuvat täysin, on vaikea tulla mihinkään

¹⁶⁰ RÜHS 1809, 6 / RÜHS 1811, 4.

¹⁶¹ RÜHS 1827, I osa, 3.

¹⁶² Rühns viittaa tässä ns. *Suomen kronikkaan*, joka nykykäsityksen mukaan on luultavasti peräisin 1660-luvulta. Se edustaa göötiläisen historiankirjoituksen traditiota. Ks. esim. Lehtinen 1989, 35 ja 36.

¹⁶³ RÜHS 1809, 6 ja 7 / RÜHS 1811, 4 ja 5.

¹⁶⁴ RÜHS 1809, 7 / RÜHS 1811, 5.

*varmaan tulokseen näiden kuninkaiden olemassaolosta. Toisaalta vaikuttaa siltä, että historian epäily viedään liian pitkälle, jos suomalaisilta vastoin niin monia ja usein toistettuja todistuksia kokonaan kielletään tällainen kansalaisten päämies [...].*¹⁶⁵

Rühsin näkemykset kirvoittivat runsaasti vastaväitteitä Suomi ja sen asukkaat -teoksen arvostelija C. A. Gottlundilta sekä Arwidssonilta, jonka omalle vastineelle edellä siteeratut lauseet ovat vasta alkusoittoa.

C. A. Gottlund käsitteli kyseistä Rühsin teoksen kohtaa varsin laajasti Svensk Literatur-Tidningiin kirjoittamassaan arvostelussa. Ensimmäinen ivan piikki kohdistuu teoksen suomalaisten muinaisuudesta kertovaan lukuun. Gottlund toteaa, että kun Rühs ei tosiseikkojen puutteessa pysty tekemään selkoa suomalaisten esihistoriasta, hän alkaa filosofoida¹⁶⁶. Tällä arvostelija epäilemättä viittaa rousseaulaiseen luonnollisen vapauden käsitteeseen, jota Rühs käytti muinaisten suomalaisten järjestäytymisasteesta. Gottlund ei myöskään allekirjoita Rühsin väitettä siitä, että suomalaisia kuninkaita ei ole koskaan ollut olemassa. Eihän Rühs hänen nähdäkseen edes perustele väitettään mitenkään. Vaikka osa suomalaisiin kuninkaisiin liittyvistä maininnoista olisikin tekaistuja, ei siitä Gottlundin mukaan voi vetää sellaista johtopäätöstä, että kaikki olisi keksittyä. Moinen väittäjä todistaa sen sijaan, että ”Herra Rühs ei ole synnynnäinen kansakuntien vanhimman historian valaisija”.¹⁶⁷

Kotoperäisiä kuningasta tai ruhtinasta tai muuta vastaavaa tarkoittavia sanoja Suomen kielessä puolestaan ei ole siksi, ettei Suomi tuohon aikaan ollut kuningaskunta sen enempää kuin ruhtinaskuntakaan. Sen sijaan Suomen kielestä löytyy Gottlundin mukaan kyseisille sanoille muita vastineita, kuten ’päämies’ ja ’wallollinen’. Ja onhan sitä paitsi epätodennäköistä, että kokonainen kansakunta, joka on kehittynyt sotien tuloksena ja itsekin harjoittanut viikinkiretkiä, ei olisi valinnut keskuudestaan urheinta ja kokeneinta miestä niitä johtamaan.¹⁶⁸

¹⁶⁵ RÜHS 1827, 3 ja 4.

¹⁶⁶ SL-T nro 19/1817 (Gottlund), 290 ja 291.

¹⁶⁷ IBID, 292.

¹⁶⁸ IBID, 292 ja 293.

Gottlund tulee lopulta siihen tulokseen, että itse Väinämöinen oli suomalaisten sotajoukkojen ensimmäinen johtaja. Opettihan Väinämöinen maanmiehilleen purjehdustaidon ja hänen vaatetustaankin pidettiin niin taikavoimaisena, että hänen kauhtanaansa kutsuttiin suojaamaan vihollisen nuolilta ja ammunnalta. Todellakin: ”kuinka paljon paremmin he ovatkaan tunteneet itsensä turvatuiksi ja suojelluiksi siihen aikaan, kun hän oli itse läsnä!¹⁶⁹”. Gottlund lisää vielä, että vanhojen myyttien mukaan Väinämöinen harjoitti suuria ryöstöretkiä veljiensä, Kalevan jätin poikien kanssa. Heistä varsinkin Hiisi oli suuri valloittaja. Gottlundin mukaan juuri siksi lähes jokaisesta Suomen pitäjistä löytyykin jokin hiisi-johteinen paikannimi.¹⁷⁰

Se, että ruotsalaiset historiankirjoittajat eivät mainitse suomalaisten kuninkaita, ei Gottlundin mukaan todista mitään:

Pitää muistaa, kuinka vähäisiä muistoja vanhimmat aikakirjojen kirjoittajat ovat onnistuneet säilyttämään omista sankareistaan, saati sitten vieraista sankareista; kuinka vähäisiä olisivatkaan tietomme Ruotsin muinaisajasta, jos olisimme voineet saada niitä vain vieraiden valtojen aikakirjoista – kyllä kansakunnan kronikoita on koeteltava sen omissa huomassa, vain siellä elää muisto menneistä taisteluista.¹⁷¹

Gottlundin ajatus runouden sankareista todellisina historiallisina henkilöinä ei hohda uutuuttaan. Teoria jumalten historiallisuudesta johdetaan Euhemeroksen Messanalaisen (n. 330–260 eaa.) teokseen *Hiera anagraphe* [Pyhä kirjoitus]¹⁷². Klaus Böldlin mukaan euhemerismi oli tärkeä teoria myös valistusajan historiankirjoituksessa. Selittihän se myyttien syntyneen sellaisessa tietoisuudessa, jolle kriittisyys historiaa kohtaan oli vierasta ja joka ei piitannut syiden ja seurausten suhteista, molemmat ajattelumalleja, joita

¹⁶⁹ SL-T nro 19/1817 (Gottlund), 293.

¹⁷⁰ IBID, 292–294.

¹⁷¹ IBID, 291.

¹⁷² Tämän fiktiivisen matkakertomuksen kertoja löytää eräästä Intian valtameren saarivaltakunnasta Zeuksen temppelein sekä vanhoja kirjoituksia, joissa kerrotaan Uranuksen, Kronoksen ja Zeuksen olleen tämän valtakunnan ja samalla koko ihmiskunnan ensimmäiset kuninkaat. Kronos ja Uranus esitetään muinaisina hallitsijoina, jotka nostivat valtakuntansa barbarian tilasta sivistykseen ja siksi jälkipolvet palvovat heitä jumalina. Zeus rakensi alttarin Uranukselle ja nosti itsensä jo elinaikanaan jumalan asemaan.

Keskiajallakin Euhemeroksen teosta kohtaan tunnettiin suurta mielenkiintoa, koska sen kautta keskiajan auktorit, kuten *Augustinus*, pystyivät selittämään pakanajumalat ihmisen mielikuvituksen hairahdukseksi. Muotoutui euhemerismiksi kutsuttu selitysmalli, jota myös historiankirjoittajat hyödynsivät. Euhemerismin kautta Jumalten nimien esiintyminen hallitsijoiden sukupuissa oli järkeenkäyvästi selitettävissä ja hyväksyttävää. Snorri Sturlusonin *Snorra Eddassa* ja *Heimskringlassa* asaat esiintyvät toisaalta jumalina, mutta toisaalta maanpäällisenä hallitsijasukuna. Ks. Böldl 2000, 71 ja 74 ; Weber 1994, 1 ff.

kritisoimalla valistusaika juuri pyrki erottautumaan edeltäneistä aikakausista. Euhemeristisen selitysmallin kautta myyttiset kertomukset muuttuivat loogisiksi. Lisäksi tuli selväksi edeltävien aikakausien kykenemättömyys kuvata menneisyyttä luotettavasti.¹⁷³

Euhemeristista selitysmallia käytettiin valistusajalla myös selittämään pakanallisten uskontojen syntyä ja niiden polyteistinen muoto. Katsottiin, että myytit ja polyteistiset uskonnot voivat syntyä, kun historiallisista tapahtumista tulee kontrolloimatonta suullista kansanperinnettä: kun muinaisten, myyttiseksi muuttuneiden esi-isien kunniaksi pystytetään temppeleitä ja jumalkuvia. Erityisesti Odinin kohdalla euhemeristinen selitysmalli eli sitkeästi. Häntä pidettiin Saksan kirjallisuuspiireissä historiallisena henkilönä vielä 1800-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä.¹⁷⁴

Historiatieteessä suhtautuminen oli huomattavasti skeptisempää, sillä pelkkä kriittisyys lähteitä kohtaan riitti pudottamaan pohjan Odinin historiallisuudelta. Ei tarvinnut edetä edes lähdeaineiston tulkinnan tasolle. Schlözer asetti jo vuonna 1773 kyseenalaiseksi sen, että Odin oli historiallinen henkilö. Hän piti euhemerismiä vain tyypillisenä esimerkkinä keskiajan epäkriittisestä historiankirjoituksesta, jossa kokonaisia kansojakin pidettiin muka troijalaisten perillisinä¹⁷⁵. Saksalainen kielitieteilijä Johann Christoph Adelung puolestaan huomautti, että jos Odin olisi Eddan alkuperäinen laatija, se edellyttäisi, että islannin kieli oli säilynyt muuttumattomana Odinin päivistä Snorri Sturlusonin aikaan saakka.¹⁷⁶

Kuten uskontoa käsittelevässä luvussa tarkemmin käy ilmi, Gottlund sivuuttaa euhemerismiin kuuluvan oletuksen, että esi-isät olivat pakanoita ja heillä oli monia jumalia. Hänen tarkoituksenaan ei olekaan osoittaa nykyajan edistyksellisyyttä menneeseen nähden, vaan päinvastoin osoittaa, että suomalaisillakin on merkittävää menneisyyttä ja suuria sankareita. Gottlund ei näe ongelmallisena sitä, että hänen väitteensä pohjautuvat suulliseen kansanperinteeseen. Rühsein mielestä taas moinen lähdemateriaali soveltuu korkeintaan yleisluontoisen filosofisen päätelmän aineistoksi.

¹⁷³ Bödl 2000, 71 ja 72.

¹⁷⁴ Ibid, 72 ja 73.

¹⁷⁵ Kommentin kriittisyyttä arvioitaessa on syytä huomioida sekin, että vasta 1870-luvulla arkeologiset kaivaukset vahvistivat Troijan todella olleen olemassa.

¹⁷⁶ Bödl 2000, 113 ja 114.

Erityisesti on tärkeää huomata, että kun Gottlund tulkitsee Väinämöisen kumppaneineen historiallisiksi henkilöiksi, hän siis hyödyntää euhemerismin perintöä samantyyppisesti kuin varhaisromanttisissa kirjallisuuspiireissä oli tapana, eikä kriittisen historiantutkimuksen periaatteita noudattaen. Tämä on merkittävä havainto siksi, että arvostelu, jonka Gottlund Rühsin teoksesta kirjoitti, aloitti suomalaisen mytologian luonteesta julkisen keskustelun lehtien palstoilla, kuten aiemminkin on todettu¹⁷⁷. Gottlundin argumentit viittaavat koko keskustelun kirjallisuudesta ammentavaan luonteeseen.

Arwidsson nojaa siinä mielessä tukevammin historiantutkimuksen kriittisiin periaatteisiin, että hänen mielestään Väinämöisen ja muiden mytologian hahmojen historiallisuudesta ei ole olemassa riittävän vankkoja todisteita. Vuonna 1820 Mnemosyneen kirjoittamassaan artikkelissa hän oli jo tullut siihen tulokseen, että suomalaisessa mytologiassa historiallinen muistitieto on sekoittunut runouden kanssa ja siten esi-isiin on liitetty jumalaisia piirteitä ja voitokasta sankarivoimaa. Lopulta ei enää osattu erottaa mielikuvituksen tuotteita historiallisesta muistitiedosta.¹⁷⁸

Kuitenkin myös Arwidssonin mielestä suullinen kansanperinne soveltuu historiantutkimuksen lähdeaineistoksi. Kun teoksessa Suomi ja sen asukkaat seuraavaksi aletaan ruotia Suomen varhaista yhteiskuntahistoriaa, Rühsin lähtökohtana on enemmän tai vähemmän myyttisten kertomusten ja kansanperinteen hyvin varauksellinen avaaminen lukijalle. Samoista tapahtumista kertoessaan Arwidsson tuntuu selostavan faktoja, joiden merkitys on ennen kaikkea siinä, että ne todistavat muinaisten suomalaisten yhteiskuntajärjestyksen olleen paljon Rühsin väitteitä kehittyneempi. Tämä käy ilmi seuraavasta sitaatista. Arwidssonin mukaan muinaisilla suomalaisilla on täytynyt olla johtajia,

erityisesti kun heillä, kuten kohta osoitetaan, niin tiheään toistuneissa vihollisuuksissaan venäläisten ja ruotsalaisten kanssa oli kiistämätöntä tarvetta johtajalle [...]. Sitäpaitsi osoittavat tiettyjen heimojen (Bjarmien) laajalle levinnyt kaupankäynti ja ne runsaat ryöstösaaliit, joita novgorodilaiset usein toivat mukanaan Suomen ryöstöretkiltään, tässä maassa olleen merkittäviä rikkauksia sekä sellaista kulttuurista ja

¹⁷⁷ Castrén 1951, 319.

¹⁷⁸ ARWIDSSON 1909 [1820], 62.

*poliittista kehitystä, jota ei hevin voi olla ilman hallitusta ja esimiehiä.*¹⁷⁹

Arwidssonilla on sitä paitsi teoria siitä, miksi suomalaisissa aikakirjoissa esiintyvät kuninkaiden nimet eivät istu Suomen kieleen, miksi ruotsalaiset historiankirjoittajat eivät mainitse suomalaisia kuninkaita ja miksi Suomen kielessä ei ole kotoperäisiä kuningasta ja korkeita valtiolaitoksia tarkoittavia nimityksiä. Hänen mukaansa selityksenä saattaisi olla se, että muinaisten suomalaisten yhteiskuntajärjestys oli täysin erilainen kuin ruotsalaisten ja sillä oli omille käytännöilleen omat kotoperäiset nimet. Kun uusi, vierasmaalainen yhteiskuntajärjestys pantiin toimeen, siitä omaksuttiin myös järjestelmän vallanpitäjien vierasperäiset nimitykset. Suomen alkuperäisiä laitoksia lakkautettaessa hävitettiin vuosikymmenien kuluessa niin ikään niiden alkuperäiset nimitykset kielestä.¹⁸⁰

Se, että muinaisten suomalaisten hallitsijoina esiintyy kuninkaita, johtuu siitä, että saagojen ja muiden kertomusten kirjoittajat korvasivat suomenkieliset hallitsijoiden nimitykset kuningas-sanalla, joka oli heille tutumpi. Jos näiden ”kuninkaiden” nimet ovat teksteissä vääntyneet Suomen kielelle vieraiksi, on siihen puolestaan syynä se, että sanat vain muuttuivat heidän käsittelyssään epäsuomalaiseen muotoon. Arwidssonin mielestä se, että edelleen on olemassa sellaisia kotoperäisiä sanoja kuin ’esimies’, ’päämies’, ’hallihtiä’, ’linna’, ’vero’, ’sakko’ ja ’käräjä’, puhuu hänen teoriansa puolesta.¹⁸¹

Toisin kuin Arwidsson ja Gottlund, Rühns suhtautui suurella varauksella saagoihin historiantutkimuksen lähdemateriaalina. Tämä on perustavanlaatuinen ero kirjoittajien välillä ja se on vaikuttanut ratkaisevasti heidän johtopäätöksiinsä. Rühns toi kantansa selvästi esiin jo ensimmäisissä historiatieteellisissä kirjoituksissaan, kuten Ruotsin historiansa ensimmäisessä osassa, joka ilmestyi vuonna 1803 hänen ollessaan vasta 24-vuotias. Siinä Rühns esitti, että islantilaisissa saagoissa oli nähtävissä ritarietiikan vaikutus ja että saagat eivät kuvanneet historiallista todellisuutta. Tällä väittämällään hän sai Ruotsista niskaansa vastalauseiden ryöpyn Rudbeckin ja uusgoottilaisen historiankirjoituksen suuntauksen kannattajilta, joita maassa riitti.

¹⁷⁹ RÜHS 1827, 4.

¹⁸⁰ IBID, 4 ja 5.

¹⁸¹ IBID, 4 ja 5.

Rühs osui arkaan paikkaan, mikä käy hyvin ilmi esimerkiksi Greifswaldin yliopiston professori Walleniuksen kirjeestä Gjörwellille 19.1.1804. Kirjeessä Wallenius kertoo Rühsin saavan paljon pilkkaa osakseen harkitsemattomasta Ruotsin historiastaan. Wallenius pitää Rühsia ahkerana ja näppäränä miehenalkuna, joka on kuitenkin mennyt liian pitkälle kritisoidessaan Ruotsin vanhaa historiaa sillä tavalla. Walleniuksen mielestä Rühsin olisi parasta hillitä historiallista intoaan hieman eikä olisi ollut pahitteeksi, jos hän olisi kirjoittanut Ruotsin historiansa vasta kypsyttyään vielä muutaman vuoden.¹⁸² Walleniuksen toivomalla tavalla Rühs ei kuitenkaan kypsynyt myöhemminkään. Vuonna 1812 Rühs julkaisi Eddasta uuden käännöksen ja varusti sen perusteellisella johdatuksella aiheeseensa sekä pohjoiseen mytologiaan ylipäättään. Hän ruotii siinä tuonhetkistä suhdettaan saagoihin sekä vetää yhteen aiempia johtopäätöksiään. Teos on osin myös vastine sille kritiikille, jota Rühsin saagakäsitykset olivat ajan myötä nostattaneet.

Rühsin näkemyksen mukaan ennen kristinuskon tuloa Pohjolassa ei tunnettu kirjoitustaitoa, jonka avulla olisi voitu merkitä asioita muistiin¹⁸³. Kristinuskko tuli Norjaan ja Islantiin englantilaisilta, mikä ei voinut olla vaikuttamatta kristillisen kulttuurin muotoutumiseen näissä maissa. Itse asiassa varsinaista kulttuuria syntyi Pohjolaan ylipäättään vasta kristinuskon myötä, kun raa'at tavat muuttuivat pehmeämmiksi ja syntyi yhteys eteläisempiin sivistyneisiin maihin. Mitä esityksiin Norjan historiasta tulee, muuttuvat ne Rühsin mukaan luotettavammaksi 800-luvun puoliväliä ja sitä myöhäisempiä tapahtumia kuvatessaan. Syynä on se, että nämä ajat ovat jo lähempänä kristinuskon ja kirjoitustaidon omaksumista – eli kirjoitusajankohtaansa.¹⁸⁴

Rühs huomauttaa myös, että ennen kuin yhteydet Norjan kanssa tiivistyivät 1200-luvun jälkipuoliskolla, melkein kaikki islantilaiset oppineet saivat koulutuksensa ulkomailla, etupäässä Saksassa ja Ranskassa. Tieteellisen tasonsa puolesta heitä ei ole mitään syytä nostaa aikalaistensa yläpuolelle. Snorri Sturlusonia Rühs tosin pitää huomattavasti muita

¹⁸² Önnersfors 2003, 426 ja 427.

¹⁸³ Rühsin mukaan joku ryöstöretkiltään palannut tanskalainen tai tanskalaisten vanki saattoi kyllä tehdä yksittäisiä, kömpelöitä yrityksiä jäljentää näkemiään latinalaisia kirjaimia, koska Fuldan apotti *Rabanus Mauruksen* kirjoituksissa 800-luvun alusta on kuvia merkeistä, joita Pohjolan asukkaat käyttivät taikomiseen. Ne ovat sekä ulkoasultaan että nimitykseltään riimujen kaltaisia. Mutta riimuista tuli yleisiä vasta kristinuskon ajalla, eikä niitä pakanallisella ajalla käytetty kirjallisten esitysten laatimiseen, vaan taikuuteen. RÜHS 1812, 38 ja 39.

¹⁸⁴ RÜHS 1812; 5, 38 ja 60.

maanmiehiään terävämpänä päänä, vaikka tämä kertookin kaiken asiallisen ohella päättömiä tarinoita noituudesta ja muodonmuutoksista.¹⁸⁵

Monet saagoista on Rühsin mukaan kirjoitettu myöhemmin kuin luullaan. Runolliset kohdat ovat kirjoittajan laatimia, mutta jotta ne olisivat yksilöllisempiä, niiden kirjoittajaksi on nimetty joku muinainen sankari. Näin on esimerkiksi 900-luvulle sijoittuvan Egilin saagan kohdalla. Todisteena Rühns pitää mm. sitä, että eräänkin runon Egil on muka laatinut ollessaan 3-vuotias. ”Aikakausina, joille kaikki kritiikki oli vierasta ja keinotkin sen harjoittamiseksi puuttuivat, mikään ei ollut helpompaa kuin väittää uutta luomusta vanhaksi¹⁸⁶”, hän kiteyttää kantansa. Eivätkä saagojen kirjoittajat olleet ainoita, jotka väärentämiseen syylistyivät. Rühns on sitä mieltä, että monien muiden ohella Saxo Grammaticus teki itse suuren osan niistä runoista, jotka hän väittää kääntäneensä Pohjolan vanhoista alkuperäisteksteistä.¹⁸⁷

Rühns on tullut siihen tulokseen, että myös Snorri Sturluson sepitti todennäköisesti runoja itse. Syy oli siinä, että hänen aikanaan islantilaisen runotaiteen arvostus ja harrastus oli jo vähentynyt. Edeltävien vuosisatojen islantilainen runous kun ei ollut mitään kansanrunoutta, vaan siinä käytettiin runsain mitoin lähes suoraan anglosaksista lainattuja sanoja, jotka eivät arkikielessä tarkoittaneet islanniksi yhtään mitään¹⁸⁸. Siksi runous oli pysynyt pienen piirin puuhasteluna eikä sen säilyttämiseksi ollut ollut suurta kiinnostusta – kuuluisimmiltakin runoilijoilta oli säilynyt vain yksittäisiä vanhoja käsikirjoituksia. Kun vanhan islantilaisen runouden arvo Snorrin kirjallisten tuotosten myötä kuitenkin kohosi arvoon arvaamattomaan, oli vain luonnollista, että hän laati runot itse, jos ei löytänyt käyttöönsä alkuperäisiä. Samalla laillahan oli tapana lokalisoida sopivia tietoja muiden maiden historiasta osaksi oman maan historiankirjoitusta.¹⁸⁹

Rühns vaikuttaakin olleen todella turhautunut romantiikan taipumukseen jättää lähdekritiikki vähemmälle. Hän kirjoittaa kirjeessään C. C. Gjörwellille vuonna 1809, että aikoi kirjoittaa loppuun teossarjan Ruotsin historiasta, mutta ei halunnut omistautua uudemman ajan historialle, vaan suosikkiaiheelleen klassiselle filologialle, koska uudempi

¹⁸⁵ RÜHS 1812, 51 ff.

¹⁸⁶ IBID, 97 ja 98.

¹⁸⁷ RÜHS 1812, 97–99.

¹⁸⁸ Todisteeksi Rühns on painanut kirjaansa näistä runokielessä käytetyistä sanoista listan, joka sisältää 50 esimerkisananaa sekä niiden vastineet anglosaksiksi. RÜHS 1812, 115–117.

¹⁸⁹ RÜHS 1812, 99 ja 100.

aika sisälsi niin paljon vastenmielisyyksiä. Samaan sävyyn hän kirjoittaa uudemman ajan ilmiöistä vuonna 1812 P. A. Wallmarkille: luonnonfilosofia uhkasi ottaa vallan, kuvausta pidettiin tärkeämpänä kuin käsitettä¹⁹⁰.

Toisaalta Rühsin käsityksiin oltiin yhtä lailla tuskastuneita: Rühsin ystävä, tanskalainen historioitsija Rasmus Nyerup antoi Rühille lisänimen *Anti-Eddisti*¹⁹¹. Saksassa saagojen asemasta historiankirjoituksen lähteenä käytiin ylipäätään paljon vilkkaampaa ja ärhäkämpää keskustelua kuin Ruotsissa, jossa valtakunnan kuninkaiden sukupuu vielä 1700-luvun puolivälissä johdettiin Maagogista saakka, Johannes ja Olaus Magnuksen luomaa tulkintaa noudattaen. Rüh valittaa Ruotsin historiansa ensimmäisessä osassa, että tämä ajanlasku esiintyy Ruotsin ja Pommerin valtiokalenterissa, siis osana valtakunnan virallista historiaa, vielä vuonna 1803¹⁹². Saksassa sen sijaan esiintyi historiakriittisiä äänenpainoja enemmän jo 1700-luvun jälkipuoliskolla.

Tiivistettynä voidaan sanoa, että Rühin ja Arwidssonin välillä on perustavanlaatuinen ero lähdeaineiston kriteerien määrittämisessä. Arwidsson ei halua viedä historiallista epäilyä liian pitkälle, vaikka arvioikin historiaa kriittisemmin kuin Gottlund. Hänen päätelmistään näkyy silti se, että hänellä oli tiiviit yhteydet romanttisen liikkeen kirjallisuus- ja mytologiakeskusteluun. Kuten todettiin, Gottlundin näkemyksistä voi helposti huomata kirjallisten vaikutteiden suuren roolin hänen päättelyketjussaan. Rüh puolestaan asettaa lähdeaineiston luotettavuudelle erittäin tiukat kriteerit, joista ei ole valmis tinkimään.

4.2. Suomalaisen varhaisimmat asuinsijat

Tässä vaiheessa on syytä pohtia tarkemmin, millaisia metodologisia peruseriaatteita Rüh ja Arwidsson noudattivat historiasta kirjoittaessaan. Käsittelen kysymystä nostamalla esiin heidän näkemyksiään suomalaisten alkuperästä ja Pohjolan ensimmäisistä asukkaista. Niissä heijastuvat kummankin kirjoittajan henkilökohtaiset historiallisen tiedon rajat. Rühin tapauksessa tehtävä on helpompi. Hän on ilmaissut kantansa historiatieteellisessä teoksessaan *Entwurf einer Propädeutik des historischen Studiums* niin selkeästi, että voisi

¹⁹⁰ Önnersfors 2003, 427–430.

¹⁹¹ Bödl 2000, 113.

¹⁹² RÜHS 1803, XXI–XXII.

melkein kuvitella hänen halunneen helpottaa tulevien historioitsijoiden työtä, kun nämä yrittävät arvioida hänen paikkaansa historian tutkimuksen kentällä. Arwidssonin näkemykset ovat vastaavan aineiston puuttuessa vaikeammin jäljitettävissä.

Friedrich Rühns omistaa Suomen historiassaan kysymykselle suomalaisten alkuperästä vain noin yhden sivun verran tilaa. Se on huomiota herättävä valinta aikakaudella, jolloin nimenomaan kansojen muinaisuutta pidettiin niin tiede- kuin harrastelijapiireissäkin erityisen mielenkiintoisena. Rühns tyytyy toteamaan, että siitä lähtien, kun pallonpuoliskomme pohjoisin osa on ollut tunnettu, se on ollut suomensukuisten heimojen asuttama. Ennen heimot olivat lukuisampia, mutta nyttemmin monet niistä ovat joko kokonaan sulautuneet toisiin heimoihin tai niistä on jäljellä vain rippeet, kuten liiviläisistä. Ainoastaan unkarilaiset ovat onnistuneet muodostamaan itsenäisen valtion. Kaikki muut ovat joutuneet mahtavien naapuriensa vallan alle tai tulleet työnnettyksi pohjoisemmaksi, kuten lappalaiset ja ostjakit.¹⁹³

Rühnsin nimeämässä lähdemateriaalissa suomalaisten alkuperää on kyllä pohdittu¹⁹⁴, joten kyse ei ole siitä, että hän olisi sivuuttanut alkuperäkysymyksen lähteiden täydellisen puuttumisen vuoksi. Rühns myös seurasi aikansa tutkimusta ja oli kiinnostunut alkuperäkysymyksistä. Vuonna 1810 hän esimerkiksi pyysi Lorenzo Hammarsköldiä lähettämään itselleen Radloffin kirjoituksen *Muthmassungen über den Ursprung des Finnischen Volks*. Kirjeessään Rühns kertoo olevansa erittäin utelias lukemaan kirjoituksen, jossa hänen tietämänsä mukaan johdetaan suomalaisten alkuperä hänelle täysin tuntemattomasta neurit-nimisestä kansasta¹⁹⁵.

Alkuperäkysymyksen lisäksi Rühns jättää vähälle huomiolle aikalaisia askarruttaneen kysymyksen siitä, ketkä olivat Pohjolan ensimmäisiä asukkaita. Arwidsson korjaa nämä alkuteoksen puutteet omassa versiossaan teoksesta *Suomi ja sen asukkaat*. Hän käsittelee laatimassaan teoksen lisäosassa kysymystä suomalaisten alkuperästä ja Pohjolan ensimmäisistä asukkaista laajastikin. Aluksi hän esittelee lyhyesti aikaisemmat

¹⁹³ RÜHS 1809, 3 / RÜHS 1811, 1.

¹⁹⁴ Esim. Gabr. Arctipolitanuksen *Diss. de origine ac religione Fennorum* (1728), jonka Rühns mainitsee lähinnä varoittavana esimerkkinä kertoen sen olevan täysin käyttökelvoton. Ks. RÜHS 1809, 29 / RÜHS 1811, 25.

¹⁹⁵ Rühns Hammarskjöldille 9.3.1810 (KB: EpH2:2:1 nr 76).

suomalaisten alkuperää koskevat teorit¹⁹⁶, joista monet tiedeyhteisö oli jo tuolloin hylännyt. Hän keskittyy sitten tuorempiin väitteisiin hunnien, turkkilaisten ja unkarilaisten keskinäisestä sukulaisuudesta. Näihin kansoihin kohdistuvat tutkimukset liittyivät suoraan myös suomalaisten alkuperään, koska monien muiden tavoin Arwidsson piti unkarilaisten ja suomalaisten sukulaisuutta jo pitävästi osoitettuna. Hän esittelee eri tutkijoiden näkökantoja keskinäisen sukulaisuuden puolesta ja sitä vastaan. Mukana on mm. Friedrich Rühnsin keskiaikateoksesta poimittu vastustava näkökanta: Rühnsin mielestä hunneilla ja unkarilaisilla ei ole muuta yhteistä kuin hieman samantapainen nimi ja sekin on sattumaa.¹⁹⁷

Arwidsson on vakuuttunut siitä, että jonkinlainen ikivanha heimoyhteys on olemassa, vaikkakin hyvin etäisenä ja lisää väitteeseensä liittyen:

Tätä hypoteesia vastaan voidaan varmasti esittää sangen monia ja tärkeitä huomautuksia. Asian luonteeseen kuuluu myös, että tähän liittyvä arvaus, joka pohjautuu ja jonka laatunsa vuoksi täytyy pohjautua niin harvoille varmoille perusteille, hyvin helposti voidaan kiistää ja sitä voidaan voimakkaiden vastaväitteiden kautta horjuttaa. Mutta niin kauan kuin sen ei haluta pätevän muuna kuin sinä, mitä se itse asiassa on, eli erilaisille, ei täysin tyhjille väitteille perustuvana yrityksenä hieman valaista toistaiseksi täysin selvittämättömiä suhteita, ei sellaista [yritystä] pitäisi voida nähdä vain täysin hylättävänä.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Arwidssonin mukaan suomalaiset on aikojen saatossa haluttu nähdä ensinnäkin Pohjolan ensimmäisinä asukkaina. Saagojen Thussit, jättiläiset, peikot jne. tarkoittaisivat suomalaisia (Leibnitz, Lagerbring, Ihre, Lindahl & Öhring, Schlözer, Thunmann, Rask, Geyer). Erään arvauksen mukaan suomalaiset olisivat lähtöisin kymmenestä Israelin suvusta, jotka siirrettiin Samariasta Assyriaan (Acropolitanus, Rudbeck, Bilmark, Dalin, Björner). Eräs toinen näkemys sekoittaa suomalaiset ja vendit [vanha germaaninen nimitys tietyille läntisille slaaviheimoilte] keskenään ja pitää vendien asuttamaa Vinlandia Suomena (Bilmark). Vaaneja [skandinaavisen mytologian toinen jumalsuku aasojen ohella] ei myöskään ole unohdettu, vaan eräs tulkinta johtaa heistä vandaalit, vendit ja kveenit (Vexionius). Hunneja on pidetty suomalaisten esi-isinä (Strahlenberg, Suhm, Schöning) ja tämä näkemys on myös kumottu (Bilmark). Edelleen suomalaiset on tulkittu germaanilähtöiseksi (Cluverius) ja skyyttalaiseksi (Bayer, Strahlenberg, Wilde, Radloff, Rask) kansaksi. Lisäksi suomalaisia on Arwidssonin mukaan pidetty samojedien heimolaisina (Schöning), isседonilaisina [muinainen, mm. Herodotoksen ja Ptolemaioksen kuvaama kansa Keski-Aasiassa] (Suhm), neureina [esiintyvät Herodotoksen historiateoksessa] (Radloff, Bayer, Aspegrén, Dalin) ja uiguureina (Levesque). Uudempaa perua ovat oletukset kielisukulaisuudesta turkkilaisten kanssa (Nyerup). Ja vielä on suomalaisten väitetty kuuluvan Uralin itäpuolen kansoihin (Klapproth). Tarkemmin ks. RÜHS 1827, lisäosa, 153–155.

¹⁹⁷ RÜHS 1827, lisäosa, 153 ff.

¹⁹⁸ IBID, 160.

Näihin perusteluihin nojaten Arwidsson pitää valaistusyritystään legitimoituna, tai ainakin hän jatkaa päättelyään edelleen. Hänen mukaansa muinainen sukulaisuus hunnien, unkarilaisten ja turkkilaisten kanssa tarkoittaa myös sitä, että muinaissuomalaiset heimot ovat liikkuneet samoilla alueilla heidän kanssaan ja siirtyneet vasta joskus Kristuksen syntymän jälkeen vähitellen etelästä ja idästä kohti nykyistä Suomen aluetta. Toisin sanoen suomalaiset eivät voi olla Pohjolan vanhimpia asukkaita, vaikka useat merkittävät tutkijat, kuten Leibnitz sekä ruotsalaiset Lagerbring ja Ihre, ovat tulleet siihen tulokseen. Ja vaikka niin vanhimmissa myyttisissä traditioissa kuin myöhempien saagojen kirjoittajien teksteissä suomalaiset esitetään Pohjolan vanhimpina asukkaina. Arwidssonin mielestä ristiriita on ilmeisesti liian suuri ja hän lähtee luovasti purkamaan sitä hieman toisista lähtökohdista käsin.

Arwidsson huomauttaa ensinnäkin, että ne tutkijat, jotka ovat väittäneet suomalaisten olevan Pohjolan vanhimpia asukkaita, ovat yrittäneet todistaa saagojen juuttien, jättiläisten, vuorelaisten¹⁹⁹, trollien jne. tarkoittaneen juuri suomalaisia. Arwidsson ottaa ensin selvittääkseen, viitataan edellä mainituilla sanoilla todella eri kansanheimoihin vai voisivatko ne olla eri nimityksiä yhdelle ja samalle ihmisryhmälle. Molempien väitteiden puolesta on puhuttu. Arwidssonin mielestä perusteet ovat kuitenkin olleet heppoisia. Varmaa näyttää olevan vain, että kyseessä on ollut villi, ympäriinsä kuljeskeleva kansanheimo, joka ulkomuodoltaan on ollut pitkäkasvuista ja tukevaa. Heimon jäsenillä on ollut epätavallisen suuret ruumiinvoimat, joiden suhteen he ovat olleet yliverkaisia alueidensa myöhempisiin tulokkaisiin nähden – ja tätä he ovat myös aina tilaisuuden tullen hyödyntäneet. Kun elintavat ja kaupankäyntikin on ollut juuttien, jättiläisten, vuorelaisten, trollien jne. keskuudessa samankaltaista, tulee Arwidsson siihen tulokseen, että kyseessä tosiaan on yksi ja sama heimo, jonka nimitykset vain ovat vaihtuneet eri elinpaikkojen mukaan ja aikojen saatossa.²⁰⁰

Mutta mikä heimo sitten on kyseessä? Arwidsson löytää suomalaisesta kansanuskosta ja kansanperinteestä lisää todistusaineistoa tutkimuskysymyksensä ratkaisemiseksi. Suomessa nimittäin elää kansan keskuudessa edelleen tarinoita hiisistä ja hiiden väestä. Tunnetaan hänen vaimonsa, tyttärensä, karjansa, hevosensa, hirvensä, linnansa ja pajansa. Hiisi-

¹⁹⁹ Ruotsiksi *bergsbo*. Vuonna 1887 ilmestyneessä ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassaan Arvi Jännes kääntää käsitteen suomeksi sanalla *vuorelainen*. Ks. Jännes 1997 [1887].

²⁰⁰ RÜHS 1827, lisäosa, 165 ja 166.

johteisia paikannimiä on lukuisia. Hiisien elämäntavat vaikuttavat aivan samanlaisilta kuin saagojen jättiläisten, vuorenväen ja muiden sellaisten, jotka muinaisessa Skandinaviassa kohtasivat ja häiriköivät sinne saapunutta Odinin väkeä. Arwidsson katsoo nyt lisänneensä sen argumentin todistusvoimaa, että Pohjolassa oli asukkaita jo ennen suomalaisia. Pohjanlahden itäpuolella heitä kutsuttiin hiisiksi, länsipuolella juuteiksi ja joskus muillakin nimillä. On erittäin todennäköistä, että eri puolilla Pohjanlahtea elävät heimot olivat sukua keskenään. Ja molemmin puolin Pohjanlahtea näihin muinaisiin asukkaisiin on aikojen saatossa yhdistetty pahan hengen käsite.²⁰¹

Nykyihmisen mielestä Arwidssonin päätelmä vaikuttaa helposti hupaisalta. Arwidsson on kuitenkin päätenyt tuloksiinsa hyvin tietoisena suomalaisten alkuperän tutkimiseen ylipäätään liittyvistä vaikeuksista:

Kaiken tämän epätietoisuuden keskellä, varmojen historiallisten lähteiden lähes täydellisesti puuttuessa, on mahdotonta määrittää asioiden oikeita suhteita; ainoastaan niiden kanssa lähentyminen voi olla jossain määrin menestyksestä [...] Emme voi esittää muuta kuin enemmän tai vähemmän tosia arvauksia ja toivoa, että vain sellaisina antamamme tiedot tuomittaisiin. Erehdyksiä ja vääriä tietoja saattaa helposti pujahtaa kysymyksiin, joista on niin äärimmäisen harvoja lähteitä tai opasteita tarjolla; mutta ne, jotka käsittävät asian vaikeuden, tulevat varmasti sivuuttamaan tämän. Yössä, jossa ei loista yksikään tähti, tuskin edes revontulet, on helppo eksyä oikeasta suunnasta.²⁰²

Jos Arwidssonin ajatuksia lähestytään historiatieteen metodologian näkökulmasta, huomataan hänen korostavan voimakkaasti, että hän on esittämässä vain hyviä arvauksia, ei varmaa tietoa. Arwidsson siis harjoittaa lähdekritiikkiä. Hän tiedostaa, että hänen tutkimuskohteestaan ei ole mahdollista saada varmaa tietoa. Hän käyttää vieläpä hyvin varovaisia muotoiluja asian ilmaisussa. Arwidsson argumentoi samantyyppisesti myös teoksensa esipuheessa, mutta korostaa lisäksi perustelujen merkitystä. Hän tunnustaa jo esipuheessa aikovansa esittää teoksessaan erilaisia arveluita, mutta liennyttelee sitten lukijaa:

²⁰¹ RÜHS 1827, lisäosa, 171 ja 172.

²⁰² IBID, 155.

Kumminkin toimittaja on pyrkinyt perustelevaan lausumiaan ja näkökantojaan aina kun se on ollut mahdollista. Tämän vuoksi työ joskus vaikuttaa kaukaa ja väkisin haettujen tietojen liialliselta viljelyltä, mutta toimittaja on vakuuttunut siitä, että tutkittaessa niin täysin selvittämättömiä alueita kuin kyseessäoleva on, ei mitään ehdotuksia pitäisi tehdä esittämättä niille perusteita. Niistä voi mahdollisesti olla ohjaukseksi niille, jotka haluavat ryhtyä samalle uralle, mutta joka tapauksessa osoittavat ne arvostelevalle lukijalle, kuinka tekijä on tullut otaksumiinsa lopputuloksiin.

Arwidssonin ja Rühsin välillä on selvä ero suhtautumisessa näihin asioihin. Rühns piti varmaan tietoon pyrkimistä tärkeänä kriteerinä hyvälle historian tutkimukselle eikä pidä mielekkäänä lähteä kehittelemään kokonaisia teorioita, jotka perustuvat tutkijoiden päättelykyvyn kautta muodostettuihin loogisiin todennäköisyyksiin. Hän on tuonut kantansa selvästi esille historioteoreettisessa teoksessaan²⁰³: hänen mielestään historiassa ei ole sijaa todennäköiselle tiedolle. Todennäköisyyksiä ei saa käyttää edes täyteaineeksi yhdistämään kahta asiaa toisiinsa. Korkeintaan tällaisen todennäköisyyden täyteaineella rakennetun liitoksen voi tuoda subjektiivisena mielipiteenään ilmi, mutta lahjakas historioitsija osaa löytää olemassa olevasta lähdeaineistosta ne puuttuvat linkit, jotka hänen edeltäjiltään ovat jääneet huomaamatta. Siksi historiallisia lähteitä ei voi myöskään koskaan pitää täysin tyhjiin ammennettuina.

Tämän perusteella on loogista olettaa, että Rühns ei välittänyt arvailla suomalaisten alkuperää, koska hän oli jo muodostanut oman kantansa aiheesta hylkäämällä kestävämmät tulkinnat ja päätymällä uskomaan mielestään vankimmalla pohjalla olevaan tulkintaan. Toisaalta alkuperäkysymyksen käsittely ei ollut teoksen painotuksen kannalta olennaisinta, sillä kirjansa esipuheessahan Rühns ilmaisi eräänä tarkoituksenaan olevan myötätunnon herättäminen Suomen pientä kansaa kohtaan. Lisäksi hän halusi tuoda esiin Ruotsin ansiot Suomen kehittämisessä – sekä venäläisten kyseenalaiset ansiot veritekojen harjoittajina.

Molemmat kirjoittajat siis tuntuvat tässä kysymyksessä löytyvän niiltä paikoilta, jotka heille tutkimuskirjallisuudessa perinteisesti määritetään. Rühns oli valistushistorioitsija,

²⁰³ RÜHS 1997 [1811], 244 ja 245.

Arwidsson romantikko. Romantikkojen ote historiasta erosi 1700-luvun loppupuolella luoduista kriittisistä periaatteista, sillä he pyrkivät muuttamaan myös historiankirjoituksen muotoja. Romantikit kokivat valistuksen asettamat tiukat rajat ahdistavina: oli olemassa hienoja mytologioita ja muinaista runoutta, mutta valistushistorioitsijoiden lähdeaineistolle asettamat kriteerit estivät selittämästä menneisyyttä tämän aineiston avulla.

Saksassa varhaisromantikot vaativat jo vuonna 1800 mytologian vapauttamista valistuksen ikeestä. Uudenaista mytologiaa olivat hahmotelleet jo aiemmin mm. Herder, Schiller ja Goethe. Herderin ajatuksiin pohjaten varhaisromantikot nostivat runouden taiteen muodoista tärkeimmäksi, koska siinä heidän mielestään tuli näkyviin se, mikä filosofiassa pysyi abstraktina. Mytologialla ja runoudella taas oli tiivis keskinäinen yhteys. Käsiteltiinhan myyteissä mielikuvituksen vapaan leikin muodossa kaikkia ihmiselon puolia.²⁰⁴

Historiankirjoituksessa nämä ajatukset vaikuttavat näkyneen siten, että tutkimuskysymyksiksi ja lähdeaineistoksi valikoitui useammin sellaista ainesta, josta varman tiedon saamista ei pidetty mahdollisena. Tämä näkyy selvästi myös Gottlundin *Svensk Literatur-Tidningiin* kirjoittamassa Rühsin teoksen arvostelussa. Gottlundin mielestä Porthankin olisi varmasti keksinyt, että Väinämöinen ja muut suomalaisen mytologian hahmot olivat todellisia historiallisia henkilöitä, jos vain valistuksen henki ei olisi häntä kahlinnut. Gottlund myös mollaa Rühsiä siitä, että tämä on jättänyt koskematta sellaiset kysymykset, joihin ei ole voinut saada varmaa vastausta.²⁰⁵

Huomiota kiinnittää kuitenkin Arwidssonin nöyryys ja puolusteleva asenne tutkimusaiheensa edessä. Arwidsson katsoo tarpeelliseksi puolustaa yritystään saada edes todennäköisesti oikeansuuntaista tietoa vaikeasta, mutta mielenkiintoisesta aiheesta. Hän ei romantikoille ominaiseen tapaan julista uusia ajatuksiaan suurella tunteen palolla. Arwidsson tiedostaa kirjoittavansa yleisölle, jonka mielestä hänen tapansa tehdä tutkimusta liikkuu hyväksyttävän metodiikan rajamailla, ja yrittää selvästikin käyttäytyä sen mukaan. Tähän vaikutti varmasti jo se, että hän oli Rühsin teoksen ruotsinnosta laatiessaan jo omien sanojensa mukaan ohittanut kiihkeimmän romantiikkainnostuksena ja omistautunut

²⁰⁴ Brylla 2003, 20; Bödl 2000, 70.

²⁰⁵ SL-T nrot 19/1817 ja 23/1817 (Gottlund), 290 ff. ja 375.

Suomen asialle²⁰⁶. Arwidsson varmaankin osasi myös epäillä kirjansa saattavan joutua Suomessa kielletyksi. Tämäkin on ehkä saanut hänet harkitsemaan tyyliään tarkoin, sillä hän kirjoitti nimenomaan suomalaiselle yleisölle²⁰⁷.

Sven Lagerbring kirjoitti vuodesta 1769 alkaen ilmestyneen Svea rikes historia -teoksensa esipuheessa, ettei historiateos ole mikään romaani eikä ollut sallittua ilmaista omia mielipiteitään, jos ne eivät perustuneet selvästi vahvistettuun totuuteen, ja silloinkin ne edustivat vain kirjoittajan omaa näkökantaa, josta lukijalla oli täysi oikeus olla eri mieltä²⁰⁸. Saksalainen valistushistorioitsija, Göttingenin koulukunnan edustaja A. H. L. Heeren puolestaan oli sitä mieltä, että oli nimenomaan tärkeää antaa lukijalle omia mielipiteitään pohdittavaksi, sillä miten lukija muuten oppisi havaitsemaan ja arvioimaan faktatietoa²⁰⁹. Arwidsson tuntuu siis osittain nojautuvan tuttuun valistusajan historian diskurssiin, mutta toisaalta kiinnittää huomiota sen avulla muualle.

Arwidssonin menettelytavat kuvaavat myös suomalaisen historiantutkimuksen metodologista tilaa. Syvemmälle tähän kysymykseen pääsee pureutumaan, kun pohtii, millaisia tapoja kirjoittaa historiaa Arwidssonilla ylipäätään oli valittavanaan. Millaisesta metodiikasta hän saattoi ammentaa, kun otetaan huomioon hänen olleen itseään suomalaisena pitävä, Suomessa koulutuksensa saanut ja nuoruutensa elänyt romantikko, joka oli muokkaamassa suomalaiselle yleisölle tarkoitettua saksalaisen valistushistorioitsijan kirjoittamaa yleisesitystä Suomen historiasta?

Historiandosenttina ja Porthanin perintöä kunnioittavaan romantikkosukupolveen kuuluvana henkilönä Arwidsson epäilemättä tunsikin myös Porthanin historiatieteellisiä käsityksiä, jotka tämä vaikuttaa omaksuneen Göttingenin koulukunnalta. Väitöskirjassa *De scepticismo historico* [Historiallisesta skeptisismistä] (1792) Porthan kehottaa historiantutkijoita varovaisuuteen kahdessa asiassa: ensinnäkin historiallisen tiedon lähteitä tulee epäillä riittävästi. Toiseksi, niitä ei saa epäillä liikaa. Pitää löytää kultainen keskitie. Historiallisen tiedon varmuuden suhteen Porthan on Rühsin kanssa eri linjoilla. Porthanin mielestä korkeinta varmuutta ei voi saavuttaa ylipäätään missään lajissa, ei myöskään

²⁰⁶ ARWIDSSON 1909 [1821–1823]; LIV, LXIII–LXIX.

²⁰⁷ Junnila 1972, 235.

²⁰⁸ Mustelin 1957, 21.

²⁰⁹ Becher 1986, 355.

historiankirjoituksessa. Turha skeptisismi tuhoaa hänen nähdäkseen kaiken sen hyödyn, jota historiasta muuten olisi ammennettavissa.²¹⁰

Näkisin, että Arwidssonin projekti kelvollisen Suomen historian yleisesityksen laatimiseksi liittyi henkisesti tiiviisti juuri Porthaniin, sillä Liisa Castrénin mukaan Arwidsson todennäköisesti viittasi hänen elämäntyöhönsä harmitellessaan vuonna 1822, ettei Suomen historiasta ole olemassa kunnollista esitystä – Rühsin ja Gerschaun teoksia ei pidetty tähän kategoriaan kuuluvina²¹¹. Turun romatikoilla oli sitäpaitsi polttava tarve löytää oma kansallinen suurmielisyys ja Porthanin katsottiin täyttävän vaatimukset²¹². Porthanin roolilla on merkitystä siinäkin mielessä, että suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa on usein painotettu Porthanin perinnön eläneen hänen oppilaissaan vielä pitkään²¹³. Tämä vaikutti epäilemättä myös suomalaisen sivistyneistön keskuudessa vallinneisiin käsityksiin oikeaoppisesta historiantutkimuksesta. Vaikka Arwidsson olisikin halunnut irroittautua valistuksen aikana luoduista periaatteista, hän tuskin olisi voinut tehdä sitä menettämättä tavoittelemaansa yleisöä, romantiikkaan nuivasti suhtautunutta suomalaista lukeneistoa.

Toisaalta Porthanin antama esimerkki oli hieman ristiriitainen. Porthania ei voi pitää yksiselitteisesti valistusmiehenä, sillä hänen näkemyksissään on myös aimo annos varhaisromantiikan henkeä²¹⁴. Niin samaa mieltä kuin Porthan ja Rühns olivatkin monista historiantutkimuksen kantavista periaatteista, eroavat heidän mielipiteensä esimerkiksi *Ossianin laulujen* aitouden suhteen toisistaan täysin.

Ossianin lauluilla viitataan skotti James Macphersonin vuosina 1760–1773 sepittämään eeppeeseen runoelmaan. Yleisölle Macpherson tarjoili runoelmansa käännöksenä gaelinkielisestä 200-luvulta peräisin olevasta käsikirjoituksesta, joka sisälsi mestaribardi Ossianin sepittämiä runoja. Runoelmasta tuli nopeasti kulttitavaraa, Suomessa samaan aikaan kuin muualla Euroopassa. Erityisen suosittu se oli Saksassa. Yhtä nopeasti kuin suosiota, teos sai osakseen myös arvostelua. Ankarimmin suhtautuivat keltologit. Heidän mukaansa runoelmaan tosin sisältyi gaelinkielistä runo- ja kertomustraditiota, mutta he eivät hyväksyneet sitä, että Macpherson esitti Ossianin laulut historiallisena kuvauksena

²¹⁰ PORTHAN 2003 [1792], 156–158, 170.

²¹¹ Castrén 1951, 163.

²¹² Castrén 1951, 161 ja 162; Honko 2000, 88.

²¹³ Kajanto 1982, 14; Tommila 1989, 45; Honko 2000, 88.

²¹⁴ Ks. myös Hautala 1969.

200-luvun kelteistä. Saadakseen aikaan yhtenäisen, pitkän teoksen Macpherson sulautti yhteen eri ajoilta periytyviä sankarihahmoja ja tapahtumaketjuja.²¹⁵ Rühsin suhtautumista asiaan ei ole vaikea arvata.

Porthan sen sijaan torjui Macphersonia kohtaan suunnatun kritiikin, sillä eri maiden laulajista saatujen kokemusten perusteella oli hänen mielestään hyvinkin mahdollista ajatella kansanrunoilijoiden sepittäneen taitavia runoja. Lauri Hongon mukaan Porthan rinnasti Ossianin laulut suomalaisiin kansanrunoihin. Tästä näkökulmasta ei ollut mahdotonta ajatella, että suullisen kansanrunouden pohjalta syntyisi laaja runoelma.²¹⁶ Tämä mielipide-ero Rühsin ja Porthanin välillä on sikäli merkittävä, että Ossianin laulut oli etenkin Saksassa kansanrunouden saralla yksi eniten keskustelua herättäneistä tapauksista 1700-luvun jälkipuoliskolla ja vielä 1800-luvun puolellakin. Myös Skandinaviassa teos herätti paljon keskustelua.

Porthanin myönteinen suhtautuminen Ossianin lauluihin jäi tuskin huomaamatta Turun romantiikan edustajilta, kunnioittivathan he juuri Porthanin pioneerityötä suomalaisen kansanrunouden ja menneisyyden tuntijana. Näin ollen Arwidssonilla oli kotimainen, hänen kohdeyleisönsä keskuudessa tunnettu esikuva, joka toisaalta oli kriittinen, mutta jonka kiinnostus suomalaisia kohtaan ei ollut pelkästään antikvaaris-tieteellistä, vaan Juha Mannisen mukaan eräänlaista varhaisnationalismia²¹⁷. Metodologisesti ottaen Arwidsson saattoi hyvinkin pyrkiä seuraamaan Porthanin jalanjalkia ja hakea hänen mainitsemaansa kultaista keskitietä historiallisen tiedon lähteiden epäilemisessä. Onnistuiko hän siinä? Vastaus riippuu siitä, katsooko kysymystä valistuksen vai romantiikan näkökulmasta.

Jotta asia ei kuitenkaan tulisi liian yksipuolisesti selitetyksi, tulee kiinnittää huomiota myös Arwidssonin hiisiteorian jatkopäätelmiin. Monet tutkijat ovat hänen mukaansa tulleet siihen tulokseen, että nämä Pohjolan muinaiset alkuasukkaat, hiidet ja juutit, olivat sukua Skandinaviaa hallussaan pitäneille gooteille. Tästä Arwidssonkin on vakuuttunut. Virhe on siis aiemmin tapahtunut vain siinä, että juuttien on lisäksi väitetty olevan suomalaisia,

²¹⁵ Apo 2006, 223 ff.

²¹⁶ Honko 2000, 90 ja 98.

²¹⁷ Manninen 2000, 226.

vaikka tämä ei voi pitää paikkaansa, koska on todistettu, että suomalaiset eivät ole Pohjolan ensimmäisiä asukkaita.²¹⁸

Arwidssonin väitteiden jälkeen Suomen ja koko Skandinavian esihistoria näyttäytyy aivan eri valossa kuin ennen. Pohjolan ensimmäiset, väkivaltaiset ja sivistymättömät asukkaat ovatkin olleet gootteja sukujuuriltaan – siis nykyruotsalaisten esi-isiä. Näin Arwidsson tulee iskeneeksi ruotsalaisten suureen menneisyyteen kunnon kolhun, joka varmaankaan ei jäänyt aikalaisilta huomaamatta. Arwidsson oli tuohon aikaan jo johdonmukaisesti Suomen asialla, ehkä hän pyrki tässäkin katkaisemaan suomalaisten kulttuurista napanuoraa entiseen emämaahan vähättelemällä ruotsalaisten alkuperää. Mielestäni ei olekaan liian kaukaa haettava tulkita Arwidssonin väite reippaaksi tölväisyksi, joka kohdistuu siihen ruotsalaisia vaivanneeseen kulttuurista ylivaltaa korostavaan ylimieliseen asenteseen, josta Ruotsissa asuvat nuoret suomalaiset romantikot kirjeissään valittivat. Abraham Poppius esimerkiksi kirjoitti vuonna 1818 A. J. Sjögrenille, että ruotsalaiset puhuvat kyllä usein siitä kulttuurista, jolla ovat Suomea rasittaneet, mutta eivät koskaan siitä, kuinka paljon uskolliset suomalaiset ovat ruotsalaisten vuoksi saaneet kärsiä, ja hänen mielestään kukaan rehellinen suomalainen ei voinut rakastaa kiittämätöntä, velttoja, heikkohermoista, köyhää, puolueiden raatelemaa, esi-isiensä töillä kerskuvaa ja niihin luottavaa Ruotsia²¹⁹.

4.3. Esi-isien uskonto

Friedrich Rühs kirjoittaa muinaisten suomalaisten uskonnosta, että se oli kaikkien kansanheimojen keskuudessa hyvin samantyyppinen. On kuitenkin huomattava, että mitä alkukantaisempi tai kehittyneempi heimo oli kyseessä, sitä alkukantaisempia tai kehittyneempiä olivat myös sen uskonnolliset näkemykset. 'Jumala' ei tarkoita yhtä ja tiettyä jumalaa, vaan on kaikissa suomalaisissa murteissa esiintyvä yleisnimitys korkeimmalle olevaiselle. Siksi sanaa käytetään usein monikkomuodossa.²²⁰

Kaikkein varhaisimmassa muodossaan suomalaisten uskonto oli luonnon palvontaa. Menneestä vuorten ja yksittäisten suurten kivien palvonnasta on hänen mukaansa edelleen

²¹⁸ RÜHS 1827, lisäosa, 173.

²¹⁹ Castrén 1944, 194.

²²⁰ RÜHS 1809, 21 / RÜHS 1811, 17 ja 18.

nähtävissä paljon merkkejä, kuten *pyhä*-johteiset paikannimet. Eräs palvonnan kohde olivat lähteet, mistä todistavat lukuisat niihin heitetyt naulat ja muut pienet lahjat, joita lähteistä edelleen on löydettävissä. Pohjoisemmassa taikauskoiset ihmiset pitivät hänen mukaansa yhä tiettyjä puita pyhinä ja palvovat niitä. Suomalaisten alkuperäinen uskonto oli siis

[...] todellinen fetisismi, eli jokainen yksilö piti jumalanaan sitä kohdetta, johon ensimmäisenä sattui törmäämään ja kääntyi sen puoleen uhreineen ja lahjoineen. Mieliala ja sattuma sai heidät usein muuttamaan jumaliaan, joiden vaikutus loppui niin pian kuin niitä lakattiin palvelemasta. Myöhemmin talon isäntä teki fetisseistään ehkä perhejumalia ja heimon päällikkö saattoi nostaa omansa heimon jumaliksi; sillä tavalla syntyi vähitellen pysyviä ja yleisiä jumaluuksia, ja niin pian kun kansakunta sivistyksen alalla kehittyi, alettiin luonnonilmiöitä ruumiillistaa, mikä koski jopa sairauksia ja kuolemaa.²²¹

Rühs jatkaa kertomalla suomalaisista jumalista: asteikossa korkeimmalla on Väinämöinen, suomalaisten henkisen kulttuurin luoja. Hänen mielestään näyttää siltä, että Väinämöistä kutsuttiin toisinaan nimityksellä Ucko, ja jotkut kirjoittajat pitävät tätä Uckoa erillisenä jumalana. Muista jumalista Rühs mainitsee mm. ilman jumala Ilmarisen, villieläinten kesyttäjä Hiiden sekä metsän jumala Tapion. Rühs kertoilee melko laajasti eri jumaluuksiin liitetystä uskomuksista. Erilaisista taikauskoisista rituaaleista hän mainitsee esimerkiksi karhunpeijaiset, joissa mm. ripustettiin karhun pää puunoksaan ja kontion lihat keitettiin hernesopaksi. Rühs kirjoittaa myös, että kuten muinaisilla germaaneilla, ei suomalaisillakaan ollut kuvallisia esityksiä jumalistaan. Tämä ei hänen mukaansa kuitenkaan johtunut siitä, että suomalaisten jumalakäsitykset olisivat olleet liian yleviä kuvattaviksi, vaan siitä, että heiltä puuttuivat niin työssä vaadittavat materiaalit, työkalut kuin taidotkin.²²²

Rühs on tiivistänyt käsityksensä Pohjolan muinaisesta uskonnosta Edda-tutkimuksessaan. Hän on sitä mieltä, että väitteet kehittyneestä uskonnosta ovat puppua. Pohjolan asukkaiden keskuudessa vallitsi usko keijukaisiin ja tonttuihin. Fetisismiä esiintyi. Sekä vähäiset ulkomaisten oppineiden tiedonannot että kotoperäiset tiedot osoittavat, että

²²¹ RÜHS 1809, 21–23 / RÜHS 1811, 19.

²²² RÜHS 1809, 23–28 / RÜHS 1811, 20–23.

Pohjolan muinaisten asukkaiden uskonto oli linjassa heidän elintapojensa kanssa.²²³ Rühns kiteyttää vielä käsityksensä:

*Sellaisella kansalla ei voinut olla minkään muunlaista uskontoa; kuka vielä kuvittelee, että näillä karkeilla sotureilla ja merirosvoilla oli laaja uskonnollisten ideoiden systeemi, jonka on synnyttänyt osaksi vain se syvämietteinen spekulatio, että heillä oli kehittynyt historia täydellisine jumaluuksien sukututkimuksineen. Pohjolan miehille riitti selkeä ja yksinkertainen uskonnollinen näkemys, joka pohjautui heidän koko elämäntapaansa, ja sellaisena se näyttäytyy siinä kuvassa, jonka saamme aidoimmista ja alkuperäisimmistä lähteistä.*²²⁴

Rühnsin näkemykset muinaisten suomalaisten uskonnosta eivät miellyttäneet C. A. Gottlundia lainkaan. Svensk Literatur-Tidningiin vuonna 1817 kirjoittamassaan arvostelussa hän käyttää runsaasti palstatilaa Rühnsin väitteiden kumoamiseen. Hän huomauttaa ensinnäkin, että suomalaiset eivät koskaan nimittäneet Väinämöistä ja muita tavallisesti jumaluuksina pidettyjä olentoja jumaliksi, kuten asianlaita olisi, jos 'jumala' tarkoittaisi jumalolentoa yleensä. Itse asiassa heitä ei nimitetty edes 'pyhiksi'. Gottlund ei myöskään ole löytänyt mainintoja Väinämöisestä ja muista muinaisista sankareista itsensä Jumalan seurassa eikä hän tunne sellaisia Jumalasta kertovia tarinoita tai anekdootteja, jollaisia kerrotaan Väinämöisestä ja muista hahmoista.²²⁵

Gottlund ei tyydy ainoastaan kumoamaan väitettä suomalaisten esi-isien fetisismistä. Hän pitää argumenttejaan entistä vankempina todisteina siitä, että Väinämöinen, Ilmarinen ja muut olivat historiallisia henkilöitä eivätkä pakanajumalia. Vanhat luonnonjumalat puolestaan olivat pelkkiä runollisessa kielenkäytössä ruumiillistuneita luonnon elementtejä. Esimerkiksi Tapio ei ole mitään muuta kuin metsä itse metaforisesti ilmaistuna.²²⁶ Sekä Rühns että Gottlund ovat siis samaa mieltä siitä, että muinaiset suomalaiset ruumiillistivat luonnon eri elementtejä. Rühnsin mukaan tämä liittyi suomalaisten fetisismiin, Gottlundin mielestä kyseessä oli runollisen Suomen kielen taipumus.

²²³ RÜHS 1812, 10 ff.

²²⁴ RÜHS 1812, 31. Harvennus Rühnsin.

²²⁵ SL-T nrot 19/1817 ja 22/1817 (Gottlund), 294 ja 350.

²²⁶ SL-T nro 22/1817 (Gottlund), 349–352.

Gottlund puuttuu arvostelussaan myös Rühnin väitetteeseen siitä, että suomalaiset olisivat olleet sekä henkisiltä että teknisiltä kyvyiltään liian kehittymättömiä valmistamaan jumalastaan kuvia. Gottlundin mukaan vilsimmillkin kansanheimoilla, joiden parissa palvotaan jotakin yliluonnollista olentoa, on vähintäänkin kertomuksia tästä olenosta. Ja vaikka kansa olisikin ollut liian yksinkertaista antamaan Jumalalle aistein havaittavissa olevan ilmiasun, se ei vielä tarkoita sitä, että heidän Jumalansakin olisi ollut yhtä yksinkertainen. Suomalaiset olivat Gottlundin näkemyksen mukaan käsitteellistäneet ainakin pahan olemuksen luomalla *perkeleen periaatteen*: saatettiin sanoa esimerkiksi ”se on musta kuin perkele”.²²⁷ Miksi he eivät siis olisi onnistuneet käsitteellistämään myös sen vastavoimaa?

Gottlundin mukaan täytyy olla niin, että muinaisilla suomalaisilla oli vain yksi ainoa varsinainen jumala, se, jota he nimittivät Jumalaksi. Se oli ”[...] Absoluutti kaikkien muunnoksiensa huippuna – ikuinen, ajaton *esse*, joka heille oli kaikkein mahtavin, kaiken olevaisen alkuolento, tai se alkuvoima, josta koko luonto saa alkunsa.” Siksi Jumalaa kutsuttiin myös sellaisilla nimityksillä kuin *kaiken mailman takoja, ilman kannen kalkuttaja*.²²⁸

Gottlundin ajatukset ilmentävät suomalaisten romantikkojen halua todella syventyä suomalaiseen mytologiaan, sen sijaan että asioille etsittäisiin vain pintapuolisia järkiselityksiä kuten aiemmin. Mytologiakiinnostukselle oli antanut alkusysäyksen jo Herderin kiinnostus alkukantaista kulttuuria kohtaan, mutta Pohjolassakin tarkkaan tavattu saksalaisen romantikkofilosofi Friedrich Wilhelm Joseph von Schellingin kultakausiteoria vei mytologioiden tutkimuksen aivan uudelle syvällisyyden asteelle.²²⁹ Schellingin mukaan ihmiskunta oli alkuaan niin henkisesti kuin ruumiillisestikin paljon korkeammalla tasolla kuin nykyään. Se omasi silloin Jumalasta, luonnosta ja ihmisestä tietoja, joihin verrattuna myöhemmän ajan viisaudenrikkama on täysin arvotonta.²³⁰

Gottlund ilmaisee arvostelussaan Schelling-vaikutteensa itsekin. Heti esitettyään Jumalaan liittyvät väitteensä hän arvelee saavansa sellaista kritiikkiä, jossa huomautetaan muinaisten suomalaisten tuskin lukeneen Platonia tai Schellingiä, eivätkä he varmaankaan tunteneet

²²⁷ SL-T nro 19/1817 (Gottlund), 295.

²²⁸ IBID, 295.

²²⁹ Castrén 1951, 317 ff.

²³⁰ SCHELLING 1954 [1802], 36 ff.

'alkuvoiman' tai 'absoluuttisen' käsitteitä. Hän puolustautuu kirjoittamalla, ettei väitäkään suomalaisten omanneen kirkkaan ja selvän käsitteistön aiheesta, sillä sellainen kuuluu tietysti filosofian alaan. Hänen mielestään on kuitenkin aiheellista kysyä, eikö kellään muulla kuin sellaisella, joka on lukenut kyseisiä kirjailijoita, voi olla näistä asioista mitään aavistusta? Gottlund lisää vielä, että kaikissa järjellisissä olennoissa on idullaan kyky selittää luonto ja äly jostakin tietystä peritotuudesta lähteväksi.²³¹ Gottlund ei kuitenkaan mielestäni vie Schellingin ajatusten soveltamista niin pitkälle, että yrittäisi uskotella suomalaisten olleen muinoin joka suhteessa ylivertaisempia. Hän yrittää vain kaikin voimin todistaa, että esi-isät eivät olleet epäjumalanpalvelijoita, vaan heidän uskontonsa oli jalo.

Ruotsalainen romantikko Lorenzo Hammarskjöld tulkitsi *Svensk Literatur-Tidning*issä Gottlundin ajatuksia vuonna 1819 niin, että koko suomalainen mytologia saattoi olla vain kudelma filosofisia abstraktioita konkreettisesti ilmaistuna. Tämä oli sitä todennäköisempää, kun ei ollut olemassa mitään historiallisia todisteita muinaisesta suomalaisesta korkeakulttuurista, joka rikkaan mytologian synnyn selittäisi. Joka tapauksessa mytologian historiallinen alkuperä pitäisi selvittää ennen kuin sitä voi hyödyntää. Hammarskjöldin mielestä on turha valitella, ettei selvitystyötä ole jo aikapäiviä sitten tehty, sillä eihän mikään tule tehdyksi, jos ei työtä rohjeta edes aloittaa. Lisäksi Hammarskjöld on Rühsin kanssa samaa mieltä siitä, että suomalaisten vanhimpiinkin kansanlauluihin on kietoutunut kristillistä ainesta. Hammarskjöld pitää tätä todisteena siitä, että suomalainen sivistys alkaa vasta ruotsalaisten vaikutuspiiriin joutumisesta.²³²

Keskusteluun niin ikään osallistunut A. I. Arwidsson olisi mielellään suonut muinaisille suomalaisille sen, minkä Gottlund oli tyrmännyt syytöksenä esi-isien harjoittamasta epäjumalanpalveluksesta. Arwidssonin mielestä myyttinen, monijumalainen uskonto oli muinaisille suomalaisille päinvastoin kunniaksi, vaatihan moisen luominen suuria sielunkykyjä ja syvämielteistä voimaa. Arwidsson ei ymmärtänyt, miksi Gottlund oli saanut päähänsä vapauttaa esi-isänsä epäjumalanpalveluksen syytöksestä ja kuvata heidät yliaistillisen puhtasoppisiksi.²³³ Vuonna 1820 Mnemosynessä ilmestyneessä kirjoituksessa Arwidsson kuvaili eläväiseen sävyyn sitä onnellista tilaa, joka esi-isien keskuudessa

²³¹ SL-T nro 19/1817 (Gottlund), 295.

²³² Castrén 1951, 319–321.

²³³ Heikinheimo 1933, 300 ja 301; Castrén 1951, 326 ja 327.

vallitsi silloin, kun jumalat vielä asuivat maan päällä, elivät jokaisessa kivessä ja jokaisessa puussa ja heidän jumalallinen loistonsa säteili kimmeltäen vedenpinnasta ja kukkasen hymyilevästä silmästä.²³⁴

Hammarskjöld puolestaan reagoi Arwidssonin ajatuksiin kyseenalaistamalla suomalaisten esi-isien monijumalaisen uskonnon, kerrotaanhan Thorer Hundin saagassa bjarmien maasta ja siellä olevasta *yhden* yhteisen jumalan temppelistä. Hammarskjöld oli myös sitä mieltä, että elävä mytologia on aina jonkinlainen kirkon vastine, joka yhdistää yhteisön jäsenet hengelliseksi kokonaisuudeksi. Siihen tarvitaan myös tiettyä valtiomuodostusta, ja suomalaisen muinaisvaltion olemassaolo on hyvin kyseenalainen.²³⁵

Arwidsson joutui ilmeisesti lopulta hieman nöyrytyään suomalaisten muinaisuskonnon hämäryyden edessä, koska ei juurikaan ole korjaillut Rühsin Suomen historiassaan esittämiä uskontokäsityksiä. Olihan Hammarskjöldkin sitäpaitsi tässä kysymyksessä enemmän Rühsin kannalla, niin että Arwidsson jopa syytti tätä ystävänsä rühsiläisestä harhaopista²³⁶. Rühsin fetisismikäsityksen Arwidsson on kuitenkin poistanut. Osittain syynä lienee romanttisen piirin vaikutus sekä sosiaalisten suhteiden tasolla että teoreettisella tasolla. C. A. Gottlundin muinaisten suomalaisten uskontoon liittyvät käsitykset, jotka hän esitti Svensk Literatur-Tidningiin kirjoittamassaan Rühsin teoksen arvostelussa, ovat todennäköisesti vaikuttaneet Arwidssonin päätökseen jättää fetisismiä kuvaava osuus pois. Osittain kyse on yksinkertaisesti siitä, että Arwidsson ei allekirjoittanut Gottlundin näkemyksiä.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Arwidsson olisi heittänyt koko uskontokysymyksen sikseen. Suomi ja sen asukkaat -teoksen ruotsinnoksen lisäosassa Arwidsson tuo uskontokäsityksiään tarmokkaasti esiin, vieläpä melko jäsentyneessä muodossa. Niissä voi nähdä aikaisemman mytologiakeskustelun vaikutuksen ja ne liittyvät tiiviisti Arwidssonin käsityksiin suomensukuisten bjarmien edistyksellisyydestä. Arwidssonin mukaan Bjarmia oli muinaisten suomalaisten uskonnollinen keskus. Ainoastaan bjarmien tiedetään olleen niin kehittyneitä, että heillä on ollut kuvallinen esitys Jumalasta, kaikkien suomalaisten kansanheimojen tuntemasta korkeimmasta voimasta. Bjarmiassa oli myös erityinen

²³⁴ ARWIDSSON 1909 [1820], 61.

²³⁵ Castrén 1951, 322–329.

²³⁶ Ibid, 325.

Jumalalle pyhitetty paikka, jota maan asukkaat kunnioittivat suuresti. Arwidssonin vertauksesta asia käy selväksi:

Kuten liiton arkki ja Jehovan temppeli Jerusalemissa sekä Muhametin vastaava Mekassa, näyttää Jumalan pyhäkkö Bjarmiassa olleen yleisenä kohteena kaikkien suomensukuisten heimojen yhteiselle jumalanpalvonnalle.²³⁷

Arwidssonin tiedot Jumalan kuvasta ja pyhäköstä perustuvat saagoihin. Eräs hänen mielestään luotettavimmista vanhoista kertomuksista kuvaa melko tarkasti bjarmien tapoja: Kun rikkaat miehet kuolivat, heidän irtaimistonsa jaettiin perillisten ja kuolleen itsensä kesken. Kuollut itse sai puolet – tai joskus vähemmän. Hänen osuutensa kaivettiin suureen kumpuun, joka sijaitsi metsässä pyhällä paikalla. Paikka oli ympäröity korkealla säleaidalla ja sen lukitulla portilla vartioi kuusi maan asukasta, kaksi aina vuorollaan. Asukkaiden keskuudessa mikään ei ollut suurempi häväistys kuin tämän pyhän paikan ryöstö. Säleaidan sisäpuolelle oli sijoitettu myös Jumalaa kuvaava patsas, jolla oli sylissä suuri hopeamalja täynnä hopearahoja sekä kallisarvoinen kultakoru kaulassa. Arwidsson huomauttaa kriittisesti, että tämä yksinkertainen kuvaus bjarmien kansallispyhäköstä sai myöhempien kirjoittajien käsissä mitä tarunhohtoisimpia piirteitä. Joka tapauksessa kertomukset todistavat hänen mielestään Bjarmian rikkaudesta ja mahdista.²³⁸

Arwidsson tiivistää Jumalan pyhäkön merkityksen seuraavasti:

Jos Jumalan pyhäkkö, kuten hyvinkin näyttää olevan aihetta olettaa, oli Suomen kansan uskonnollisen kunnioituksen keskus, on siitä luonnollisena seurauksena, että tässä kansallisen hartauden kohteessa vierailtiin usein, myös kaukaisempien heimojen keskuudesta, mikä taas edelleen piti yllä vilkasta yhteyttä maan pohjoisosien kanssa. Nämä pyhiinvaellusmatkat toivat tietysti itse pyhäkköön kalleuksia, saivat aikaan vilkasta tavaravaihtoa asukkaiden keskuudessa ja kerryttivät rikkauksia Bjarmiaan. Luultavasti näihin hartausmatkoihin yhdistettiin myös kauppahankkeita, kuten vastaavissa tapauksissa aina on

²³⁷ RÜHS 1827, 186.

²³⁸ IBID, 186 ja 187.

*tapahtunut ja tapahtuu edelleen; ja sillä tavalla syntyivät vähitellen bjarmien sittemmin niin laajat ja laveat kauppayhteydet.*²³⁹

Arwidsson pitää siis juuri uskontoa bjarmalaisten menestyksen salaisuutena ja heidän kulttuurinsa kantavana voimana. Hän on itse asiassa nyt Gottlundin kanssa samoilla linjoilla; Gottlundhan esitti, että suomalaisilla oli vain yksi ainoa oikea Jumala, jota he pitivät kaiken olevaisen alkulähteenä. Samoin Hammarskjöld oli viitannut muinaisten suomalaisten yhteen jumalaan perustuvaan uskontoon. Arwidsson vain vie aikaisemmat ajatukset tällä kertaa paljon pidemmälle tukeutuen saagoihin ja siihen yleisesti tunnustettuun tosiasiaan, että kaikkien suomalaisten kansanheimojen uskonnolliset näkemykset olivat keskenään samankaltaisia ja että kaikissa Suomen kielen murteissa esiintyi sana 'jumala'. Selvästi on niin, että Arwidsson näkee suomalaisten uskonnollisen yhtenäisyyden tärkeänä voimatekijänä yhteiskunnan kehittymisessä. Hän tuo esiin kauppa- ja uskonnollisten yhteyksien liittymisen tiiviisti toisiinsa. Kun heijastaa ajan tapaan Arwidssonin menneisyyteen liittyvät ajatukset tulevaisuuden aineksiksi, voisi jopa ajatella, että hän haluaa valaa uskoa Suomen sisäisen kaupan kehittymismahdollisuuksiin.

Teoksesta Suomi ja sen asukkaat juontavat muinaisten suomalaisten uskontoon liittyvät käsitykset eroavat siis toisistaan merkittävästi. Friedrich Rühns kuvailee suomalaisten muinaisuskkoa neutraalin toteavaan sävyyn. Hän suhtautui uskontokysymyksiin ylipäättään huomattavan viileästi ja käytännöllisesti. Tämän huomion teki jo vuonna 1918 ruotsalainen historioitsija Ludvig Stavenov. Esimerkiksi Ruotsin historiasta kirjoittamassaan teoksessa Rühns tuo katolisesta uskonnosta esille objektiivisempia käsityksiä kuin häntä edeltäneet ruotsalaiset historioitsijat. Rühnsin katsantokanta poikkeaa Stavenowin mukaan niin valistusajalle tyypillisestä ylenkatseesta ja ivasta kuin romantikkojen katoliseen aikaan kohdistamasta ihailusta ja rakkaudestakin.²⁴⁰

Stavenowin näkemyksiin on kuitenkin huomautettava, että Rühnsin uskontokäsityksissä on hyvin selkeästi havaittavissa valistusajan henkeä toisessa suhteessa. Rühns nimittäin pitää uskontoa tärkeänä tekijänä historiassa juuri sen moraalia kehittävän ominaisuuden vuoksi. Tämä käy hyvin ilmi hänen historiateoreettisesta teoksestaan, jossa hän kirjoittaa uskonnonhistorian olevan historioitsijalle tärkeä osa-alue tuntea, erottaahan juuri uskonto

²³⁹ RÜHS 1827, 187 ja 188.

²⁴⁰ Stavenow 1918, 325 ja 326.

ihmisen kaikesta raa'asta ja pelkkiin aistihavaintoihin perustuvasta ja on saanut ihmisen tajuamaan vaikutusmahdollisuutensa. Moraalin kehittyminen on hänen mukaansa aina ollut ennen kaikkea uskonnosta lähtöisin.²⁴¹

Stavenow on eritellyt Rühsin uskononäkemyksiä tarkemminkin: Rühns pitää katolilaista aikaa pakanallista barbariaa korkeampi kulttuurimuotona, mutta toisaalta hän on sitä mieltä, että kirkko tahallisesti suosi ja synnytti uudenlaista taikauskkoa kyetäkseen voittamaan ja syrjäyttämään pakanallisen taikauskon. Tieteen harrastusta kirkko Rühsin mukaan edisti vain tiettyyn pisteeseen saakka ja sitten tarkoituksella pidätteli kehitystä.²⁴²

Teoksessa *Suomi ja sen asukkaat* on niin ikään merkkejä vastaavasta ajattelusta. Rühsin teoksen ensimmäisen osan neljäs luku, *Suomi Kustaa I:n ja hänen poikiensa alaisuudessa vuoteen 1611*, alkaa seuraavalla toteamuksella Kustaa Vaasasta: ”Reformaatio oli niin olennainen apukeino Kustaan suunnitelmille, että se hänen suosimanaan nopeasti levisi koko valtakuntaan”²⁴³. Arwidsson ilmaisee asian hieman eri sävyyn: ”Reformaatio, olennainen apukeino Kustaan suunnitelmille, oli Kustaan kaikin tavoin suosima sekä levisi nopeasti koko valtakuntaan”²⁴⁴. Siinä missä Rühns painottaa reformaation roolia puhtaasti kuninkaan välineenä omille suunnitelmilleen, tuntuu Arwidsson antavan reformaatiolle jonkinlaista itsenäistä dynamiikkaa.

Varhaisromanttisista vaikutteista johtuen Gottlundilla ja Arwidssonilla on erilainen suhde uskonnon rooliin kansojen historiassa kuin Rühnsillä. Varhaisromanttinen liike syntyi juuri vastareaktionä valistuksen tymeänä ja tyhjänä pidetyille rationalismille. Valistuksen historiankirjoituksen taipumus kieltää kansakuntien suuri, myyttinen menneisyys on eräs yksilöitävissä oleva syyppää vastareaktion puhkeamiselle. Kun valistuksen lonkerot tuntuivat romantikoista ulottuneen kaikille elämänaloille, oli vastattava samalla mitalla takaisin ja uudistettava ajatusmaailma niin filosofian, uskonnon, kirjallisuuden, tieteiden kuin taiteidenkin suhteen. Tämä kokonaisvaltaisuus heijastui myös varhaisromanttiseen historian tutkimukseen, jossa kuva menneisyydestä rakennettiin yhtä monitahoiseksi kokonaisuudeksi kuin nykyisyyskin. Samassa rytäkässä muuttuivat myös syy-seuraussuhteiden nyanssit, vaikka itse asia pysyi periaatteessa samana. Tulkitsisinkin

²⁴¹ RÜHS 1997 [1811], 9.

²⁴² Stavenow 1918, 325 ja 326.

²⁴³ RÜHS 1809, 85 ja 86 / RÜHS 1811, 77.

²⁴⁴ RÜHS 1827, 55.

Kustaa Vaasaan ja reformaatioon liittyvät erot Rühsein ja Arwidssonin näkemyksissä juuri tältä pohjalta.

Rühsein tapauksessa taas henkilökohtainen suhtautuminen uskontoon yleensä ja toisaalta uskontojen rooliin kansojen historiassa ovat kaksi eri asiaa. Edellä mainitut käsitykset kuvastavat Rühsein ammattihistorioitsijana harjoittamaa lähdekriittistä ja objektiivisuuteen pyrkivää suhtautumistapaa. Henkilökohtaisella tasolla Rühsiä vaikuttavat kuitenkin kiinnostaneen ystävänsä teologi Friedrich Daniel Ernst Schleiermacherin (1768–1834) uskonkäsitykset. Schleiermacherin tuotantoa pidetään vedenjakajana valistuksen ja varhaisromanttisen teologian välillä. Hänen teoksellaan *Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern* (1799) oli suuri merkitys aikalaiskeskustelussa; sen myötä tunteen käsite nousi teologisessa keskustelussa avainasemaan ja rationalismi sai väistyä²⁴⁵. Rühsein suureen, yli 1800 teosta käsittäneeseen kirjastoon kuului huutokauppaluettelon perusteella vain parikymmentä teologiaa käsittelevää opusta ja niistä kahdeksan on Schleiermacherin kirjoittamia²⁴⁶.

Voisikin ehkä ajatella, että valistuksen perintö oli Rühsein ajatusmaailmassa jalostunut ammatissa tarvittavaksi välttämättömäksi työkaluksi, jonka käytössä oli omat, filosofian muotivirtauksista riippumattomat sääntönsä. Näkemys historian ja filosofian suhteesta, jonka hän esittää historiateoreettisessa teoksessaan²⁴⁷, tukee tätä tulkintaa. Ajankohtaisia filosofisia suuntauksia esitellessään Rühsein kiinnittää erityistä huomiota Schellingin filosofiaan, jonka mukaan villit kansat ovat vain villiintyneitä ja joutuneet vallankumouksien vuoksi eroon muusta maailmasta, ja heiltä siten on ryöstetty jo kerran saavutetut keinot kulttuurin kehittämiseen. Historian kohdalla tämä tarkoittaisi siis sitä, että historian tarkoitus on etsiä ne pisteet, joissa ihmissuku on vähitellen loitontunut kulttuurinsa alkuperäisestä korkeasta tasosta.

Tämä olisi kuitenkin Rühsein mielestä ristiriidassa historiatieteen periaatteiden kanssa, sillä historia ei voi osoittaa tällaisen korkeakulttuurisen tilan todella olleen olemassa eikä myöskään pitää moista hypoteettisesta ajatusta lähtökohtanaan. Asia on Rühsein mielestä selvä:

²⁴⁵ Schäfer 2004, 161 ja 170.

²⁴⁶ RÜHS 1820.

²⁴⁷ RÜHS 1997 [1811], 33 ja 34.

Filosofialla ei siis ole vähäisintäkään välitöntä vaikutusta historiaan; ne ovat paremminkin toisilleen vastakkaisia, vaikkakin filosofi ja historioitsija, jos he muuten hoitavat tehtävänsä oikein, kohtaavat toisensa aivan eri teillä ja aivan riippumatta toisistaan useinkin; ja juuri nämä kohtaamiset lisäävät heidän todistustensa voimaa.²⁴⁸

4.4. Muinaisen edistyksen huipulla

Mitä tiedetään Suomesta ja suomalaisista ajalta ennen ruotsalaisten valloittajien saapumista maahan? A. I. Arwidssonilla on asiasta paljon enemmän kerrottavaa kuin Friedrich Rühssillä. Jälkimmäinen kuvaa Suomi ja sen asukkaat -teoksensa alussa varhaisten suomalaisten tilaa ennen heidän joutumistaan vieraan vallan alle seuraavasti:

Suomalaiset olivat astuneet vasta muutamia askeleita tiellään pois luonnontilasta eivätkä olleet järjestäytyneet poliittisesti. He eivät olleet oppineet tuntemaan voimiaan eivätkä käyttämään niitä. Siinä tilanteessa heidän kimppuunsa hyökkäsi kansoja, jotka jo tottelivat lain mahtia ja joiden joukkovoima oli koottu yhden tahdon alaisuuteen. Kulttuuriltaan paljon kehittyneempinä ne taistelivat heitä vastaan viekkain keinoin ja uusin, heille tuntemattomin asein.²⁴⁹

A. I. Arwidssonilla on asiasta vallan erilainen käsitys. Vastaava tekstinkohta menee hänen laatimassaan ruotsinnoksessa näin:

Ne vähäiset tiedot, jotka suomalaisten varhaisimmasta tilasta ovat saatavissa, ja jotka täytyy kerätä ympäröivien kansojen aikakirjoista, riittävät toki vakuuttamaan meidät siitä, että sivistys ainakin tiettyjen suomalaisten kansanheimojen keskuudessa oli saavuttanut melkoisen kehitystason, vaikka niiltä vielä puuttuikin sellaista sisäistä voimaa, joka

²⁴⁸ RÜHS 1997 [1811], 34. Filosofian alaan kuuluvista tieteistä Rühss pitää historioitsijalle suositeltavina kuitenkin logiikkaa, antropologiaa ja psykologiaa, etiikkaa, luonnonoikeutta sekä lisäksi filosofian historiaa, koska filosofien systeemeillä ja mielipiteillä on hänen nähdäkseen aina ollut valtava vaikutus koko aikakauden ja sen merkkimiesten ajattelutapaan. RÜHS 1997 [1811], 33 ja 34.

²⁴⁹ RÜHS 1809, 3 ja 4 / RÜHS 1811, 1 ja 2.

*on seurausta kehittyneemmistä yhteiskunnallisista ja poliittisista laitoksista.*²⁵⁰

Tässäkin Arwidsson kritisoi Rühsiä epäsuorasti siitä, että tämä ei ole hyödyntänyt lähdeaineistonaan muinaisskandinaavista tarustoa, josta olisi löytynyt tietoa muinaisten suomalaisten historiasta, jos tekijä vain olisi sitä etsinyt. Ennen kaikkea Arwidsson tarttuu Rühsin väitteeseen siitä, että suomalaiset elivät vielä lähes luonnontilassa eikä heillä ollut poliittisia instituutioita. Se ei Arwidssonin käsityksen mukaan pidä paikkaansa. Kohtaan, jossa tuo esille tiettyjen suomalaisten kansanheimojen väitettyä korkeamman kehitysasteen, Arwidsson on lisännyt myös alaviitteen aiheeseen liittyen. Siinä hän kertoo esittävänsä teoksen lisäosassa tarkemmat perustelut näille tähän saakka epätavallisina pidetyille väitteilleen.

Arwidssonin perustelut ovat laajat. Itse asiassa koko Suomi ja sen asukkaat -teoksen 63-sivuisessa lisäosassa on kyse juuri siitä, että Arwidsson pyrkii kumoamaan väitteen varhaisten suomalaisten alhaisesta kehitysasteesta²⁵¹. Lisäosa on mainio ammattitaidon näyte siinä mielessä, että Arwidssonin päättely etenee sinänsä melko loogisesti ja on omaperäistä. Hän on poiminut lähteistään pienetkin tiedonjyvät huolella talteen ja osaa käyttää historiallista tietoa hyväkseen.

Arwidsson lähtee liikkeelle nimeämällä ne suomalaiset kansanheimot, jotka mainitaan pohjoisen vanhoissa saagoissa ja joiden historia siis ulottuu hamaan muinaisuuteen. Näitä heimoja ovat Ruijan asukkaat, bjarmalaiset, karjalaiset, hämäläiset, kveenit sekä varsinaisista suomalaisista huomattavasti eroavat lappalaiset.²⁵²

Ruijasta Arwidsson kertoo, että jo ensimmäinen maininta tästä heimosta koskee heidän kauppaja- ja muita yhteyksiään norjalaisten kanssa. Alue joutui jo varhain norjalaisten hallintaan ja ruijalaiset maksoivat heille veroa. Verovelvolliset suorittivat maksut varallisuutensa mukaan: rikkaimmat maksoivat 15 nädännahkaa, 5 porontaljaa, yhden karhunaljan, 10 koria höyheniä, yhden karhun- tai saukonnahkaisen röijyn sekä yhden 16 kyynärää pitkän mursunnahkatouvin ja yhden samanpituisen hylkeennahasta valmistetun

²⁵⁰ RÜHS 1827, 1.

²⁵¹ Tähän tulokseen on tullut myös Päiviö Tommila teoksessaan *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia* (ks. Tommila 1989, 68).

²⁵² RÜHS 1827, lisäosa, 177 ja 178.

touvin. Tämän lisäksi veroina annettiin vielä miekkoja, nuolia ja muita aseita. Arwidsson kertoo, että ruijalaisten valmistamat aseet olivat erittäin arvostettuja siitakin syystä, että niitä ei voinut noitua. Edellä mainituilla tavaroilla käytiin alueella myös kauppaa. Kaupankäynti oli erittäin tuottoisaa ja siksi kauppaoikeuksien hallinnasta syntyi kiivaita taisteluita. Vähitellen mahtavan Hlade-suvun jaarlit saivat Ruijan hallintaansa. Arwidssonin mukaan näille tiedoille löytyy todisteita vanhoista saagoista.²⁵³ Hän antaa siis Ruijasta kuvan poliittisesti ja taloudellisesti merkittävänä alueena, jota saagojen hallitsijat ovat pitäneet tavoittelemisen arvoisena.

Merkittävin suomalaisista alueista oli kuitenkin arvoituksellinen Bjarmia, jonka menneisyys on askarruttanut historioitsijoita ennen ja jälkeen Arwidssonin²⁵⁴. Hänen mukaansa pohjoisen saagoissa kutsuttiin tällä nimellä Vienanmeren ympäristössä olevaa aluetta. 'Bjarmia' puolestaan olisi johdettu suomen kielen sanasta *Perämaa*, lyhentyneessä muodossaan *Permaa*, ja tarkoittaisi kaukaista, muiden maiden takana sijaitsevaa maata. Perusteluna on, että tämä nimitys täsmäisi Otterin Bjarmiasta käyttämän nimityksen *Beormas* kanssa, mutta erityisesti venäläisten käyttämän nimityksen *Perem* tai *Perm* kanssa. Historiallinen Perm tai Permia, jota siis saagoissa kutsuttiin Bjarmiaksi, oli erittäin tärkeä valtakunta nykyisen Venäjän alueella. Ei ole päästy selvyyteen siitä, mihin Permin suuruus tyssäsi. Arwidsson epäilee valtakunnan joutuneen ensin Novgorodin vallan alle, mahdollisesti jo 1000-luvulla, ja myöhemmin mongolivalloitusten uhriksi.²⁵⁵

Arwidssonin mukaan ei ole koskaan asetettu kyseenalaiseksi sitä, että bjarmalaiset olivat suomensukuinen kansa. Vaikeampaa onkin sitten lähdetietojen puutteessa päästä selvyyteen siitä, mihin kansanheimoon he kuuluivat. Arwidssonilla on asiasta teoria. Hän huomauttaa, että venäläisten kronikoiden ja varhaisten historioitsijoiden mukaan se maantieteellinen alue, jolla Bjarmia todennäköisesti sijaitsi, tunnettiin vielä 1200- ja 1300-luvuilla nimellä *Savolotschië*, kun taas Perm tarkoitti silloin hieman eri aluetta, joka oli kooltaan paljon pienempi. Koska nyt 'Savolotschië' on sanana hyvin samankaltainen kuin Savo ja Savolainen, päättelee Arwidsson, että muinaiset bjarmalaiset hyvinkin saattoivat olla savolaista kansanheimoa ja paikannimi olisi sitten johdettu kansan nimestä. Hänen

²⁵³ RÜHS 1827, lisäosa, 179–182.

²⁵⁴ Arwidsson pitää *Idunan* numerossa neljä (1813) ilmestynyttä tutkimusta Bjarmiasta vakuuttavana eivätkä sen tulokset hänen nähdäkseen jätä enää sijaa epäilyksille. Niihin hän nojaa omissa bjarmi-tulkinnoissaan. Bjarmeihin liittyvien käsitysten historiasta ks. Haavio 1965.

²⁵⁵ RÜHS 1827, lisäosa, 183 ja 195.

väitettään tukee mm. se, että savolotschienkin läntisenä naapureina asusti karjalaisia. Koska karjalaiset ja savolaiset murteen perusteella ovat toistensa läheisimpiä sukukansoja, vahvistuu se oletus, että savolotschit kuuluivat karjalais-savolaiseen sukuun.²⁵⁶ Karjalais-savolaiseen kansanheimoon kuului siis Arwidssonin mukaan enemmän väestöä kuin tavallisesti on arvioitu. Lisäksi se piti hallussaan paljon luultua laajempia alueita, jotka ulottuivat Vienanmeren rannoille saakka.

Näiden pohdintojen jälkeen Arwidsson alkaa kuvata sitä kehittynyttä kulttuuria ja sivistystä, joka kukoisti myöhemmin bjarmalaisina tunnetuksi tulleiden kansojen keskuudessa. Hän mainitsee bjarmalaiset suomalaisista kansanheimoista sivistyneimmäksi. Heidän uskontonsa oli kehittynyt, kuten tämän tutkielman edellisessä alaluvussa olemme saaneet huomata. Myös kauppayhteydet ulkomaailmaan olivat vilkkaat. Sama kauppareitti, joka johti Ruijan keskuksiin, jatkui myös Bjarmiaan. Sitä kautta bjarmalaiset kävivät kauppaa skandinaavien kanssa.

Bjarmia oli Arwidssonin mukaan myös tärkeä solmukohta itämailta tuotujen tuotteiden kaupassa, johtihan Kaspiamereltä kauppatie Bjarmian valtakunnan läpi aina Jäämerelle saakka. Nykyisenkin historiankäsityksen mukaan Volgan rannalla sijainnut Bolgar oli tärkeä kauppapaikka, johon saapui itämaista kauppatavaraa Kaspiameren tienoilta. Arwidssonin mukaan Bjarmia sijaitsi Bolgarin pohjoispuolella ja toimeliaat bjarmalaiset alkoivat pian osallistua itämaisen kauppatavaran kuljettamiseen Venäjälle. Heidän kauppapaikkansa sijaitsi Kama-joen erään sivuhaaran varrella. Sinne he toivat kauppatavaraa Bolgarista ja kuljettivat sitä edelleen Vienan- ja Petšorajokia pitkin Vienanmerelle saakka. Arwidssonin mukaan ei siis ole ihme, että huhut Bjarmian rikkaudesta ja kaupankäynnistä levisivät kauas. Itämaisten kauppamiesten mukana suuren Permin maine kulkeutui Punaisen meren rannoille saakka. Arwidsson kertoo, että arabialaisista kirjailijoista mm. Ibn Haukal ja Ibn Fozlan kirjoittivat Permin maineesta ja Otter kuvaili Permiä tiheään asutuksi.²⁵⁷

Suomen alueella asuvat kansatkaan eivät Arwidssonin mukaan olleet niin takapajuisia, kuin Rühns antoi ymmärtää. Esimerkiksi kveeneistä tiedettiin vain vähän, mutta niistä vähäisistäkin tiedoista oli pääteltävissä, että he olivat saavuttaneet tietyn sivistystason ja

²⁵⁶ RÜHS 1827, lisäosa, 184–186.

²⁵⁷ IBID, 186–195.

heillä oli jonkinlainen valtiosääntö sekä erilaisia määräyksiä ja asetuksia²⁵⁸. Murteiden samankaltaisuuden perusteella Arwidsson päättelee, että myös kveenit kuuluvat alunperin savolais-karjalaiseen heimoon. Arwidssonin mukaan suomalaisia on siis oikeastaan vain kahta heimoa ja osuvinta on nimittää heitä karjalaisiksi ja hämäläisiksi, vaikka hän onkin Suomi ja sen asukkaat -teoksessa viitannut kaikkiin suomensukuisiin heimoihin nimityksillä, joita saagoissa ja vanhoissa kertomuksissa käytetään. Toimimalla niin hän on halunnut helpottaa kokonaiskuvan muodostamista asiasta.²⁵⁹

Tehtyään selväksi nämä suomensukuisten heimojen keskinäiset suhteet, Arwidsson siirtyy kertomaan niistä heimoista, joihin on perinteisesti viitattu karjalaisena ja hämäläisenä kansanheimona. Karjalaisten kohdalla Arwidsson korostaa kaupankäynnin suurta merkitystä, joka on tullut selväksi jo hänen kertoessaan bjarmalaisten vaiheista. Tärkeä kaupan solmukohta karjalaisille oli Suomenlahden pohjukassa sijaitseva Koivisto, jossa oli runsaasti hyviä satamapaikkoja. Hämäläisten Arwidsson puolestaan kertoo esiintyvän 1000-luvulta 1300-luvulle toistuvasti tärkeissä yhteyksissä venäläisissä aikakirjoissa. Hämäläiset kuvataan riidanhaluisena, sotaisana ja urhoollisena kansakuntana, jonka hyökkäykset ovat yhtä rohkeita kuin kauhistuttaviakin. Heidän retkensä osoittavat Arwidssonin mielestä, että heidän henkinen kehityksensä oli saavuttanut jo korkeamman tason. Hän huomauttaa myös, että koska tiedot hämäläisten vaiheista ovat peräisin vihollisten aikakirjoista, ei pidä ihmetellä, jos hämäläiset aina tuntuvat tietojen mukaan olevan taisteluissa alakynnessä.²⁶⁰

Arwidsson kokoaa vielä yhteen johtopäätöksensä suomensukuisten heimojen kehitysteestä ennen Ruotsin vallan alle siirtymistä:

Usein on oletettu, että silloin kun suomalaisten maa liitettiin Ruotsiin, suomalaiset olivat vielä kaikkein matalimmalla kehitysteella ja he ”olivat astuneet vasta muutamia askeleita tiellään pois luonnontilasta” [...]. Mutta jo ne tiedot, jotka edellä esitetty sisältää, kuvaavat suomalaisten kansanheimojen varhaisimman aseman ja kohtalot aivan toisessa suhteessa. Ruijan asukkaat maksavat veroa [...] tavaroina, jotka todistavat, että kansan kehitys ei ole ollut vähäistä. Bjarmia esittäytyy

²⁵⁸ RÜHS 1827, lisäosa, 196 ja 197.

²⁵⁹ IBID, 198 ja 199.

²⁶⁰ IBID, 196–204.

*rikkaana, mahtavana ja kuuluisana kauppavaltiona, jonka huomaan on jäänyt koko kansan uskonnollisen palveluksen keskus; kveenit uskaltavat hyökätä myös Itämeren toiselle puolelle; ja karjalaiset, mutta erityisesti hämäläiset sotivat itsepintaisesti novgorodilaisten naapureidensa kanssa, jotka ovat poliittiselta kehitykseltään heihin nähden aivan ylivoimaisia.*²⁶¹

Näin siis Arwidsson tulee todisteluillaan luoneeksi kaikille suomalaisille kansanheimoille mahtavan menneisyyden. Hänen antamansa kuvan mukaan he pitivät hallussaan laajoja alueita ja olivat kulttuuriltaan kehittyneitä. He olivat rohkeita ja heitä oli paljon.

Edellä kuvatut Arwidssonin tutkimustulokset on nähtävä vastauksina niihin aikakauden polttaviin kysymyksiin, jotka liittyivät suomalaisen mytologian olemassaoloon ja luonteeseen sekä kansanrunouden luonteeseen ja ikään ja joihin läheisesti kietoutui kysymys koko suomalaisen sivistyksen iästä ja alkupisteestä. Epäillessään suomalaisen mytologian olemassaoloa vuonna 1819 Svensk Literatur-Tidningissä, kuten edellisessä kappaleessa on todettu, Lorenzo Hammarskjöld oli myös huomauttanut, että suomalaisen mytologian historiallinen alkuperä pitäisi selvittää, ennen kuin sitä voi tulevassa kulttuurityössä hyödyntää. Hammarskjöldin mielestä oli turha valitella, ettei selvitystyötä ole jo aikapäiviä sitten tehty, sillä eihän mikään tule tehdyksi, jos ei työtä rohjeta edes aloittaa. Lisäksi Hammarskjöld oli Rühsin kanssa samaa mieltä siitä, että suomalaisten vanhimpiinkin kansanlauluihin on kietoutunut kristillistä ainesta. Hammarskjöld piti tätä todisteena siitä, että suomalainen sivistys alkaa vasta ruotsalaisten vaikutuspiiriin joutumisesta. Arwidsson ilmeisesti otti Hammarskjöldin väitteet henkilökohtaisena haasteena.²⁶²

²⁶¹ RÜHS 1827, lisäosa, 210.

²⁶² Castrén 1951, 319–328.

5. SUOMALAISTEN NYKYISYYS

5.1. Suomalaisen nykytila Rühsin ja Arwidssonin silmin

Suomi ja sen asukkaat -teoksen toinen, yleistä tilastotietoa Suomesta tarjoava osa kertoo paljon myös kirjoittajiensa käsityksistä suomalaisten nykytilasta ja tulevaisuudennäkymistä. Rühsin näkemysten muotoutumiseen on vaikuttanut se, että hän oli ulkomaalainen ja toimi kirjallisen lähdeaineiston varassa. Hän ei ollut koskaan käynyt Suomessa eikä hänellä siten ollut maasta omakohtaista kokemusta. Suomalaisena Arwidssonin suhde Suomen yleisiin asioihin oli luonnollisesti perin erilainen. Hän pystyi nojautumaan omiin kokemuksiinsa maasta, vaikka kirjoittikin versionsa teoksesta Ruotsissa. Arwidssonilla oli Suomessa edelleen sukulaisia ja ystäviä; hän oli Rühsiä paremmin informoitu Suomen asioista. Arwidsson kiittääkin teoksensa esipuheessa kaikkia niitä henkilöitä, jotka ovat välittäneet hänelle tarpeellisia tietoja Suomesta käsin²⁶³.

Aikalaisetkin kiinnittivät huomiota Rühsil epädulliseen asetelmaan. C. A. Gottlund kirjoitti arvostelussaan *Svensk Literatur-Tidning*issä, että Rühsin ansioita Suomen historian kirjoittajana ei voi täysin tehlata, kun otetaan huomioon, kuinka vaikeata ulkomaalaisen on päästä perille vieraan maan asioista, ihmisistä ja kielestä²⁶⁴. Mutta Gottlundilla oli selvä mielipide Rühsin suoriutumisesta:

Vaikkakin hän on uutterasti käyttänyt useimpia lähteitä, joihin hänellä on aiheesta ollut mahdollisuus päästä käsiksi, on työn hedelmänä ollut se, että ulkomaalainen lukija, sen sijaan että ei olisi saanut Suomesta minkäänlaista tietoa, on saanut Suomesta vain puolinaista tietoa; hän saa tietää tästä maasta koko joukon sekä mielenkiintoisia että tosia tietoja, mutta yhdistyneenä niin moniin vääriin, kummallisiin ja sekaviin tietoihin, että hän lopulta, jos hänen epäluulonsa on herännyt, ei enää tiedä mitä uskoa ja mitä ei²⁶⁵.

Arwidsson onkin korjailut ahkerasti Suomi ja sen asukkaat -teoksen toisen osan yleisiä Suomeen liittyviä tietoja. Osa on epäilemättä korjattu puhtaasti ajantasaistamisen vuoksi,

²⁶³ RÜHS 1827, IX.

²⁶⁴ SL-T nro 19/1817 (Gottlund), 290.

²⁶⁵ IBID. Harvennukset Gottlundin.

Rühsin uusimmatkin tilastotiedot kun olivat 1800-luvun alusta. Tällaisia Arwidssonin ajan tasalle saattamia tietoja ovat esimerkiksi eri pitäjien väkiluvut ja tärkeimpien elinkeinojen vuotuiset tuotantomäärät. Arwidsson on oikonut myös Rühsin puutteellisesta maan tapojen tuntemuksesta johtuvia virheitä, kuten epätarkkuuksia eri kaskeamistekniikoihin liittyen, vesistöjen reittejä koskien ja karhunmetsästystekniikan suhteen. Arwidssonin korjauksista mielenkiintoisimman ryhmän muodostavat sellaiset, joiden tarkoituksena on muuttaa lukijoiden käsitystä kokonaisesta asiakokonaisuudesta. Tällaisia asioita ovat Suomen ilmasto, elinkeinoelämän kehittämismahdollisuudet sekä suomalaisten mentaliteetti ja elämänpiiri.

Suomen ilmastosta Rühs tietää kertoa, että maaperän soisuus vaikuttaa siihen haitallisesti. Suot pilaavat ja huonontavat ilmastoa kylmillä ja epäterveellisillä huuruillaan ja muuttavat melko hyvätkin pellot pahoiksi hallapaikoiksi, mistä on maanviljelykselle suurempaa haittaa kuin uskoisikaan. Ilmastolle on tyypillistä myös keskeytymätön talvi, joka paikoitellen kestää kaksi kolmasosaa vuodesta. Joet lakkaavat virtaamasta ja jäätyvät useinkin pohjaan asti. Harvoin on talvea, jolloin pakkanen ei putoaisi 26 asteeseen. Toki lauhempiakin päiviä tulee ja monesti keskellä talveakin on suojasäätä useita päiviä peräkkäin. Mutta merenlahdella pääsee sisäsaaristossa kulkemaan reellä vielä huhtikuun alussa ja usein pidempäänkin. Arvioidaan, että kylmyys on lisääntynyt viime aikoina ja että erityisesti Ahvenanmeri jäätyisi useammin kuin ennen²⁶⁶. Yöpakkasia on usein kesään asti ja ne ovat viime aikoina jopa yleistyneet.²⁶⁷

Arwidsson ei kiistä, etteikö Suomen soisuus haittaisi maanviljelystä, kertoopa hallan vaaroista tarkemminkin kuin Rühs. Pohjanmaalla ja Savossa on kuitenkin otettu soita viljelyskäyttöön jo pidemmän aikaa, vuosi vuodelta toimeliaammin, ja sen myötä yöpakkasten haitat ovat vähentyneet erittäin paljon. Esimerkiksi Kauhajoella, jossa halla ennen turmeli vainiot vähintään joka toinen vuosi, tapahtuu tätä nykyään enää joka neljäs tai viides vuosi. Mitä talven kestoon tulee, on se Arwidssonin mukaan vain maan pohjoisosissa kaksi kolmasosaa vuodesta. Joet jäätyvät pohjaan asti vain toisinaan. Viimeisen kymmenen vuoden aikana ilmavirtaus on ollut paljon lauhempi, mutta muinoin olivat harvassa sellaiset talvet, jolloin pakkanen ei olisi pudonnut 26 asteeseen. Silloin pääsi merenlahdella sisäsaaristossa kulkemaan reellä vielä huhtikuun alussa. Mutta viime

²⁶⁶ RÜHS 1809, 400 / RÜHS 1813, 226.

²⁶⁷ RÜHS 1809, 256–259 / RÜHS 1813, 9.

vuosien lauhojen talvien aikana kaikki tämä on muuttunut eikä Ahvenanmeri ole jäänyt enää pitkään aikaan. Merenlahdetkin ovat jäättömiä ja posti kuljetetaan veneellä.²⁶⁸

Suomen elinkeinoelämää Rüks pitää melko alkeellisena eikä lupaa sille kovin hääviä tulevaisuuttakaan. Maa hyötyisi suuresti jokien perkaamisesta ja suurten vesistöjen yhdistämisestä toisiinsa. Monesti on projekteihin asian edistämiseksi ryhdyttykin, mutta valitettavasti ilman tarpeellisia tietoja. Ei ole otettu huomioon paikallisia oloja eikä niitä tavattoman suuria kustannuksia, jotka uudistuksista aiheutuisivat. Kalliit sulut ja kanavarakennelmat eivät sovellu Suomen oloihin, sillä vesistöjen ominaisuudet, lyhyt kesä, pitkä talvi ja kova pakkanen ovat sellaisille rakennelmille aivan liian epäsuotuisia.²⁶⁹

Suomen maanviljelys voisi ottaa suuria edistysaskeleita, jos seuraavat neljä tekijää eivät olisi haittaamassa kehitystä: 1) Epäsuotuisa ilmasto, joka pakottaa tekemään kaikki mahdolliset ulkotyöt, myös rakennustyöt, lyhyen kesäkauden aikana. Talvisin maanviljelijällä ei Rüksin mukaan ole muuta tekemistä kuin hakata päivän tarpeiksi halkoja savupirttiinsä. 2) Erityisesti maan sisä- ja pohjoisosissa työnjako on väestön pienestä lukumäärästä johtuen vaikeaa. Monin paikoin ei ole edes tietä tilalta toiselle, mikä pakottaa kunkin tilallisen rakentamaan oman tuuli- tai vesimyllynsä. Myllyn kustannukset taas syövät suuren osan hänen viljansa hinnasta. Samoin on muidenkin asioiden kohdalla: tiettömien taivalten päässä kukin joutuu olemaan oma seppänsä, suutarinsa ja räätälinensä. 3) Matkanteon vaikeuden vuoksi tuotteiden kuljettaminen myyntiin ei ole kovin kannustava ajatus. Siksi ei edes pyritä tuottamaan viljaa enemmän kuin omiksi tarpeiksi ja viljan arvo on etäisemmissä maankolkissa vähäinen.

Neljäntenä syynä on Suomen maantieteellinen sijainti, joka on maanviljelystuotteiden kaupan kannalta huono. Naapurimaihinsa Suomi ei voi tuotteitaan kaupata, koska ne valmistavat täsmälleen samoja tuotteita itsekin. Merenkulun käytännön hankaluuksien takia menestyksen etsiminen kauempaa ei ole kannattavaa.²⁷⁰ Rüks kertoo Suomen rannikoiden olevan täynnä kareja, saaria ja luotoja niin Pohjan- kuin Suomenlahdellakin. Siksi purjehtiminen on erittäin vaarallista. Suomalaisilla merimiehillä, jotka usein ovat myös maanviljelijöitä, on puutteelliset tiedot merenkulusta. He purjehtivat usein ilman

²⁶⁸ RÜHS 1827, II osa, 7–10.

²⁶⁹ RÜHS 1809, 258 / RÜHS 1813, 8.

²⁷⁰ RÜHS 1809, 264 / RÜHS 1813, 11–13.

merikarttoja ja suunnistavat pelkästään maamerkkien perusteella. Onnettomuudet ovat hyvin yleisiä ja johtuvat osittain taidottomuudesta ja huolimattomuudesta, osittain rajuista myrskyistä ja keväisin ajojäästä.²⁷¹

Karjankasvatuksen, metsien ja kalastuksen ohella suomalaiset puuhastelevat lisäksi kivikunnan tuotteiden parissa. Käyttökelpoisia tuotteita on vain vähän. Paikoitellen on alettu työstää rautaa, mutta asiasta kiinnostuneiden puutteessa toiminta on jouduttu lopettamaan. Kuparia maassa on vähän. Pohjanmaalla on tiilenvalmistukseen sopivaa savea ja Hämeessä on yleistä kalkki. Suolan puute on aiheuttaa asukkaille usein hankaluuksia. Talousseuran toimesta on yritetty valmistaa suolaa merivedestä, mutta huonolla menestyksellä.²⁷²

Näiden edellä mainittujen elinkeinojen lisäksi Suomessa ei Rühsein mukaan ole muita, jotka olisivat mainitsemisen arvoisia. Maaseutukaupungit eivät ole onnistuneet vilkastuttamaan sisämaata eikä Rühse neuvoisi lisäämään niiden lukumäärää. Hän mainitsee elinkeinoista vielä yksittäisiä esimerkkejä: Suomen rannikkoalueille on perustettu monta ruukkia, jotka saavat malminsa Ruotsista. Ne ovat mitä ilmeisimmin lisänneet väestön määrää, maan rakentamista ja teollisuudenhaaroja ylipäätään. Paikoitellen salpietarin valmistuksesta saataisiin huomattavia voittoja, jos kaikkea ei olisi pakko myydä kruunulle. Myös puuastioiden valmistusta Suomessa harjoitetaan, etenkin Varsinais-Suomessa, ja tuotoksia myydään ulkomaillekin. Laivoja rakennetaan kaupungeissa ja paikoitellen myös talonpoikien toimesta, mutta Rühsein mukaan laivat ovat kehnosti rakennettuja ja niillä on huono maine.²⁷³

Arwidssonilla on hyvin erilainen näkemys Suomen elinkeinoelämästä ja sen mahdollisuuksista. Maa on hyötynyt viime vuosina suoritetusta jokien perkaamisesta suunnattomasti. Järvien pinnan laskun myötä myös soisten alueiden kuivaaminen ja viljely on helpottunut, millä on ollut suotuisa vaikutus ilmastoon ja hyvinvointiin. Arwidsson kertoo, että on väitetty sulkujen ja kanavarakenteiden sopivan huonosti Suomen oloihin eikä niistä kalleuteensa nähden saataisi vastaavaa hyötyä. Hän ei halua kiistää perusteluiden painoarvoa, mutta kehottaa kiinnittämään huomiota muihinkin näkökohtiin.

²⁷¹ RÜHS 1809, 258 / RÜHS 1813, 8.

²⁷² RÜHS 1809, 287–289 / RÜHS 1813, 33.

²⁷³ RÜHS 1809, 289 ja 290 / RÜHS 1813, 34.

Tärkein niistä on se, että jos maa ei pysty kuljettamaan tuotantoaan markkinoille, tuotannosta on maalle hyvin vähän etua. Tai vielä oikeammin, maa lopettaa tuottamisen kokonaan, jos ei tuotteista ole sille hyötyä. Suurin etu olisi Arwidssonin mukaan siitä, jos Savon ja Karjalan järvien välille avattaisiin yhteys. Lisäksi pitäisi päästä Laatokalle. Silloin näiltä alueilta voisi helpommin kuljettaa tuotteita myytäväksi Pietariin.²⁷⁴

Rühsin listaamat Suomen maanviljelystä haittaavat tekijät Arwidsson arvioi hieman vähäisemmiksi. Vain tietyillä alueilla maan sisäosissa maanviljelijällä ei ole talvisin muuta tekemistä kuin hakata halkoja päivän tarpeiksi. Suomen väkimäärä on tosin pieni maan kokoon nähden ja maa on siksi vähemmän viljelty kuin mitä se voisi olla, mutta viljelysmaan määrä lisääntyy koko ajan. Samaten seppien, suutareiden ja räätäleiden määrä on jo lisääntynyt. Mitä tulee siihen seikkaan, että matkanteon vaikeudet estävät kuljettamasta tuotteita syrjäisemmiltä alueilta myyntiin, on huomioitava toinenkin seikka. Matkoja ei ylipäätään tehdä niinkään siksi, että haluttaisiin päästä eroon ylimääräisistä tuotteista, vaan jotta saataisiin suolaa ja tarvikkeita sekä rahaa kruunun maksuihin.²⁷⁵

Kaupankäyntiäkin Suomi harjoittaisi maanviljelystuotteillaan, jos tullimaksut eivät olisi melkein kaikissa Euroopan maissa niin korkeat, että ajatus viennistä on täysin mahdoton. Merenkulussa on tosin Rühsin mainitsemia hankaluuksia, mutta saaristotalonpojat ovat kuitenkin erinomaisen taitavia merenkulun käytännöllisen puolen hallitsijoita. Onnettomuuksia sattuu paljon harvemmin kuin voisi luulla. Sitä mukaa kun heillä on ollut mahdollisuuksia hankkia itselleen paremmin rakennettuja aluksia, ovat haaksirikotkin käyneet vuosi vuodelta harvinaisemmiksi.²⁷⁶

Arwidssonin mielestä Suomen karjankasvatus, metsänhoito ja kalastus ovat kehittyneet paljon ja kehittyvät edelleen. Kivikunnasta saadaan paljon käyttökelpoisia tuotteita.²⁷⁷ Hän korostaa, että Suomessa on jo kauan ollut omia ruukkeja ja vuorityön merkitys on viime vuosina kasvanut erittäin paljon. Kiskon Orijärvellä on jo kauan ollut toiminnassa kuparikaivos, joka työllistää päivittäin 120 ihmistä. Uusia kuparimalmiesiintymiä löytyy useinkin. Vuodesta 1811 alkaen valtauskirjoja on myönnetty jo 47 kappaletta. Arwidssonin mukaan vuoriteollisuuden lisäksi kaikkien muidenkin elinkeinojen merkitys on nousussa.

²⁷⁴ RÜHS 1827, II osa, 8 ja 9.

²⁷⁵ IBID, 12 ja 13.

²⁷⁶ IBID, 15 ja 9.

²⁷⁷ IBID, 17 ff.

Hirsien ja sahalautojen viennistä on tullut merkittävää ja sahatteollisuus on jatkuvassa kasvussa. Samoin lisääntyy verkatehtaiden määrä, ja Tampereella on eräs sinne muuttanut englantilainen perustanut erilaisia tehtaita, joiden menestyksen suhteen voi olla toiveikas. Kaupungeissa rakennetaan laivoja, ja paikoitellen erityisesti Pohjanmaalla talonpoikienkin toimista. Nykyään laivat ovat yleisesti ottaen vahvoja ja hyvin rakennettuja. Yrityksiä valmistaa suolaa merivedestä on jatkettu edelleen, myös Talousseuran johdolla, vaikka suurta menestystä ei olekaan saavutettu.²⁷⁸

Suomen väestön kasvusta Rühns toteaa, että se on tavatonta, huolimatta niistä haitoista, jotka häviävät vasta paremman ravinnon ja ilmasto-olosuhteisiin sopivamman elämäntavan myötä. Rühnsin mielestä sanalasku ”sanasta miestä, sarvesta härkää” kuvaa oivasti suomalaisten kansallisuutta. Suomalainen ei lähenny vieraan ihmisen kanssa helposti, vaikka ottaakin tämän vastaan suurella vieraanvaraisuudella. Kannattaa kuitenkin nähdä se vaiva, että lähentyä hänen kanssaan. Suuttuessaan suomalainen on raju, kiivastuva ja kostonhimoisin. Uudistuksista suomalainen ei pidä ja onkin vaikeaa saada häntä muuttamaan tapojaan. Yleisesti ottaen suomalaiset ovat vaatimattomia ja olosuhteiden pakosta kovia tekemään työtä. Heiltä ei myöskään puutu kädentaitoja. Tavat ovat heidän keskuudessaan melko siveät eikä aviottomia lapsia synny kovin paljon.²⁷⁹

Pohjoissuomalaisia pidetään petollisina kaupankävijöinä. Heidän oveluutensa on sitäkin kauheampaa, kun siihen yhdistyy voimaa ja pelottomuutta. Etelä-Suomessa pohjoissuomalaisia pidetään hyvin pelottavina, semminkin kun heillä katsotaan olevan taikavoimia. Yleensäkin suomalaiset ovat taikauskoista väkeä. Heillä on paljon erilaisia taianomaisia rituaaleja. Suomalaiset tuntevat paljon tarinoita niistä vaikutuksista, joita loitsut ovat saaneet aikaan. Sitä vastoin on vaikea saada kerättyä taikarunoja arkistoihin, koska niiden taitajat eivät luota oppineisiin ja pelkäävät loitsujensa menettävän voimaansa maallikoiden haltuun joutuessaan.²⁸⁰ Rühns toteaaakin taikauskosta sarkastisesti:

Miten ihmeellistä se onkaan, että perusteettomat ja tyhmit ajatukset leviävät niin nopeasti ja kuin itsestään, mutta sitä vastoin on usein hyvin

²⁷⁸ RÜHS 1827, II osa, 36 ja 37.

²⁷⁹ RÜHS 1809, 290 ff / RÜHS 1813, 35 ff.

²⁸⁰ RÜHS 1809, 295 ff / RÜHS 1813, 39 ff.

*vaivalloista saada ihmiset vakuuttumaan mitä hyödyllisimmistä totuuksista, joista olisi heille itselleen ilmeistä hyötyä!*²⁸¹

Arwidsson tekee pieniä tarkennuksia Rühsin väittämiin. Hänkin katsoo Suomen väestönkasvun olevan tavatonta, huolimatta kaikista niistä haitoista, jotka vähitellen ovat häviämässä paremman ravinnon ja lisääntyvän viljelyn ansiosta²⁸². Suomalaisten luonteenlaadusta Arwidsson on Rühsin kanssa samaa mieltä, paitsi että kostonhimoisina hän ei suomalaisia pidä. Hän korjaa myös, että eteläsuomalaiset eivät enää pidä pohjoissuomalaisia pelottavina.²⁸³ Suomalaisten taikauskon hän katsoo vähentyneen ja menettäneen muinaista salamyhkäisyyttään ja sen myötä voimaansa:

*Nyt kun uskomisen loitsuihin, lauluihin ja lukuihin on vähentynyt jo erittäin paljon, tavataan silti nykyään toisinaan niitä, joilla on kansallisina harvinaisuuksina muistissa isien vanhoja taikarunoja, ja he antavat ilman merkittäviä vaikeuksia puhua itsensä ympäri kertomaan ne muillekin*²⁸⁴.

Kuten voidaan huomata, Rühsin ja Arwidssonin käsitykset Suomen ja suomalaisten nykytilasta eroavat toisistaan huomattavasti. Eräs luonnollinen selitys asialle on se, että Suomi tosiaan otti eri aloilla aimo harppauksia eteenpäin 1800-luvun alkuvuosikymmeninä. Antti Kuusterän mukaan Suomen talous oli Ruotsin vallan päättyessä ollut ns. periferiaaloukussa. Talouden saralla hallitseva asema oli ollut emämaa Ruotsin virka- ja talouseliitillä, joka piti Suomea lähinnä raaka-ainevarastonaan ja välineenä Ruotsissa käytettävän ylijäämän hankkimiseen. Suomessa ei ollut sellaista ryhmittymää, jonka omien etujen mukaista olisi ollut kehittää koko yhteiskuntaa tasapuolisesti ja kokonaisvaltaisesti. Tämä tilanne muuttui, kun Suomi siirtyi Venäjän yhteyteen. Aiemmin Tukholmasta keskitetysti johdetusta maakunnasta tuli taloudellisesti autonominen yksikkö. Uusi isäntä halusi ostaa alusmaansa luottamuksen parantamalla virkamieskunnan etuja, keventämällä verotusta ja lupaamalla käyttää Suomessa kannetut verot Suomen tarpeisiin. Sekavaa tulli- ja rahapolitiikka selkeytettiin ja maan liikenneoloja alettiin rakentaa sellaisiksi, että Tukholman sijasta voitiin hyödyntää toisen suuren

²⁸¹ RÜHS 1809, 307 / RÜHS 1813, 48.

²⁸² IBID, 38.

²⁸³ IBID, 38 ff.

²⁸⁴ IBID, 45.

kaupungin, Pietarin, kysyntää. Yhteiskunnan perusrakenteita kehitettiin aktiivisesti.²⁸⁵ Yliopiston resurssit kaksinkertaistettiin.

Huomioon on otettava myös ilmaston suuri merkitys aikalaisten ajatusmaailmassa. 1700-luvun loppupuolen Pohjolan ilmastokäsityksiä tutkineen Carl Frängsmyrin mukaan ilmastoon liittyvät käsitykset olivat jonkinlaista vallitsevaa ajatuksellista ”yhteisomaisuutta”, ne esiintyivät samantyyppisinä niin Ruotsissa kuin muuallakin vanhan mantereen vaikutuspiirissä. Käsitteenä ’ilmasto’ oli laajempi kuin nykyään: sana saattoi puhtaana meteorologisen merkityksensä ohella tarkoittaa koko ihmisen elinympäristöä. Tässä merkityksessä myös esimerkiksi Herder ilmasto-sanaa käytti²⁸⁶. Oli siten luonnollista, että ilmaston katsottiin voimakkaasti vaikuttavan siihen, millaiseksi eri ilmastovyöhykkeillä asuvien kansojen elämämpiirit muotoutuivat. Tällaisilla käsityksillä on pitkä historia, jo antiikin Kreikassa oltiin kiinnostuneita ilmaston vaikutuksesta ihmiseen. Mutta 1760–70 -luvuilla on havaittavissa jonkinlainen käänne ilmastotutkimuksessa. Keskeiseksi tutkimuskohteeksi nousi ihminen, kun kauppakomppanioiden ja lisääntyvien matkustusmahdollisuuksien myötä oli saatavissa lisää tietoa eri maailmankolkista, kuten villi-ihmisten kansoittamasta Australiasta, josta tuli Englannin siirtomaa vuonna 1788.²⁸⁷

Historiateoreettisessa teoksessaan Rühls tuo selkeästi ja yksityiskohtaisesti esiin henkilökohtaisia näkemyksiään ilmaston merkityksestä:

Suurin vaikutus kansoihin ja niiden kehittymiseen on ilmastolla ja maaperällä; niiden ominaisuuksista riippuvat fyysiset ominaisuudet ja elämäntapa, ja ne määräävät kansan koko olemassaolon tavan muotoutumisen. [...] jos luonto on liian antelias ja tarjoaa kaiken tarvittavan kuin itsestään, jää ihminen liian helposti nautinnon viettelevän houkutuksen huomaan, hänen luomisvoimansa ei pääse esiin, eivätkä hänen taipumuksensa vahvistu ja kehity ponnistusten kautta. Siksi kansat ottavat suurimmat edistysaskeleet aina sellaisilla alueilla, joilla ahkeruus palkitaan, mutta tielle asetetut esteet kannustavat toimeliaisuuteen ja harkintaan, kuten Egyptissä, Eufratin tasangoilla jne.²⁸⁸

²⁸⁵ Kuusterä 1991, 81–84.

²⁸⁶ Saariluoma 2006, 202.

²⁸⁷ Frängsmyr 2000, 9–10 ja 22.

²⁸⁸ RÜHS 1997 [1811], 142.

Sen sijaan napa-alueilla ja kylmissä ilmastoissa kehitys on Rühsin mukaan paljon rajatumpaa ja hitaampaa: siellä taistelu ulkoisia esteitä vastaan on liian vaativaa ja välttämättömimpienkin tarpeiden tyydytys vaatii suurta voimainponnistusta. Myös ihmisten yhteiselo on vaikeaa, koska suurimpana huolenaiheena on varastojen kerääminen talven varalle ja siksi jokainen yksilö vaatii suuremman tilan ympärilleen. Tämä selittää Rühsin mukaan senkin, miksi suurten kaupunkien lukumäärä vähenee sitä mukaa, kun mennään kauemmas pohjoiseen.²⁸⁹

Rühs jatkaa kertomalla, että maaperän ominaisuudet määräytyvät tarkasti ilmaston ominaisuuksien mukaan. Maaperä on joko sellaisenaan tai ihmisen suorittaman muokkauksen myötä viljelykelpoista, tai sitten se koostuu kalliosta, hiekasta ja aroista. Siten maaperä määrittää sen elämäntavan, joka kansalle on mahdollinen. Lisäksi täytyy huomioida maantieteelliset suhteet: jos kansa elää eristäytyneenä, se kehittyy hitaammin kuin naapureiden ympäröimä kansa, joka voi tarkkailla toisten kansojen tekemisiä ja joka joutuu naapureidensa tähden olemaan myös enemmän varuillaan. Sen sijaan Rühsin mielestä on virheellistä olettaa, että kansat kehittyisivät elinkeinoihin sidottujen kehitystasojen kautta. Onhan olemassa kansoja, jotka ovat aina olleet kalastajia tai metsästäjiä.²⁹⁰

Rühs huomauttaa vielä, että ilmaston suuri merkitys ei johdu niinkään sen välittömästä vaikutuksesta itse ihmisorganismiin, vaan ennen kaikkea ilmaston vaikutuksesta koko elinympäristöön. Hänen mielestään sellaiset kirjoittajat, jotka yrittävät johtaa ihmisten moraalikäsitteet ja tunteetkin ilmastosta, menevät päätelmässään liian pitkälle. Tällainen kirjoittaja on esimerkiksi Montesquieu, joka väittää esimerkiksi, että kylmässä ilmastossa elävillä ihmisillä on heikko käsitys hauskanpidosta. Rühs on sitä mieltä, että grönlantilaisilla on taatusti hauskanpidosta aivan yhtä vahva käsitys kuin pariisilaisillakin, mutta käsitys on vain erilainen. Ja käsitysten erilaisuuteen ilmastolliset syyt tietysti vaikuttavat.²⁹¹

Rühsin ilmastoargumenttien perusteella on luontevaa olettaa, että hänen pessimistisyytensä Suomen kehittämismahdollisuuksien suhteen selittyy parhaiten juuri niistä käsin. Hän

²⁸⁹ RÜHS 1997 [1811], 142.

²⁹⁰ IBID, 143 ja 144.

²⁹¹ IBID, 143 ja 144.

tuntuu ajattelevan, että vaikka Suomeen olisi rakennettu kuinka paljon teitä ja kanavia hyvänsä, maan vaivaksi jäävät edelleen talvet, jotka nielaisevat seitsemän kuukautta vuodesta ja jotka ovat vain kylmenneet viime vuosina. Olosuhteista johtuen suomalaisten luonteenpiirteetkin ovat mitä ovat. Toisaalta Rühsin huomiota kiinnitti myös Suomen väkiluvun vahva kasvu. Kun hän peräänkuulutti ilmasto-olosuhteisiin paremmin sopivaa elämäntapaa, ehkä hän tarkoittikin, että suomalaisten pitää ahkerammin pyrkiä voittamaan luonnon ja ilmaston heille asettamia esteitä ja hankkia menestystä toimeliaisuuden ja harkinnan kautta, kuten egyptiläiset aikoinaan. Näinhän Arwidsson tuntuu asian ymmärtäneen, sillä hänen ruotsinnoksessaan ilmastoon paremmin sopivan elämäntavan vaatimus on korvattu toteamuksella, että viljelyn maan osuus on lisääntymässä.

Arwidsson on ylipäätään paljon vakuuttuneempi Suomen mahdollisuuksista. Valitettavasti hän ei ole Rühsin tarkkuudella ilmaissut näkemystään ilmaston merkityksestä kansoille, mutta selvää on, että hänkin piti ilmasto merkittävänä tekijänä. Korostaahan hän omassa versiossaan Suomi ja sen asukkaat -teoksesta niitä hyötyjä, joita soiden kuivattaminen ja ottaminen viljelyskäyttöön on maalle tuonut nimenomaan ilmaston lauhtumisen kautta. Arwidsson ei myöskään liioitellut ilmastohavaintoineen eikä yrittänyt väaristellä asioita Suomen eduksi. Tutkija Jari Holopainen on geologian ja paleontologian alan väitöskirjassaan osoittanut, että 1820-luvulla Suomen kevät olivat lämpimämpiä kuin kahdella edellisellä vuosikymmenellä, samaten ne olivat lämpimiä 1790-luvulla, mutta 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä kevät sen sijaan olivat tavallista kylmempiä²⁹².

Näin ollen Rühsin kirjoittaessa kirjaansa aikalaisten vaikutelma Suomen ilmastosta on ollut se, että ilmasto ei ole lauhtumassa, vaan kylmenemässä. Arwidssonin laatiessa ruotsinnostaan ilmaston taas on huomattu lämpenevän jo vuosia peräjälkeen. Tämä selittää osaltaan eroja kirjoittajien suhtautumisessa. Toki huomioon on otettava sekin, että Rüh oli nykymielessäkin ammattimainen historioitsija, kun taas Arwidsson oli, vaikkakin koulutettu historioitsija hänkin, joka tapauksessa idealisti, joka muutamaa vuotta ennen

²⁹² Holopainen 2006, 4. Holopainen kertoo samassa yhteydessä tutkimustulostensa korreloivan melko hyvin NAO-indeksin (North Atlantic Oscillation) kanssa.

NAO-indeksi kuvaa Pohjois-Atlantin heilahduksena tunnettua ilmastoilmiötä, jossa laaja ”ilmanpaineputja” siirtyy hitaasti Atlantilla vaikuttaen tuulensuuntiin, sademääriin sekä matala- ja korkeapaineiden vyöhykkeisiin. Käytännössä NAO näkyy Suomessakin siten, että vuoden kierrolla on kaksi hitaassa tahdissa vuorottelevaa perustyyppiä: lumisia ja kylmiä talvia seuraavat pitkät, viileät kevät ja myöhäiset kesät, leutoja tai lumettomia talvia puolestaan varhaiset, lämpimät kevät ja kesät. Ilmiöstä tarkemmin ks. esim. Hurrell 1995.

ruotsinnoksensa ilmestymistä oli ylevin sanoin ilmoittanut omistavansa elämänsä Suomen asian ajamiselle. Merkille voidaan panna myös, että Rühsin teoksesta vuonna 1817 kirjoittamassaan arvostelussa Gottlund ei puutu Rühsin ilmastoväitteisiin millään tavoin²⁹³.

Vielä täytyy muistaa, että siihen, millaisina Rühsin käsitykset ilmenevät teoksessa Suomi ja sen asukkaat, on vaikuttanut Suomen poliittisen tilanteen kärjistyminen Suomen sodan aikoihin. Kuten luvussa 3.2. mainittiin, Rühns on kirjeenvaihdossaan tuonut esiin, että toivoi Suomen historiansa lopettavan Venäjän valheellisten manifestien ilmestymisen. Monissa manifesteissa taas korostettiin sitä, kuinka Suomen talouselämä lähtisi nousukiitoon maan siirtyessä Venäjän vallan alle. Ehkä Rühns halusi muistuttaa, että vaikka Suomeen olisi rakennettu kuinka paljon teitä ja kanavia hyvänsä, maan vaivaksi jäävät edelleen ne talvet, jotka nielaisevat seitsemän kuukautta vuodesta ja jotka ovat vain kylmenneet viime vuosina.

5.2. Suomi – alkuvoimaisen runouden vai turhien sijamuotojen kieli?

Suomi ja sen asukkaat -teoksen molemmissa versioissa näkyy myös aikauden yleinen kiinnostus kansojen kieliä kohtaan – kirjoittajien viestit tosin eroavat toisistaan. Historiatieteellisessä Entwurf einer Propädeutik des historischen Studiums -teoksessaan Rühns on korostanut kielitaidon suurta merkitystä historian tutkijalle. Vaikka aikosi vain sivistää itseään historian avulla eikä ryhtyä itse sitä tutkimaan, täytyy kuitenkin pystyä lukemaan ja ymmärtämään suuria historioitsijoita alkukielellä, koska käännöksissä heidän teoksensa aina menettävät alkuperäistä luonnettaan. Tähän sivistystarpeeseen riittää, että osaa kreikkaa, latinaa, italiaa, ranskaa, saksaa ja englantia. Varsinainen historiantutkija sen sijaan tarvitsee paljon laajemman kielitaidon, ei pelkästään siksi, että hän sitä kautta pääsee kiinni lähteisiinsä, vaan siksi, että kielitieteessä ja historiassa vallitsevat samat kritiikin harjoittamisen lait. Lait eroavat toisistaan oikeastaan vain käytötapansa kautta, ja pelkästään kohdistamalla historialliseen lähteeseen kielitieteellistä kritiikkiä voi monesti päätellä lähteen käyttökelpoisuuden. Rühnsin mielestä historiantutkijalle ovat tärkeitä kaikki kielet, joilla historiaa on kirjoitettu.²⁹⁴

²⁹³ SL-T nro 49/1817 (Gottlund), 771 ff.

²⁹⁴ RÜHS 1997 [1811], 23 ja 24. Olettaen, että bibliofiili Rühns hankki omaan lähes parintuhannen niteen kirjastoonsa sellaisia kirjoja, joista hän oli kiinnostunut ja joihin hän aikoi perehtyä, voi antaa painoarvoa

Suomi ja sen asukkaat –teoksesta käy ilmi, että Rühns osasi myös suomea ainakin jonkin verran ja tunsikin Suomen kieltä koskevaa kirjallisuutta. Hän ilmoittaa Suomen historiassaan aina erityiskäsitteiden suomenkieliset nimet, onpa kyse sitten taikauskaisista käsityksistä tai viljelykasveista, joten sanasto hänellä on hallussa. Rühns on melko hyvin perillä myös Suomen kielen rakenteista. Teoksensa toisessa osassa hän kertoo lukijalle mm. Suomen kielen ääntämyksestä.²⁹⁵ Gottlund tosin on Rühnsin suomen kielen taidosta toista mieltä. Hänen mukaansa Rühnsin runokäännöksetkin ovat Gananderin *Mythologia Fennica*n ja paikoin Porthanin latinankielisten runoversioiden pohjalta tehtyjä²⁹⁶.

Suomen kieltä Rühns pitää hyvin melodisena ja sopivana runotaiteeseen, koska sanat päättyvät enimmäkseen vokaaleihin ja konsonantteja on harvoin paljon peräkkäin. Kun kieltä puhutaan hyvin, siinä on tiettyä juhlallista täyteläisyyttä. Suomen kieli ei kuitenkaan ole kovin kehittynyt, koska sitä käytetään kirjallisiin esityksiin vain vähän. Kielen oppimiseksi on tarjolla vain vähän apuneuvoja. Kieliopilliseen rakenteeseen kuuluu paljon vakiintuneita sanontatapoja, mutta kovin vaikea se ei kuitenkaan ole. Kieliopissa olisi Rühnsin mielestä yksinkertaistamisen varaa. Sijamuotojen määrän voisi hyvin vähentää kuuteen. Nyt jokainen modifikaatio, joka on muodostettu lisäämällä sanan perään preposition kaltainen sana, lasketaan omaksi sijamuodokseen. Esimerkkinä Rühns käyttää ilmaisua 'jumalaxi', joka hänen mukaansa on muodostettu liittämällä yhteen sanat 'jumala' ja 'luoxi'. Suomen kielen konjugaatiota Rühns pitää erikoisena: väitelauseissa predikaattiverbi taipuu, mutta kieltolauseissa ei.²⁹⁷

Gottlundin reaktio Rühnsin ajatuksiin kohtaan on tyly. Gottlundia ärsyttää Rühnsin voitonriemu, se, kuinka tämä on muka niin näppärästi onnistunut pääsemään eroon yhdestä turhasta sijamuodosta käyttämällä muotoa 'jumalan luoxi' muodon 'jumalaxi' sijaan ja jos siten itse aloittanut lapsenkengissä olevan Suomen kielen kehittämisen. Vaan kun 'jumalan luoxi' ja 'jumalaxi' eivät tarkoita alkuunkaan samaa asiaa. Rühnsin ehdottamalla tavalla Suomen kieltä ei kannata lähteä korjailemaan. "Saman tienhän sijamuodot voisi vähentää yhteen ainoaan", Gottlund vielä toteaa sarkastisesti.²⁹⁸

sille seikalle, että hänen kirjastossaan oli saksankielisten kirjojen lisäksi kirjoja latinaksi, kreikaksi, englanniksi, ranskaksi, ruotsiksi, tanskaksi, hollanniksi, espanjaksi ja italiaksi. Lisäksi Rühns omisti portugali-ranska-latina -sanakirjan sekä Puolan kielen ja Venäjän kielen sanakirjan. Ks. RÜHS 1820.

²⁹⁵ RÜHS 1809, 342 ff. / RÜHS 1813, 77 ff.

²⁹⁶ SL-T nro 50/1817 (Gottlund), 790.

²⁹⁷ RÜHS 1809, 342–345 / RÜHS 1813, 77–80.

²⁹⁸ SL-T nro 50/1817 (Gottlund), 793 ja 794.

Gottlund tekee Svensk Literatur-Tidningiin kirjoittamassaan arvostelussa ylipäättään selväksi, että hänen mielestään Rühns ei osaa kylliksi arvostaa Suomen kielen ainutlaatuisuutta. Gottlundhan korosti Suomen kielen runollisuutta ja metaforisten ilmausten pohjattomia mahdollisuuksia myös kumotessaan Rühnsin väitteitä muinaisten suomalaisten fetisismistä. Gottlund on täysin vakuuttunut vanhojen suomalaisten runojen kielen ja sisällön potentiaalista:

[...] jos vanhat Kansallislaulut kerättäisiin, ja niistä muodostettaisiin systemaattinen kokonaisuus, olisipa se sitten Eepos, draama tai mikä hyvänsä, voisi siitä tulla uusi Homeros, Ossian tai Niebelungein laulu; ja kuuluisaksi tulleena herättäisi Suomen Kansallisuus, oman ainutlaatuisuutensa loistolla ja kunnialla, tietoisena itsestään, ja koristettuna oman edistyksensä kirkkaudella, aikalaistensa ja jälkimaailman ihmettelyn²⁹⁹.

Arwidssonilla puolestaan on Rühnsin Suomen kieltä koskevissa väitteissä paljon korjattavaa jo siksikin, että vajaassa kahdessakymmenessä vuodessa oli ehtinyt ilmestyä suhteellisen paljon Suomen kieltä koskevaa tutkimusta. Matti Klingen mukaan kiinnostus Suomen kieltä kohtaan johtui osaltaan myös Suomen uudesta valtiollisesta asemasta: ajateltiin, että Suomen kieli olisi tulevaisuudessa tärkeä ja siksi sen tutkimiseen kannatti panostaa. Suomi oli suuriruhtinaskunnassa rahvaan enemmistön kieli, mikä olisi tulevaisuudessa otettava hallinnossa huomioon.³⁰⁰

Suomen kielen käyttö oli Arwidssonin mukaan niin ikään lisääntynyt ja sitä kautta kielestä oli tullut käyttökelpoisempi ja notkeampi. Hän on ylipäättään sitä mieltä, että suomi soveltuu runotaiteen kieleksi *erittäin* hyvin.³⁰¹ Eikä siinä kaikki:

Lisäksi tulevat sen erinomainen taivutusmuotojen rikkaus kaikissa sanaryhmissä, maalailevien ilmausten suuri määrä sekä puheenparsi, ja sen harvinainen ominaisuus sallia rajoittamatta eräänlainen onomatopoietica, joka itsessään ei omaa mitään merkitystä ja joka aina

²⁹⁹ SL-T nro 25/1817 (Gottlund), 394.

³⁰⁰ Klinge 1997, 39 ja 40.

³⁰¹ RÜHS 1827, 80 ff.

*voidaan kääntää jollain muulla ilmaisulla, mutta jolla omassa yhteydessään on järjellinen merkitys*³⁰².

Rühs siis suhtautui Suomen kieleen aivan eri tavalla kuin Gottlund ja Arwidsson. Rühille suomella ei ole henkilökohtaista merkitystä, se on vain kieli, jota hänen tutkimuskohteenaan olevassa maassa puhutaan ja johon hänen siksikin on täytynyt tutustua. Rüh näki kansan kielen sekä sen elämäntavan ja ominaislaadun välillä tiiviin sisäisen yhteyden³⁰³. Kansa ei voinut olla erilainen kuin kielensä. Kansan kieli on välttämättä samalla kehitysasteella kuin itse kansakin. Paljon oli pääteltävissä esimerkiksi synonyymeistä: jos niitä johonkin asiaan liittyen on paljon, se osoittaa, että asialla on ollut erityistä merkitystä. Suomalaisilla esimerkiksi on paljon kalastusvälineisiin liittyvää kotoperäistä sanastoa, mistä voidaan Rühin mukaan päätellä, että kalastus on heidän alkuperäisiä elinkeinojaan.³⁰⁴

Rüh oli kyllä ajan hengen mukaisesti innostunut kirjallisista ja kielellisistä pyrkimyksistä, mutta hän oli orientoitunut oman äidinkielen suuntaan. Hän kehottaa historiantutkijaakin panostamaan erityisesti oman äidinkielen hallintaan, sillä onhan niin, että vieraassa kielessä ei voi koskaan saavuttaa samaa ilmaisun syvyyttä ja täyttä elävyyttä³⁰⁵. Erityisesti [saksalaisen] historiantutkijan on perehdyttävä niin saksankielisen proosan kuin runoudenkin merkkiteoksiin, joita kohtaan on nyt herännyt lämmin, ylistävä innostus. Näissä merkkiteoksissa oli hänen mukaansa haudattuna arvokas aarre, jota täytyy käyttää Saksan kielen rikastuttamiseen ja kaunistamiseen.³⁰⁶

Rüh arvosti ylipäätään saksan merkitystä korkealle. Tämä käy ilmi hänen Edda-teoksessaan, jossa hän päätyy ns. pohjoisen mytologian suhteen siihen tulokseen, että se oli kotoperäistä ainoastaan Islannissa eikä ollut koskaan ollut yleistä muissa skandinaavisissa maissa. Islannissakaan mytologia ei ollut itsenäinen elementaarinen osa elämää, vaan enemmänkin oppimisen ja sivistyksen myötä syntynyttä. Siksi voidaan sanoa, että pohjoinen runotaide on kuihtunutta ja sisäänpäinkääntynyttä. Sen sijaan saksalainen runous näyttäytyy hänen mielestään edelleen alkuperäisenä, lempeässä voimassaan ja

³⁰² RÜHS 1827, 80.

³⁰³ RÜHS 1997 [1811], 28.

³⁰⁴ IBID.

³⁰⁵ IBID, 29.

³⁰⁶ IBID.

herkkyydessään, karistaneena itsestään sen vieraan aineksen³⁰⁷, jota siihen on yritetty tyrkyttää. Rühns nimeää suuria saksalaisia runoilijoita Hans Sachsista³⁰⁸ Goethen ja kysyy: ”Mitä ruotsalaiset ja tanskalaiset voivat esittää vastineeksi näille nimille, jotka ovat kehittyneet täysin itsenäisesti?”³⁰⁹ Rühns tekee siis selväksi, että skandinaavinen runous on vain omiin tarkoituksiin muokattua vierasta ainesta, eikä se ole mitään verrattuna saksalaiseen runouteen.

Saksalaisuuden arvostus ei rajoittunut Rühnsillä vain kielen alueelle. Hän kuului niiden oppineiden joukkoon, jotka vieraan vallan alla käänsivät katseena yhteissaksalaiseen historiaan. Germaanit, varhaiskeskiaika ja keskiaikainen keisarikunta alkoivat saada aivan toisenlaista painoarvoa kuin valistushistorioitsijoiden käsissä.³¹⁰ Rühns kuului niihin, jotka propagoivat yhtenäisen, perustuslaillisesti hallitun Saksan puolesta.³¹¹

Gottlund ja Arwidsson ovat siinä mielessä samoilla linjoilla Rühnsin kanssa, että hekin ovat voimakkaasti orientoituneita oman maansa kieleen, siis suomeen. Suomen kieltä pidettiin kiinnostavana ja kauniina runouden kielenä myös Ruotsin romanttisissa kulttuuripiireissä, joihin sekä Gottlundilla että Arwidssonilla oli tiiviit yhteydet. Svensk Literatur-Tidnignissä vuonna 1813 ilmestyneestä Suomi ja sen asukkaat -teoksen arvostelusta suomen kielen arvostus käy selkeästi ilmi. Kaiken sen tiedon perusteella, jota ruotsalainen kirjoittaja Rühnsin teoksen kautta on saanut suomalaisten taikauskosta, leikeistä ja seuraelämästä, hän tulee siihen tulokseen, että suomalaisilla ehdottomasti on ruotsalaisia paljon eloisampi ja toimeliaampi mielikuvitus ja kyky tuottaa runoutta. Samanlaisia kouluttamattomien ja jopa lukutaidottomien talonpoikien keskuudessa syntyneitä runoja ei olisi kirjoittajan mielestä voinut syntyä ruotsalaisten keskuudessa. Ruotsalaisten talonpoikien laulut on kirjoittajan mukaan kursittu kokoon niistä lauluista, joita parempi väki aikanaan lauleli ja jotka muinoin muodostivat Ruotsin oman ritari-runouden, mutta joka sitten hylättiin ulkomaisten kotkotusten vuoksi. Siksi ruotsalaisten talonpoikien laulut ovat raakileita vailla runollista symboliikkaa. Siinä missä ruotsalainen talonpoika mielellään ottaa omakseen paremmissa

³⁰⁷ Rühns viitanee vieraalla aineksella ranskalaiseen vaikutukseen. Ks. esim. RÜHS 1815, 283–288.

³⁰⁸ Saksalainen lauluntekijä, ns. mestarilaulaja (1494–1576).

³⁰⁹ RÜHS 1812, 118 ja 119.

³¹⁰ Schleier & Fleischer 1997, XXIX.

³¹¹ Scholz 2001, 127 ja 128.

säädyissä sepitetyn, suomalainen halveksuu kaikkea, mikä ei kumpua hänen omasta elämästään ja omalaatuisista näkemyksistään.³¹²

Arwidssonille suomen kielen aseman kohottaminen oli selkeä pyrkimys, hän oli esimerkiksi jo vuonna 1821 tehnyt aloitteen suomen kielen opetuksesta kouluissa ja yliopistoissa. Liisa Castrénin mukaan Arwidsson omaksui jo opiskeluvuosinaan ajatuksen siitä, että kieli on kansakunnan tärkein voimavara ja olemassaolon edellytys. Castrén pitää varsinaisena sysäyksenä tähän ajatteluun A. H. L. Heerenin kirjoitusta *Über die Mittel zur Erhaltung der Nationalität besieger Völker*, joka vuonna 1812 ilmestyi Suomessa tarkoin seuratussa ruotsalaisessa *Journal för Litteraturen och Teatern* -lehdessä ruotsiksi käännettynä.³¹³

Kyseisessä kirjoituksessaan Heeren listasi perusteluineen ne seikat, jotka auttavat alistettua kansaa säilyttämään identiteettinsä. Ne ovat kansan valtiosääntö, tavat, uskonto, kieli ja sivistys. Tärkeimmäksi hän nostaa kansan kielen, sillä se on kansan koko henkisen olemuksen uskollinen kuva. Kielen avulla kansan on mahdollista erottautua muista ja jos kansan kieli häviää, häviävät myös juuri ne rajat, jotka sen muista erottavat. Kansa, joka rakastaa kieltään, kunnioittaa itseään kansana, mutta kielen halveksuminen on osoitus siitä, että halutaan lakata olemasta kansakunta. Heeren korostaa myös, että kielten kohtalot riippuvat niiden sivistysasteesta. On siis erittäin tärkeätä pyrkiä edistämään kirjallisuutta ja monipuolista kielenkäyttöä.³¹⁴ Kukistettuja kansoja Heeren lohdutti vielä seuraavilla sanoilla:

*Heiltä voidaan riistää vain se, mikä luonteeltaan on katoavaista. Mutta tähän ei sisälly kansallisuus. Se ei muodostu ulkonaisista seikoista [...] Se on syvemmällä, sielumme taipumusten ja kehityksen sisimmässä olemuksessa. Ei ole miekkaa, joka raivaisi tien tähän näkymättömään temppeleihin; se pysyy pyhänä, niin kauan kuin itse pidätte sitä pyhänä; jos sitä loukataan, se on teidän omaa syytänne.*³¹⁵

Vuonna 1810 alunperin ilmestynyt Heerenin kirjoitus oli tietysti suunnattu Napoleonin kourissa tuskailleen Preussin lohdutukseksi. Kirjoituksen sanoma kuitenkin istui Suomen

³¹² SL-T nro 39/1813 (Palmbiad?), 607 ja 608.

³¹³ Castrén 1944, 77–80. Castrénin mukaan käänös oli tarkka.

³¹⁴ HEEREN 1821 [1810], 6–27.

³¹⁵ IBID, 32.

tilanteeseen niin oivallisesti, että Castrénin mukaan Arwidsson käytti Heerenin temppeливvertausta sellaisenaan vielä vuosikymmeniä myöhemmin ja piti sitä oman toimintansa ydinajatuksena.³¹⁶ Kun muistetaan, että Heeren oli myös Rühsin tärkeitä oppisiä, voidaan huomata, että Rühsin ja Arwidssonin kieleen liittyvät ajatukset itse asiassa hyvinkin saattavat juontaa samoista lähteistä.

6. SELVIYTYMISTARINASTA KASVUTARINAKSI

Onko tämän tutkielman lopullisena johtopäätöksenä nyt sitten se, että Arwidsson päätti kirjoittaa Suomen historian uudelleen, koska suomalaiset eivät enää olleet ruotsalaisia, venäläisiäkään heistä ei ollut tullut, heistä oli siis tehtävä suomalaisia? Ei ja kyllä. Suomalaiset olivat selvästikin jo olemassa, heitä ei tarvinnut enää tehdä. Rühskään ei Suomen historiassaan millään tavoin asettanut kyseenalaiseksi suomalaisten asemaa kansana, joka asui tietyllä maantieteellisellä alueella. Silloinhan hän ei edes olisi kirjoittanut Suomen ja sen asukkaiden historiaa. Hänelle suomalaiset ovat selvästikin erillinen kansa, joka suureksi epäonnekseen sattuu vaikuttamaan juuri Ruotsin ja Venäjän välimaastossa, mutta on jotenkin kuitenkin aina onnistunut selviämään vaikeuksista ja vieläpä vähän kehittynekin. Rühstillä on Suomesta ja suomalaisista selkeä kuva kansana, joka on mm. omaperäisen kielensä ja runoutensa ansiosta sympaattinen, mutta ei kuitenkaan missään tapauksessa samalla viivalla esimerkiksi saksalaisten kanssa. Hänen käsityksensä taustalla vaikutti 1800-luvun alun saksalainen varhaisnationalismi, jonka käyttövoimana oli Napoleonin harjoittama Saksan-politiikka.

Rühsin kirjoittaessa teostaan Suomen sodan lopputuloksesta ei ollut vielä täyttä varmuutta. Ei ollut selvillä, millaiseen asemaan suomalaiset tällä kertaa sodan päätteeksi joutuisivat. Ajan tapaan historiasta saattoi kuitenkin etsiä avaimia nykytilanteen ja tulevaisuudenkin ymmärtämiselle. Näin Rühns juuri teki, osaksi omasta mielenkiinnostaan ja osaksi siitä syystä, että arveli asian kiinnostavan muitakin lukevia maanmiehiään.

Rühsin toiminta-aika sijoittuu selkeästi valistuksen ja romantiikan välimaastoon. On olemassa viitteitä siitä, että hän oli kiinnostunut ainakin joistakin romantiikan ajatuksista

³¹⁶ Castrén 1944, 80.

ainakin henkilökohtaisella tasolla. Rühns näki kyllä valistuksen korostamat historian hyödyt, mutta ei allekirjoittanut sitä, että historiaa pitäisi tutkia vain ja ainoastaan hyödyn vuoksi. Historian tutkiminen oli tärkeää historian itsensä vuoksi. Tätä ajatustahan alettiin korostaa 1800-luvun kuluessa selvemmin.

Historiatieteellisessä toiminnassa Rühnsin periaatteena oli kuitenkin pitää tiukasti kiinni valistuksen aikana omaksutuista kriittisistä periaatteista. Rühns mm. kieltäytyi itsepintaisesti kelpuuttamasta saagoja ammattimaisen historiankirjoituksen lähdemateriaaliksi. Hänen mielestään historiantutkimukseen ei myöskään pitänyt sekoittaa ajankohtaisten filosofisten suuntausten ajatuksia. Rühnsiä voikin pitää ennen kaikkea ammattilaisena, joka tosin tutkimuskohteita valitessaan kiinnitti huomiota kysynnän ja tarjonnan lakeihin, mutta ei tinkinyt argumenteistaan niiden hyväksi. Tämä näkyy myös Suomi ja sen asukkaat -teoksesta. Suuri osa sen lähdemateriaalista oli peräisin valistuksen ajalta, mikä väistämättä antaa teokselle oman leimansa. Jälkipolvet pitivät varmaankin myös sen hieman vanhentunutta jäsentelyä kömpelönä ja historismin sujuvuusihanteita vastaamattomana.

Arwidsson taas laati omaa versiotaan teoksesta Suomi ja sen asukkaat aivan toisista lähtökohdista käsin. Hänen aikanaan vaikutti jo selvältä, että Suomi jäisi Venäjän yhteyteen ja että tiukoista sensuurioloista huolimatta paljon parannuksiakin oli tapahtunut. Monien muiden suomalaisten tavoin Arwidsson oli kiinnostunut synnyinmaansa historiasta ja kansanrunoudesta. Hän oli päättänyt alkaa kuuluttaa niiden ilosanomaa myös muille. Tähän Arwidssonin projektiin nivoutuu myös hänen versionsa Rühnsin teoksesta. Arwidssonin mielestä Rühnsin suomalaisista antama kuva on tyystin vääränlainen. Suomalaisten menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus ovat paljon menestyksekkäämpiä kuin Rühnsin tekstistä voisi päätellä.

Rühnsille oli tärkeää antaa suomalaisista sellainen kuva, joka heistä lähdekriittisiä menetelmiä soveltamalla oli mahdollista saada. Hänen kannaltaan ensisijaista ei ollut se, millaiseksi kuva muodostuu. Arwidssonin kohdalla tilanne oli toinen. Arwidsson katsoi tarpeelliseksi luoda suomalaiset Rühnsin jäljiltä uudelleen. Rühns ei ensinnäkään ollut suomalainen, joten hänen tietojaan ei voinut suomalaisten mielestä pitää aivan suomalaisten tuottamien veroisina. Tosin hän nojasi suurelta osin Porthanin tietoihin, ja Porthania taas pidettiin Suomessa edelleen arvossa. Sinänsä Rühnsin näkökulma Suomeen oli siis oikea, toisin kuin Peter von Gerschaun. Mutta se ei kuitenkaan riittänyt. Suomi ja

sen asukkaat -teoksessa oli paljon sellaisia virheitä, joita suomalainen kirjoittaja ei olisi tehnyt. Olihan teos tietysti tiedoiltaan osin vanhentunutkin. Tärkeää on silti huomata, että suuri osa Arwidssonin tekemistä korjauksista kohdistui nimenomaan Rühsin käsityksiin suomalaisten muinaisuudesta. Teoksen ajantasaistaminen oli pienemmässä roolissa. Tämä kertoo osaltaan siitä, kuinka tärkeänä Arwidsson piti suomalaisten muinaisuuden selvittämistä. Hänelle juuri se vaikuttaa olleen kirjan polttavin kysymys.

Omaa Suomi-kuvaansa tarjoillessaan Arwidsson nojautuu ensinnäkin suomalaisten omaperäiseen kansanrunouteen, jota oli tuohon aikaan kerättyä jo jonkin verran. Lisäksi hän hyödynsi tietoutta Bjarmiasta tai Permistä, tarunhohtoisestä muinaissuomalaisesta mahtivaltioista, jota saagoissa kuvattiin ja joka tuon ajan historioitsijoita paljon askarrutti. Hän pitää Bjarmian olemassaoloa varmana asiana eikä minään myyttinä. Siksi suomalaisten muinaisuus on pakko arvioida uudelleen. Arwidsson siis osallistuu teoksellaan aktiiviseen aikalaiskeskusteluun suomalaisten menneisyydestä ja tuo siihen uutta näkökulmaa. Keskustelun oli käynnistänyt C. A. Gottlundin perusteellinen arvostelu Rühsin teoksesta.

Suomi ja sen asukkaat -teoksen tilastollisessa osiossa Arwidsson puolestaan saa tilaisuuden määrittää uudelleen myös suomalaisten nykyisyys ja tulevaisuus. Hänen kuvaamanaan ne ovat paljon valoisampia kuin Rühsin kuvaamana. Syyksi on todettu ennen kaikkea se, että olosuhteissa tosiaan oli tapahtunut muutosta parempaan päin. Arwidssonin optimismi ei ole pelkkää propagandaa. Suomen talous oli kohentunut ja jopa ilmasto vaikutti olevan lauhtumassa. Suomen kieli kehittyi. Kaiken kaikkiaan Rühsin kertoma suomalaisten selviytymistarina muuttui Arwidssonin käsissä enemmänkin kasvutarinaksi: suomalaiset olivat historian kulussa toki joutuneet kohtaamaan vääryyksiä ja vaikeuksia ja taikauskoakin oli harjoitettu, mutta suunta oli kuitenkin koko ajan kehittyneempää kulttuuria päin.

Suomalaisten muinaisuuden suhteen muodonmuutos selviytymistarina- ja kasvutarinaksi edellyttikin Arwidssonilta sitten hieman enemmän työstämistä. Suuren muinaisuuden kirjoittaminen vaati historiaan toisenlaista otetta kuin Rühillä oli. Arwidssonin mielestä Rüh oli vienyt historian epäilyn aivan liian pitkälle, kun ei hyväksynyt saagojen käyttöä historiantutkimuksen lähdeaineistona. Arwidssonin kaltaiset romantikot pitivät niin Pohjoismaissa kuin Saksassakin erittäin turhauttavana sitä, että oli olemassa hienoja

vanhoja kertomuksia kansojen muinaisuudesta, mutta niistä ei muka voisi ammentaa historiaa kirjoitettaessa.

Vaikka Arwidsson siis itse hyödynsi saagoja, hänen tutkimusotettaan ei kuitenkaan voi väittää kritiikittömäksi. Hänkään ei kelpuuttanut kaikkia saagoja, vaan pitää osaa niistä vain fantastisina kertomuksina. Lisäksi Arwidsson korostaa olevansa sinut sen kanssa, että ei pysty saamaan tutkimuskohteestaan, suomalaisten muinaisuudesta, täysin varmaa tietoa. Tämä on tärkeä ero verrattuna Rühsiin, joka taas piti varmaan tietoon pyrkimistä ainoana järkevänä päämääränä historiantutkimukselle. Arwidsson on historioitsijana erilainen kuin Rühls, mikä johtuu siitä, että suomalainen historiatiede ei Suomessa ollut vielä täysin löytänyt paikkaansa tieteellisessä yhteisössä eikä asiasta varsinkaan käyty kovin aktiivisesti keskustelua. Ammattimaisia historioitsijoita oli vain muutamia ja Arwidssonkin osallistui vuodesta 1821 alkaen keskusteluun Ruotsista käsin. Tavallaan oltiin vielä Porthanin ristiriitaisen perinnön varassa – hänhän oli korostanut kriittisyyden tärkeyttä, mutta toisaalta esimerkiksi pitänyt Ossianin lauluja aitoina. Näistä seikoista johtuen huomio olikin Suomessa keskittynyt itse historian substanssiin. Olihan Suomesta sitä paitsi vasta tullut autonominen suuriruhtinaskunta. Omien juurien etsintä koettiin tärkeämmäksi kuin metodologiset pohdinnat.

Näin Arwidssonin historioitsijuuteen sekoittui ajatuksia muilta tieteenaloilta, ennen kaikkea filosofiasta. Mielenkiintoista on silti havaita, että vaikka Rühlsinkin lähipiiriin kuului romantikkoja, hänellä heidän vaikutuksensa ei samalla tavalla ulottunut omaan tieteenalaan. Todennäköisesti niiden soveltamatta jättäminen oli hänelle yhtä kuin historioitsijan ammattiosaamista. Arwidssonin tapauksessa taas vaikutti osaltaan varmasti myös se, että saksalaiset vaikutteet eivät luonnollisestikaan kulkeutuneet Pohjoismaihin minään erillisinä paketteina "historiatiede", "filosofia" ja "kirjallisuus", toisistaan tiukasti eroteltuina, vaan alkuperäisestä yhteydestään ja tutkimusyhteisöstään irrotettuina vaikutteet sekoittuivat helpommin keskenään. Eikä kuvatus kaltainen paketointi olisi ollut muutenkaan mahdollista, koska myös Saksassa varsinkin romantikot olivat innostuneita humanististen tieteiden välisistä keskusteluyhteyksistä.

Jatkotutkimusta ajatellen hedelmälliseltä ajatukselta vaikuttaisi aiheen syventäminen käsittämään enemmän etenkin Porthanin tuotantoa ja toimintaa. Tavallaanhan häntä voi pitää yhdistävänä linkkinä Rühlsin ja Arwidssonin välillä. Samaten Gerschaun teokselle

voisi antaa oman roolin. Gerschaun teoksen kautta käsittelyyn voisi nostaa myös vuoden 1807 jälkeisiä tapahtumia käsittelevän osion, jonka Arwidsson lisäsi Suomi ja sen asukkaat -teokseen. Lisäksi tutkimusaihetta voisi kontekstoida paremmin aikakautensa suomalaiseen ja saksalaiseen Suomi-kuvaan ja koska Rühsin teos kirjoitettiin ajalla, jota yleisesti ottaen pidetään murroskautena valistuksen ja romantiikan välillä, voisi aikajännettä hieman laajentaa molempiin suuntiin. Monia historiankirjoituksen palasia loksahdella silloin kohdalleen.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Painamattomat lähteet

Kungliga Biblioteket (KB), Tukholma

Handschriftsenheten:
Friedrich Rühsin kirjeet ajanjaksolta 1808–1811.

Suomen Kansalliskirjasto, Helsinki

Käsikirjoituskokoema:
A. J. Sjögrenin arkisto 1805–1855: Ephemerider XII.

Painetut lähteet

Lähdejulkaisu:

Henrici Gabrielis Porthan Opera Omnia. Edidit Porthan-Seura. XI:2. Turku 2003.

PORTHAN 2003 [1792]: Porthan, Henrik Gabriel, *Specimen Academicum De Scepticismo Historico*.

Sanomalehdet:

Finlands Allmänna Tidning (FAT)

FAT nro 73. 25.6.1825.

Svensk Literatur-Tidning (SL-T)

SL-T nro 39/1813 (Palmbiad?): Palstat 605–610. 2.10.1813.

SL-T nrot 19-51/1817 (Gottlund): nrot 19/1817 (palstat 289–299), 22/1817 (palstat 337–352), 23/1817 (palstat 369–383), 25/1817 (palstat 385–400), 26/1817 (palstat 412–416), 49/1817 (palstat 769–784), 50/1817 (palstat 785–800) ja 51/1817 (palstat 812–816). 10.5.-19.12.1817.

Åbo Tidning (ÅT)

ÅT nrot 89–92 ja 94 (Hipping). 10.11.–28.11.1821.

Aikalaiskirjallisuus:

ARWIDSSON 1909 [1817]: Arwidsson, A. I., *Historiallinen esitys keskiajan romantiikan luonteesta*. Teoksessa Arwidsson, A. I., *Tutkimuksia ja kirjoitelmia. Suomentaneet Severi Nuormaa ja Edv. Rein*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1909.

ARWIDSSON 1909 [1820]: Arwidsson, A. I., *Arvostelu von Schröterin runokokoelmasta „Finnische Runen.“* Teoksessa Arwidsson, A. I., *Tutkimuksia ja kirjoitelmia. Suomentaneet Severi Nuormaa ja Edv. Rein*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1909.

ARWIDSSON 1909 [1821]: Arwidsson, A. I., *Kansallisuudesta ja Kansallishengestä*. Teoksessa Arwidsson, A. I., *Tutkimuksia ja kirjoitelmia. Suomentaneet Severi Nuormaa ja Edv. Rein*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1909.

ARWIDSSON 1909 [1821–1823]: Arwidsson, A. I., *Elämänvaiheeni. Ipse feci et scripsi*. Teoksessa Arwidsson, A. I., *Tutkimuksia ja kirjoitelmia. Suomentaneet Severi Nuormaa ja Edv. Rein*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1909.

GRSCHAU 1821: Gerschau, Peter von, *Versuch über die Geschichte des Grossfürstenthums Finnland*. Odense: S. Hempel, 1821.

HEEREN 1821 [1810]: Heeren, A. H. L., *Über die Mittel zur Erhaltung der Nationalität besiegtter Völker*. Teoksessa Heeren, A. H. L., *Historische Werke. Zweiter Theil*. Göttingen: Johann Friedrich Röwer, 1821.

JUTEINI 1819: Juteini, Jaakko, *Lähtö-Laulu, elli Hyvästi-Jättö Wäinämöiselle*. Viipuri: A. Cederwallerin Kirja-paino, 1819.

NYERUP 1816: Nyerup, Rasmus, *Reiser til Stockholm i Aarene 1810 og 1812, eller hans paa disse Rejser holdte Dagbøger, med tilhørende Bilag*. Kjøbenhavn: Hofboghandler J. H. Schuboths Forlag, 1816.

RÜHS 1803: Rühs, Friedrich, *Geschichte Schwedens. Erster Theil*. Halle: Johann Jacob Gebauer, 1803.

RÜHS 1809: Rühs, Friedrich, *Finland und seine Bewohner*. Leipzig: Georg Joachim Göschen, 1809.

RÜHS 1997 [1811]: Rühs, Friedrich, *Entwurf einer Propädeutik des historischen Studiums. Neu herausgegeben und eingeleitet von Hans Schleier (Leipzig) und Dirk Fleischer (Reken)*. Waltrop: Nachdruck der Ausgabe Berlin: Realschulbuchhandlung 1811, Spenner, 1997.

RÜHS 1812: Rühs, Friedrich, *Die Edda nebst einer Einleitung über die nordische Poesie und Mythologie und einem Anhang über die historische Literatur der Isländer*. Berlin: Realschulbuchhandlung, 1812.

RÜHS 1815: Rühs, Friedrich, *Historische Entwicklung des Einflusses Frankreichs und der Franzosen auf Deutschland und die Deutschen*. Berlin: Nicolai, 1815.

RÜHS 1816: Rühs, Friedrich, *Über die Ansprüche der Juden an das deutsche Bürgerrecht*. Berlin: Realschulbuchhandlung, 1816.

RÜHS 1820: Rühs, Friedrich, *Verzeichnis der von dem Königl. Professor bei der hiesigen Universität Herrn Fr. Rühs hinterlassenen Bibliothek von historischen, geographischen, statistischen, linguistischen, juristischen, theologischen, belletristischen und vermischten Büchern welche den 25sten September u. folg. T.d.J. Vormittags um 9 Uhr am Dönhofsplatze Nr. 36 durch den Königl. Auctionskommissarius Bratring gegen gleich baare Bezahlung in kling. Prentz. Conr. meistbietend versteigert werden sollen*. Berlin, 1820.

RÜHS 1827: Rühs, Friedrich. *Finland och dess invånare. Andra Upplagan, tillökt och omarbetad af Adolf Iwar Arwidsson*. Stockholm: Johan Hörberg på Zach. Hæggströms Förlag, 1827.

SCHELLING 1954 [1802]: Schelling, F. W. J., *Vorlesungen über die Methode des academischen Studiums. Eingeleitet und erläutert von Hermann Glockner*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1954.

Tutkimuskirjallisuus

Apo 2006: Apo, Satu, *Kansanlaulujen ääni 1700-luvun kirjallisuudessa. Johdatus Macphersonin, Percyn ja Herderin runojulkaisuihin*. Teoksessa Ollitervo, Sakari ja Immonen, Kari (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1060, 2006.

Asendorf 1974: Asendorf, Manfred (Hrsg.), *Aus der Aufklärung in die permanente Restauration. Geschichtswissenschaft in Deutschland*. Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag, 1974.

Becher 1986: Becher, Ursula A. J., *August Ludwig von Schlözer – Analyse eines historischen Diskurses*. Teoksessa Bödeker, Hans et al. (Hrsg.), *Aufklärung und Geschichte. Studien zur deutschen Geschichtswissenschaft im 18. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1986.

Berding 1990: Berding, Helmut, *Aufklären durch Geschichte. Ausgewählte Aufsätze*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990.

Berding & Ullman 1990: Berding, Helmut & Ullman, Hans-Peter, *Veränderungen in Deutschland an der Wende vom 18. Zum 19. Jahrhundert*. Teoksessa Berding, Helmut, *Aufklären durch Geschichte. Ausgewählte Aufsätze*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990.

Blanke & Rüsen 1984: Blanke, Horst Walter & Rüsen, Jörn (Hrsg.), *Von der Aufklärung zum Historismus. Zum Strukturwandel des historischen Denkens*. Paderborn; München; Wien; Zürich: Ferdinand Schöningh, 1984.

Bowie 2001: Bowie, Andrew, *Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling*. Internetjulkaisussa Zalta, Edward N. (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2001 Edition)*. URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win2001/entries/schelling/>. Viitattu 6.4.2008.

Branch 2006: Branch, Michael, *Herderin vaikutus Anders Johan Sjögreniin ja sen seuraukset – Tapaustutkimus*. Teoksessa Ollitervo, Sakari ja Immonen, Kari (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1060, 2006.

Bruch & Müller 1991: Bruch, Rüdiger von und Müller, Rainer A., *Historikerlexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. München: Verlag C.H. Beck, 1991.

Brylla 2003: Brylla, Charlotta, *Die Schwedische Rezeption zentraler Begriffe der deutschen Frühromantik. Schlüsselwortanalysen zu den Zeitschriften Athenäum und Phosphoros*. Edsbruk: Almqvist & Wiksell International, 2003.

Bödl 2000: Bödl, Klaus, *Der Mythos der Edda. Nordische Mythologie zwischen europäischer Aufklärung und nationaler Romantik*. Nehren: Laupp & Göbel, 2000.

Castrén 1944: Castrén, Liisa, *Adolf Iwar Arwidsson. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä*. Helsinki: Otava, 1944.

Castrén 1951: Castrén, Liisa, *Adolf Iwar Arwidsson isänmaallisena herättäjänä*. Forssa: Suomen Historiallinen Seura, 1951.

Crouzet 2001: Crouzet, François, *Einleitung*. Teoksessa Glaser, Horst Albert & Vadja, György M. (Hrsg.), *Die Wende von der Aufklärung zur Romantik 1760–1820: Epoche im Überblick*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001.

Duchhardt 2000: Duchhardt, Heinz, *Fachhistorie und "politische" Historie: der Mediävist, Landeshistoriker, Kulturhistoriker und Publizist Friedrich Rühls*. Teoksessa Heinig, Paul Joachim et al. (Hrsg.), *Reich, Regionen und Europa in Mittelalter und Neuzeit. Festschrift für Peter Moraw*. Berlin: Duncker & Humblot, 2000.

Ekelund 1968: Ekelund, Erik, *Efter den ryska erövringen*. Teoksessa Huldén, Lars et al., *Finlands svenska litteratur 1. Från medeltiden till Åboromantiken*. Helsinki: Söderström, 1968.

Forsman 1926: Forsman, Rafael, *Runoilijoita ja kiistamiehiä*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1926.

Frängsmyr, C. 2000: Frängsmyr, Carl, *Klimat och karaktär. Naturen och människan i sent svenskt 1700-tal*. Uddevalla: [tekijä], 2000.

Frängsmyr, T. 2000: Frängsmyr, Tore, *Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år. Del 2. 1809–2000*. Finland: Bokförlaget Natur och Kultur, 2000.

Fulda 1996: Fulda, Daniel, *Wissenschaft aus Kunst. Die Entstehung der modernen deutschen Geschichtsschreibung 1760–1860*. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1996.

- Füssel 1999:** Füssel, Stephan, *Georg Joachim Göschen. Ein Verleger der Spätaufklärung und der deutschen Klassik. Band 1: Studien zur Verlagsgeschichte und zur Verlegertypologie der Goethezeit*. Göttingen: Walter de Gruyter, 1999.
- Gadamer 1965:** Gadamer, Hans-Georg, *Wahrheit und Methode*. 2. Auflage. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1965.
- Gadamer 2004:** Gadamer, Hans-Georg, *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Tampere: Vastapaino, 2004.
- Gerth 1976:** Gerth, Hans H., *Bürgerliche Intelligenz um 1800. Zur Soziologie des deutschen Frühliberalismus*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1976.
- Gottlob 1989:** Gottlob, Michael, *Geschichtsschreibung zwischen Aufklärung und Historismus. Johannes von Müller und Friedrich Christoph Schlosser*. Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris: Peter Lang, 1989.
- Haavio 1965:** Haavio, Martti, *Bjarmien vallan kukoistus ja tuho. Historiaa ja runoutta*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1965.
- Hautala 1969:** Hautala, Jorma, *Finnish Folklore Research 1828–1918*. Helsinki: Finnish Society of Sciences, 1969.
- Heikinheimo 1931:** Heikinheimo, Ilmari, *Kaarle Aksel Gottlund. Elämä ja toiminta*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1931.
- Heininen 1988:** Heininen, Simo, *Finnische Gelehrte in Göttingen während des 18. Jahrhunderts*. Teoksessa Häkli, Esko (toim.), *Gelehrte Kontakte zwischen Finnland und Göttingen zur Zeit der Aufklärung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988.
- Hobsbawm 1994:** Hobsbawm, Eric, *Nationalismi*. Jyväskylä: Vastapaino, 1994.
- Hoffmeister 1978:** Hoffmeister, Gerhart. *Deutsche und europäische Romantik*. Stuttgart: Metzler, 1978.
- Holopainen 2006:** Holopainen, Jari, *Reconstructions of past climates from documentary and natural sources in Finland since the 18th century*. Helsinki: Publications of the Department of Geology D9, 2006.
- Honko 2000:** Honko, Lauri, *Porthan suomalaisen runouden ja mytologian tutkijana*. Historiallinen arkisto 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000.
- Hroch 1968:** Hroch, Miroslav, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas*. Praha: Acta universitatis Carolinae philosophica et historica monographia XXIV, 1968.
- Hurrell 1995:** Hurrell, James. W., *Decadal trends in the North Atlantic Oscillation: Regional temperatures and precipitation*. Science (269)1995, 676–679.

- Hyrkkänen 2002:** Hyrkkänen, Markku, *Aatehistorian mieli*. Jyväskylä: Osuuskunta Vastapaino, 2002.
- Hösch 1988:** Hösch, Edgar, *Die historischen Voraussetzungen deutsch-finnischer Begegnungen vor 1800*. Teoksessa Häkli, Esko (toim.), *Gelehrte Kontakte zwischen Finnland und Göttingen zur Zeit der Aufklärung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988.
- Jaeger & Rüsen 1992:** Jaeger, Friedrich & Rüsen, Jörn, *Geschichte des Historismus. Eine Einführung*. München: Verlag C. H. Beck, 1992.
- Jalava 2005:** Jalava, Marja, *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealistsessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2005.
- Junnila 1972:** Junnila, Olavi, *Ruotsiin muuttanut Arwidsson ja Suomi (1823 – 1858)*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia tutkimuksia 87, 1972.
- Junnila 1979:** Junnila, Olavi, *Adolf Iwar Arwidsson*. Vaasa: Kirjayhtymä, 1979.
- Jännes 1997 [1887]:** Jännes, Arvi, *Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1997. Näköispainos Werner Söderströmin kustantamasta, Hämeenlinnassa Hämeen Sanomain Osakeyhtiön kirjapainossa vuonna 1887 painetusta sanakirjasta.
- Kajanto 1982:** Kajanto, Iiro, *Porthanin esittely* teoksessa Porthan, Henrik Gabriel, *Valitut teokset. Kääntänyt, esipuheen ja johdannot kirjoittanut Iiro Kajanto*. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 373, 1982.
- Klinge 1987:** Klinge, Matti, *Opetus ja opiskelu*. Teoksessa Klinge, Matti et al., *Helsingin yliopisto 1640–1990. Ensimmäinen osa. Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808*. Keuruu: Otava, 1987.
- Klinge 1997:** Klinge, Matti, *Keisarin Suomi*. Helsinki: Schildts, 1997.
- Klinge 2004:** Klinge, Matti, *Poliittinen Runeberg*. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 2004.
- Kunze 1986:** Kunze, Erich, *Finnlandkundliche Tradition in Finnland*. Teoksessa Kunze, Erich (Hrsg.), *Deutsch-finnische Literaturbeziehungen. Beiträge zur Literatur- und Geistesgeschichte*. Helsinki: Universitätsbibliothek, 1986.
- Kuuliala 1931:** Kuuliala, Wiljo-Kustaa. *Turun romantikkojen suhtautuminen uskonnollisiin kysymyksiin*. Riihimäki: [tekijä], 1931.
- Kuusterä 1991:** Kuusterä, Antti, *Venäjä ja Suomen talous*. Teoksessa Niiniluoto, Marja et al., *Suomi, suuriruhtinaanmaa*. Hämeenlinna: Tammi, 1991.

Lehtinen 1989: Lehtinen, Erkki, *Suomalainen patriotismi ja kansallistunne Ruotsin kaudella*. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1989.

Litzen 2003: Litzen, Aulikki et al., *Suomen kansallisbiografia. Osa 1. Aaku – Browallius*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2003.

Magon 1956: Magon, Leopold, *Die Geschichte der Nordischen Studien und die Begründung des Nordischen Instituts. Zugleich ein Betrag zur Geschichte der Deutsch-Nordischen kulturellen Verbindungen*. Teoksessa *Festschrift zur 500-Jahrfeier der Universität Greifswald 17.10.1956. Band II*. Greifswald: IV-14-48 Volkstimme, Verlag und Druckerei, 1956.

Manninen 2000: Manninen, Juha, *Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000.

Menger 1985: Menger, Manfred, *A. L. Schlözer – H. G. Porthan – Fr. Rühls. Suomalais-saksalaisten tiedesuhteiden historiaa*. Opusculum (1)1985.

Muhlack 1991: Muhlack, Ulrich, *Geschichtswissenschaft im Humanismus und in der Aufklärung. Die Vorgeschichte des Historismus*. München: Verlag C. H. Beck, 1991.

Mustelin 1957: Mustelin, Olof, *Studier i finländsk historieforskning 1809–1865*. Borgå: Svenska Litteratursällskapet i Finland 1957.

Nordin 1992: Nordin, Svante, *Från tradition till apokalyps. Historieskrivning och civilisationskritik i det moderna Europa*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB, 1992.

Nowak 1986: Nowak, Kurt, *Schleiermacher und die Frühromantik. Eine Literaturgeschichtliche Studie zum romantischen Religionsverständnis und Menschenbild am Ende des 18. Jahrhunderts in Deutschland*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1986.

Ollitervo 1996: Ollitervo, Sakari, *Historia ja historiantutkimus. Tutkimus Hans-Georg Gadamerin historiateoriasta*. Turku: [tekijä], 1996. Kulttuurihistorian lisensiaatintutkimus Turun yliopistoon.

Ollitervo & Immonen 2006: Ollitervo, Sakari & Immonen, Kari, *Johdanto*. Teoksessa Ollitervo, Sakari ja Immonen, Kari (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1060, 2006.

Pandel 1990: Pandel, Hans-Jürgen, *Historik und Didaktik. Das Problem der Distribution historiographisch erzeugten Wissens in der deutschen Geschichtswissenschaft von der Spätaufklärung zum Frühhistorismus (1765–1830)*. Stuttgart-Bad Cannstatt: frommann-holzboog, 1990.

Pirinen 1992: Pirinen, Kauko, *Arwidsson historiantutkijana*. Teoksessa Jokipii, Mauno (toim.), *Adolf Ivar Arwidsson. Näkijä ja tekijä*. Pieksämäki: Atena Kustannus Oy, 1992.

- Saariluoma 2006:** Saariluoma, Liisa, *Herderin kulttuurin tutkimuksen menetelmä*. Teoksessa Ollitervo, Sakari ja Immonen, Kari (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1060, 2006.
- Schäfer 2004:** Schäfer, Rolf, *Schleiermachers Rezeption des Rationalismus*. Teoksessa Beutel, Albrecht & Leppin, Volke, *Religion und Aufklärung. Studien zur neuzeitlichen "Umformung des Christlichen"*. Arbeiten zur Kirchen- und Theologiegeschichte, Band 14. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2004.
- Schaumkell 1905:** Schaumkell, Ernst, *Geschichte der deutschen Kulturgeschichtsschreibung von der Mitte des 18. Jahrhunderts bis zur Romantik im Zusammenhang mit der allgemeinen geistigen Entwicklung*. Leipzig, 1905.
- Schleier 2003:** Schleier, Hans, *Geschichte der deutschen Kulturgeschichtsschreibung*. Waltrop: Spenner, 2003.
- Schleier & Fleischer 1997:** Schleier, Hans & Fleischer, Dirk, *Über die methodische Kompetenz eines Historikers. Friedrich Rühls' Konzept für historische Forschung und Darstellung*. Johdanto teokseen Rühls, Friedrich, *Entwurf einer Propädeutik des historischen Studiums*. Neu herausgegeben und eingeleitet von Hans Schleier (Leipzig) und Dirk Fleischer (Reken). Waltrop: Nachdruck der Ausgabe Berlin: Realschulbuchhandlung 1811, Spenner, 1997.
- Scholz 2001:** Scholz, Michael F., *Der Historiker Christian Friedrich Rühls und die Ambivalenz der frühen deutschen Nationalbewegung*. Teoksessa Petrick, Fritz & Putensen, Dörte (Red.), *Pro Finlandia 2001. Festschrift für Manfred Menger*, Reinbek: Deutsch-Finnische Gesellschaft e.V., 2001.
- Speight 2007:** Speight, Allen, *Friedrich Schlegel*, Internetjulkaisussa Zalta, Edward N. (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2007 Edition)*. URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2007/entries/schlegel/>. Viitattu 6.4.2008.
- Syväoja 1998:** Syväoja, Hannu, "Suomen tulevaisuuden näen". *Nationalistinen traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa*. Tampere: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1998.
- Söderhjelm 1915:** Söderhjelm, Werner, *Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar*. Borgå: Holger Schildts Förlag, 1915.
- Tommila 1989:** Tommila, Päiviö, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1989.
- Urpilainen 1993:** Urpilainen, Erkki, *Algot Scarin ja göötiläisen historiankirjoituksen mureneminen Ruotsissa 1700-luvun alkupuolella*. Tampere: Suomen Historiallinen Seura, 1993.
- Valera 1986:** Valera, Gabriella, *Statistik, Staatengeschichte, Geschichte im 18. Jahrhundert*. Teoksessa Bödeker, Hans et al. (Hrsg.), *Aufklärung und Geschichte. Studien zur deutschen Geschichtswissenschaft im 18. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1986.

Walette 2004: Walette, Anna, *Sagans svenskar. Synen på vikingatiden och de isländska sagorna under 300 år*. Malmö: Sekel Bokförlag, 2004.

Weber 1994: Weber, G. W., *Euhemerismus*. Teoksessa Beck, Heinrich et al., *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde von Johannes Hoops. Achter Band*. Berlin: Walter de Gruyter, 1994.

Wellenreuther 1987: Wellenreuther, Hermann, *Muthmaßungen über ein Defizit. Göttingens Geschichtswissenschaft und die angelsächsische Welt*. Teoksessa Boockmann, Hartmut ja Wellenreuther, Hermann (Hrsg.), *Geschichtswissenschaft in Göttingen*. Göttinger Universitätschriften. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987.

Vierhaus 1986: Vierhaus, Rudolf, *Historisches Interesse im 18. Jahrhundert*. Teoksessa Bödeker, Hans et al. (Hrsg.), *Aufklärung und Geschichte. Studien zur deutschen Geschichtswissenschaft im 18. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1986.

Vierhaus 1987: Vierhaus, Rudolf, *Die Universität Göttingen und die Anfänge der modernen Geschichtswissenschaft im 18. Jahrhundert*. Teoksessa Boockmann, Hartmut ja Wellenreuther, Hermann (Hrsg.), *Geschichtswissenschaft in Göttingen*. Göttinger Universitätschriften. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987.

Willers 1945: Willers, Uno, *Ernst Moritz Arndt och hans svenska förbindelser. Studier i svensk-pommersk historiografi och svensk opinionsbildning*. Uppsala: Hugo Gebers Förlag, 1945.

Ziesak 1999: Ziesak, Anne-Katrin, *Der Verlag Walter de Gruyter 1749 – 1999*. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1999.

Önnerfors 2003: Önnerfors, Andreas, *Svenska Pommern. Kulturmöten och identification 1720–1815*. Lunds universitet: Ugglan. Minervaserien 6, 2003.

Kuvien lähteet

Kuva 1. Friedrich Rühs. Humboldt-Universität zu Berlin, Universitätsbibliothek. Verkkotietokanta *Verschlagwortetes Objektverzeichnis (Pilotprojekt)*.
URL = <http://www.sammlungen.hu-berlin.de/dokumente/12853/>.
Kuva kopioitu 18.5.2008.

Kuva 2. A. I. Arwidsson. Suomen Kansallismuseo.

LIITE

Lähteet, jotka Friedrich Rühls nimeää teoksessa *Suomi ja sen asukkaat*

Acerbi, Travels through Sweden, Finland and Lapland.

Acta liter. Sveciae 1724.

Adlersparre, C., Historiska samlingar I. Handlingar rörande Kriegsväsendet under Gustaf's I regering. Stockh. 1793.

Arctipolitanus, Gabr. (sub praesidio F. Törner), Diss. de origine ac religione Fennorum. Upsaliae 1728.

Beitrag zur Pommerischen Historie. Leipzig 1732.

Brahe, Per, Tänkjabok. Utgifwen af D. Krutmeyer. Stockh. 1806.

Büsching, Erdbeschreibung (toim. Friedrich Rühls).

Chemnitz, Schwedischer in Deutschland geführter Krieg II.

Dalin, Schwedische Reichsgeschichte II.

Dreyer, J. C. H., Spec. juris lubecensis de jure naufragii.

Ecclesiastique Sammlingar. Wexio 1789.

Finska Hushållssällskapets Handlingar: Hvilka äro de hinder, som fjettra finska Landmans idoghet? Åbo 1803.

Finska Hushållssällskapets Handlingar I: Frosterus, Om odjuren i Pudasjärvi.

Finska Hushållningssällskapets dagbok 1803.

Gadd, S. P. A., Om finska Climatet och dess Följder. Stockh. 1761.

Gadd, S. P. A., Inledning til Oesterbottns Mineralhistorie. Åbo 1788.

Gadd, S. P. A., Om medel at underhålla och öka skogsväxten i Finland 1 & 2. Åbo 1792 & 1795.

Gadolin, S., Om Säkylä Quarn stensbrott. 1801.

Ganander, C., Mythologia fennica eller förklaring ofwer afgudar [...]. Åbo 1789.

Gött. Museum für Theologie und Literatur. St. 2.

Grau, O., Beskrifning öfver Westmanland. Wästerås 1754.

Hallenberg, Svea Rikes-Historia under K. Gustaf Adolph. II & IV.

Handlingar til Carl XI Hist. III.

Henrik Lättiläinen, Origines Livonicae. Recensuit J. D. Gruber, Francof. et Lips., 1740.

Hülpher, A., Resa genom Dalarne. Wästerås 1762.

Hushållsunderrättelser för menige Man I: Om Brödbakning af Renmossa. Åbo 1801.

Hård, Memoires d'un gentil'homme Svedois. Berlin 1788.

Kustaa III, Werke [Gustav's des Dritten, Königs von Schweden. Verdeutsch von Friedrich Rühs].

Kustaa III:n kirjeenvaihto.

Lagerbring, S., Svea Rikes Historia II & IV.

Lagerbring, Svea Rikes Historia I Sammandrag.

Lencqvist, C. E. (praeside G. H. Porthan), Spec. acad. de superstitione veterum Fennorum theoret. et practica. p. I. Aboae 1782.

Lüdeke.

Lönbom, hist. uplysningar: Tammelin, L., Berättelse om ryska Tropparnes härjande i Finland 1713 och följande åren.

Messenius, Scandia illustr.

de Münnich, Ébauche pour donner une idée de la forme u gouvernement de Russie. Copenh. 1774.

Nicander. Vetensk. Acad. Nya Handlingar. Bd 26, tab. H.

Nordberg, Leben Carls XII.

Ny Journal uti Hushålningen 1792.

Olaus Magnus, Breviarum de gentibus septentrionalibus.

Pontoppidan, E., Natürl. Historie v. Norwegen I.

Porthan, H. G., Anmärkningar rörande Finska folkets läge och tillstånd, då det först lades under svenska kronans vissa och varaktiga välde. Vitterhets Acad. handlingar IV.

- Porthan, H. G., *Historiola concionum sacrarum fennicarum*. Aboae 1781.
- Porthan, H. G., *De poësi fennica*.
- Porthan, H. G., *Historia bibliothecae Aboensis*.
- Porthan, H. G., Juusten, M. Paulus, *Chronicon episcoporum Finlandensium annotationibus illustratum*. Disputationibus acad. proposuit H. G. Porthan. Aboae 1799.
- Porthan, H. G., *De praecipuis dialectis linguae fennicae*. Aboae 1801.
- Porthan, H. G., *Sylloge monumentorum ad illustrandam historiam fennicam*. Aboae 1802.
- Porthan, S. I. H., *Ad recensionem bullarii Sveogothici accessio*.
- Puffendorf, *De rebus gestis Caroli Gustavi*.
- Radloff, F. W., *Beskrifning öfwer Åland*. Åbo 1795.
- Redogörelse för Kgl. Finska Hushållningssällskapets göromål 1800–1801.
- Rinman, C., *Berättelse om en uti Sawolax och Karelen 1792*. Stockh. 1794.
- Russow, B., *Chronik der Provinz Livland*.
- Rühs, Friedrich, *Geschichte Schwedens*.
- Schlözer, Nestor I & III.
- Schultén, S. N. G., *Om finska Insjöarnes och vattudragens beskaffenhet*. Stockh. 1802.
- Topographisk Journal for Norge, 23. Heft: Smith, A. C., *Beskrivelse over Trysild Praestgjeld I Agger huusstift i Norge*, Kap. 21.
- Stjernmann, *Samling utaf förordningar – anguende Sveriges Rikes Commerce etc*. Stockh. 1747.
- Stjernmann, *Bihang utaf åtskilliga allmänna Handlingar*.
- Tengström, S. J., *Om de fordna Finnars sällskapsnöjen och tidsfördrif*. Vitterhets academiens skrifter VII.
- Tengström, J., *Diss. acad. vitam et merita M. Isaaci Rothovii sist*. Aboae 1798–1801. IX partt.
- Tengström, J. & Bonsdorf, J., *Om Ahlmanska Sockne-Skolarnes tjenligaste Inrättning*. Åbo 1804.
- Tengström, *Minne öfwer J. E. Terserus*. Åbo 1795.

de Terlon, Memoires du chevalier de Terlon.

Uplysningar i svenska historien. Stockh. 1768.

Warmholz, Bibl. history. XI.

Widekind, J., K. Gust. Ad. historia. Stockh. 1691.

Winter, A. H., De ecclesiis Careliae svec. graecam religionem profitentibus. Aboae 1796.

Åbo-Tidning / Åbo Tidningar 1782, 1784, 1785, 1789, 1791, 1792–1796, 1798–1801, 1803, 1804.

- Någre anmärkningar til K. Magnus Erichsons historia, egentligen rörande Finland. Bihang til Åbotidningar 1785.